

Kažnjavanje počinitelja kaznenih djela - osnovni modeli i mogućnosti pastoralnog rada

Abramović, Đuro

Professional thesis / Završni specijalistički

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:100698>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)



Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu

Poslijediplomski specijalistički studij Pastoralne teologije

Smjer: Pastoral kriznih situacija

Đuro Abramović

Kažnjavanje počinitelja kaznenih djela – osnovni modeli i mogućnosti pastoralnog rada

Specijalistički rad

Mentor: Doc. dr. sc. Ines Sučić

Đakovo, 2017.

Sažetak

Kažnjavanje zahvaća gotovo sva područja ljudskog života i ima bitnu ulogu u regulaciji ljudskog ponašanja. Također, ono je važan element regulacije međuljudskih odnosa unutar društvenih zajednica. Kako se odnositi prema onima koji krše zadane društvene norme trajni je problem svakog društvenog uređenja. Rad se prvenstveno bavi osnovnim modelima kažnjavanja prijestupnika i analizom učinkovitosti dotičnih modela kroz smanjenje stope recidivizma. Kroz tradicionalne teorije o svrhama kažnjavanja iskristalizirali su se osnovni pristupi odnosa prema prijestupnicima koji se pokušavaju provesti preko čitavog niza različitih sankcija. Suvremenim kaznenopravnim sustavima dominira nekoliko takvih pristupa – kažnjavajući, preventivski, rehabilitacijski i restorativni, a glavna je sankcija zatvorska kazna. Rezultati istraživanja pokazuju slabu uspješnost kažnjavajućih i preventivskih modela, a dokazana je mogućnost uspješnog rehabilitacijskog rada s prijestupnicima ako se provodi preko kvalitetnih programa i dosljedno. Također, učinkoviti su i modeli restorativne pravde koji postaju trend u suvremenim kaznenopravnim sustavima. Najučinkovitijim u smanjenu recidivizma pokazale su se sankcije alternativne zatvorskoj kazni, iako je ona glavna sankcija svih modernih kaznenopravnih sustava. Naime, zatvorska se kazna suočava s velikim problemima jer izaziva niz negativnih posljedica za prijestupnika, njegovu obitelj i cijelu zajednicu zbog čega je sve češće percipirana nehumanom. Istraživanja pokazuju kako izbjegavanje negativnih učinaka zatvorske kazne kroz alternativne sankcije poboljšava uvjete rehabilitacije što posljedično vodi manjoj stopi recidivizma. Briga o prijestupnicima sastavni je dio i pastoralnog rada Crkve, a prvenstveno se odvija kroz pastoral zatvorenika. Takav rad trebao bi biti rehabilitacijski usmjeren, a najveće se mogućnosti pastoralnog djelovanja otvaraju kroz modele restorativne pravde koji postaju sve zastupljeniji u modernim kaznenopravnim sustavima, ali imaju i čvrsto biblijsko utemeljenje. Važnost pastoralnog rada s prijestupnicima potvrđuju i istraživanja koja pokazuju učinkovitost vjerski orijentiranih programa u smanjenju stope recidivizma.

Ključne riječi: kažnjavanje, sankcija, recidivizam, rehabilitacija, pastoral

0. UVOD

Kažnjavanje je sastavni dio ljudskog života i zahvaća gotovo sva njegova područja. Roditelji kažnjavaju svoju djecu, profesori učenike, država prijestupnike. Ono je toliko ukorijenjeno u ljudsku narav da je bez njegove prisutnosti nemoguće zamisliti ljudske odnose. U tom smislu nagrađivanje i kažnjavanje oduvijek ima veliku ulogu u regulaciji ljudskih odnosa i ponašanja. Iako nije jedina, kažnjavanje je i bitna društvena stvarnost. Zajedničko je svim društvenim zajednicama kažnjavati pojedince koji krše ustanovljena pravila toga društva. Takva vrsta kažnjavanja, tema je ovoga rada. Dakle, misli se na institucionalizirano kažnjavanje pojedinaca od strane društva. Više je mogućih razloga zašto država nameće

kaznu prijestupnicima. Također, više je i mogućih načina na koje država provodi kažnjavanje. Iz tog se razloga filozofija i praksa kažnjavanja, ponekad i u velikoj mjeri, razlikuju između društvenih zajednica već prema tome koji se ciljevi kažnjavanjem žele ispuniti. Cijela problematika kažnjavanja je izrazito kompleksna i malo je toga moguće jasno objasniti te oko malo stvari postoji barem nekakva suglasnost. Stoga se i ovaj pregled problematike kažnjavanja bazira samo na općenitim postavkama, bez ulaženja u razne moguće detalje i posebnosti, čijim bi analizama ovoliki prostor rada bio daleko nedostatan.

Tri su glavna cilja ovoga rada:

1. Prikazati glavne suvremene modele kažnjavanja, tj. odnosa prema prijestupnicima.

Kako se suvremeno društvo odnosi prema onima koji krše društvene norme? Je li takav odnos više usmjeren na njihovo kažnjavanje, njihov popravak ili zaštitu društva? Na koji način suvremeno društvo pokušava provesti svoju politiku odnosa prema prijestupnicima te koliko su ti načini učinkoviti? Prvi je cilj dakle analizirati suvremene modele kažnjavanja te izdvojiti njihove slabosti u svrhu poboljšanja dotičnih modela. U tom smislu krećemo od pretpostavke kako je većina suvremenih modela u postojećem stanju neučinkovita, jer je stopa recidivizma izrazito visoka.

2. Preispitati i analizirati mogućnosti rehabilitacijskog rada s prijestupnicima.

Rehabilitacija nam se čini najpogodnijim odnosom prema prijestupnicima jer ima više pozitivnih učinaka. Naime, korisna je za prijestupnika jer mu pomaže da prestane s kriminalnim ponašanjem i ponovno postane prihvaćeni član svoje zajednice, ali i za društvo jer direktno utječe na smanjenje kriminalnog ponašanja. Kako smo već naglasili, istraživanja pokazuju veliku stopu recidivizma te je stoga u interesu društva da kroz rehabilitaciju smanji broj kriminalnih radnji. Međutim, je li takva rehabilitacija moguća, kako i pod kojim uvjetima, još je uvijek predmet mnogobrojnih istraživanja i njezini utjecaji nisu do kraja jasni. Stoga nam je cilj provjeriti tezu o rehabilitaciji kao temeljnoj i najpogodnijoj svrsi kažnjavanja, koju smatramo ispravnom.

3. Analizirati utjecaj vjere na kvalitetu rehabilitacijskog rada s prijestupnicima i prikazati mogućnosti pastoralnog rada na tom području.

Naime, na temelju biblijskog govora o kažnjavanju evidentno je kako je kršćanstvo pozvano na rehabilitacijski i praštajući odnos prema prijestupnicima. Može li takva kršćanska filozofija

kažnjavanja pomoći prijestupnicima u njihovom oporavku? Smatramo da je odgovor nedvojbeno pozitivan. Cilj je dakle analizirati na koje načine Crkva može sudjelovati u zajedničkom interesu popravka prijestupnika i smanjenja kriminalnog ponašanja.

Naglasak rada stavljen je na nekoliko elemenata. Osim nužnih teorijskih objašnjenja fokus će biti na analizi pozitivnih i negativnih aspekata raznih elemenata kažnjavanja. Osim što se time želi prikazati realno stanje, takva je analiza korisna u usmjeravanju daljnje politike kažnjavanja, tj. zacrtavanju puta kojim bi se ona dalje trebala kretati. Također, naglasak će biti stavljen i na učinkovitost filozofija i načina kažnjavanja. Ona se može mjeriti na razne načine, ali će se u ovome radu mjeriti isključivo smanjenjem recidivizma što čini i većina korištene literature. Treba naglasiti kako je time pitanje učinkovitosti bitno limitirano jer se ona ne mora očitovati samo kroz smanjenje recidivizma. Druga je područja učinkovitosti izrazito teško mjeriti, jer su većinom subjektivnog karaktera, a i prvotni je cilj države smanjiti broj kaznenih djela u čemu smanjenje recidivizma igra veliku ulogu.

Rad se sastoji od šest poglavlja. Prvo se poglavlje bavi pitanjima definicije i kratkog povijesnog pregleda kažnjavanja. Nesuglasice među autorima počinju već s određivanjem samog pojma *kažnjavanja*. Naime, pokazalo se da je svaka definicija kažnjavanja nedostatna i ne može obuhvati sve njegove aspekte zbog čega se sve više govori o modelima ili konceptima kažnjavanja. Iako je takvih modela više, u pravnoj se znanosti većinom polazi od Benn – Flew – Hartovog modela na kojega će se osloniti i ovaj rad. Povijesni pregled kažnjavanja želi prikazati njegov razvoj od privatne osвете u prvotnim društvima do modernih zakonodavstava. Kako primjećuju Miethe i Lu (2005.): „Već i letimičan pregled kažnjavanja otkriva da ono jako varira s obzirom na vrijeme i mjesto.“ Stoga je cilj povijesnog pregleda pokazati razvoj kažnjavanja koji završava modernim kaznenopravnim sustavima usredotočenim, barem deklarativno, na humani pristup kažnjavanju.

Drugo se poglavlje bavi moralnim opravdanjem kažnjavanja i svrhama koje mu se pripisuju. Naime, kažnjavanje podrazumijeva postupke koji bi se u drugim slučajevima činili moralno pogrešnima (Dolinko, 1997.). Je li kažnjavanje nešto pozitivno ili negativno? Ako je negativno može li se opravdati i kako? Konačno, zašto kažnjavati? Pitanja su ovo koja već duže vrijeme predstavljaju predmet rasprave između tradicionalnih teorija o moralnom opravdanju i svrhama kažnjavanja. Bitnih pomaka prema nekim jasnijim odgovorima nema te je ovo možda i najkompleksniji dio filozofije kažnjavanja. Ipak, suvremene su svrhe

kažnjavanja utemeljene na ovim teorijama zbog čega ih je potrebno detaljnije pojasniti i kritički analizirati.

Cilj je trećeg poglavlja analizirati sankcije preko kojih bi se zadane svrhe kažnjavanja najučinkovitije ostvarile. Izbor sankcija izrazito je bitan dio kaznenopravne znanosti jer o njima bitno ovisi uspješnost kažnjavanja. Također, ovo je vrlo dinamičan proces koji je podložan stalnim promjenama i poboljšanjima te je ponekad teško prikazati i sadašnje stanje, a kamoli predvidjeti u kojem će se smjeru ono dalje kretati. Dominantna sankcija modernih zakonodavstava je zatvorska kazna, ali je sve više podvrgnuta kritici baziranoj na suvremenoj težnji humanizacije kažnjavanja. Iz tog se razloga razvio cijeli spektar alternativa zatvorskoj kazni. Stoga ovo poglavlje ima dva cilja: dati pregled suvremenih sankcija, ali i analizirati njihovu uspješnost u smislu smanjenja recidivizma.

U četvrtom se poglavlju kažnjavanje promatra iz raznih kutova. Kažnjavanje je fenomen koji dotiče gotovo sva područja ljudskog života. U ovom će poglavlju ono biti promatrano iz psihološke, sociološke, religijske i ekonomske perspektive. Psihološka perspektiva dotiče se pitanja motivacije za kažnjavanje te utjecaja kažnjavanja na promjenu čovjekovog ponašanja. Sociologija promatra kažnjavanje u smislu društvenog fenomena te će sociološki aspekti biti obrađeni kroz pregled raznih socioloških teorija i zaslužnijih autora. Također, ovo poglavlje bavi se i shvaćanjem kažnjavanja unutar triju velikih monoteističkih religija, a završava analizom ekonomskih utjecaja kažnjavanja na prijestupnika i društvo.

Peto je poglavlje usmjereno na propitivanje rehabilitacijskih potencijala rada s prijestupnicima jer je ona prepoznata kao najpogodnija za prijestupnika i društvo. Rehabilitacija je dugo vremena bila dominantna svrha kažnjavanja, ali se u novije vrijeme, najviše zbog oštre kritike učinkovitosti rehabilitacijskih programa, kaznenopravna politika usmjerila prema punitivnom karakteru kažnjavanja. Ipak, i u suvremenim kaznenopravnim sustavima rehabilitacija ima važno mjesto. Stoga će se ovo poglavlje prvenstveno bazirati na propitivanju učinkovitosti rehabilitacije u smanjenju recidivizma, tj. koliko rehabilitacijski programi imaju utjecaja na smanjenje recidivizma. Također, bit će predstavljeni dominantni modeli rehabilitacije, a poglavlje završava izdvajanjem principa koji su dokazano učinkoviti u rehabilitacijskom radu.

Posljednje poglavlje za cilj ima preispitati mogućnosti pastoralnog rada Crkve s prijestupnicima. Iako je utjecaj vjere u rehabilitacijskom radu, a posljedično i u smanjenju recidivizma, slabo ispitan dosadašnja istraživanja pokazuju pozitivne učinke. Stoga će se ovo

poglavlje baviti pregledom učinkovitosti vjerski usmjerenih rehabilitacijskih programa i mogućnostima pastoralnog rada s prijestupnicima. Takav se rad većinom svodi na pastoral zatvorenika, ali velike mogućnosti pastoralnog rada Crkvi se otvaraju u okviru modela restorativne pravde.

1. KAŽNJAVANJE – PROBLEM DEFINICIJE I KRATKI POVIJESNI PREGLED

Kažnjavanje je univerzalni fenomen. Naime, ne postoji nama poznata civilizacija koja ga ne bi prakticirala te ga Brown (1999.) svrstava u ljudske univerzalnosti svojstvene ljudskoj prirodi. Iako je vjerojatno čovjeku urođeno (Braman, Kahan i Hoffman, 2010.) te je u međuljudskim odnosima samorazumljivo, njegovo teorijsko određenje predmet je neprestanih prijepora i daleko je od bilo kakve jasnoće. Literatura donosi nepregledno mnoštvo mogućih definicija kažnjavanja¹ koje su plod temeljnog neslaganja među zainteresiranim stručnjacima te svjedoče nemogućnosti njegovog jasnog i posve preciznog određenja. Međutim, pun sadržaj pojma *kažnjavanje* nije niti moguće izreći jednom definicijom jer, kako primjećuju Friedman i Brinker (2001.): „Kazna nije jedna jedina strategija nego skup strategija koje egzistiraju u kontinuumu od vrlo blagih do izrazito neprijateljskih pristupa.“ Fokus se stoga prebacuje na *modele* ili *koncepte* kažnjavanja, a pri razumijevanju njihovih glavnih aspekata i nesigurnih granica je od glavne važnosti „identificirati značajke tipičnih pojava kažnjavanja, te istražiti i propitati koliko daleko njihova odsutnost može voditi kako bi rekli da se događa nešto drugo, a ne kazna.“ (Greenawalt, 1983.). Takvih je modela također mnogo, a u pravnoj je znanosti još uvijek najdominantniji Benn – Flew – Hartov model prema kojemu je kažnjavanje konstituirano sljedećim elementima: mora uključivati bol ili neke druge posljedice koje se inače smatraju neugodnima, mora biti reakcija na povredu legalnih pravila, mora biti namijenjeno stvarnom ili pretpostavljenom prekršitelju za njegov prekršaj, mora biti primijenjeno s namjerom od strane ljudskih bića koja nisu sam prekršitelj te mora biti nametnuto i provedeno od strane autoriteta kojeg je postavio zakonodavni sustav protiv kojega je prekršaj napravljen (Hart, 1959.-1960.). Slične koncepte zagovaraju i A. Ross

¹ Prema Aniću (1994.) kažnjavati znači „izvršiti ili izreći kaznu za prijestup, povredu pravila, krađu itd.“, a kazna je „izrečena ili izvršena sankcija za krivicu, propust, prijestup, zločin itd.“. U osnovi, ova se dva pojma razlikuju, ali će se u ovom radu ipak koristiti istoznačno jer su u svojoj biti nerazdvojivi te jedan na drugoga upućuju. Naime, kazna podrazumijeva proces kažnjavanja, a kažnjavanje postojanje pripadajuće kazne. Stoga ih nije potrebno, a niti sasvim moguće, radikalno razdvojiti što, uostalom, ne čini niti korištena literatura.

(1975.) te u novije vrijeme D. Bonnin (2008.). Kritika ovakvoga modela je široko postavljena te možemo spomenuti samo glavnije prigovore: model je postavljen pretenciozno i ne dopušta retributivno opravdanje kazne (McPherson, 1967.), nedostaje kategorija osude koju bi svaki model kažnjavanja nužno trebao imati (Feinberg, 1965.), modelu nedostaje moralna indignacija te izražavanje osjećaja osvetoljublivosti i mržnje prema prijestupniku, elementa karakterističnih za Stephenovu (1863.) filozofiju kažnjavanja, a koji su prema njegovom shvaćanju potpuno prirodni i trebali bi biti društveno regulirani. Prigovori time nisu iscrpljeni, ali ne mijenjaju činjenicu dominantnosti Benn – Flew – Hartova modela koji poprima obilježja klasičnog modela te je stoga potrebno i ovdje od njega krenuti. Svaki model kažnjavanja treba odgovoriti na nekoliko temeljnih pitanja. Ona najvažnija su: tko smije kažnjavati, koga smijemo kažnjavati, kako moralno opravdati kažnjavanje te kako treba kažnjavati? Ova su pitanja dio širokog područja filozofije kažnjavanja kojem će biti posvećen i veliki dio ovoga rada. Ovdje možemo odgovoriti tek na prvo pitanje. Naime, kažnjavati smije onaj tko ima autoritet. U pravnom smislu to je država, koja takvo pravo dobiva utjecajem prosvjetiteljstva, a ono je utemeljeno prvenstveno na teoriji društvenog ugovora.² Neovisno o različitim teorijama o izvoru prava države na kažnjavanje ono je u literaturi, a posebice u praksi, još uvijek nedodirljivo. Ostala su pitanja kompleksni dio filozofije o moralnom opravdanju kažnjavanja i predstavljaju otvoreno područje filozofije kažnjavanja. Ovo je područje već nekoliko stoljeća predmet mnogobrojnih rasprava koje ni do danas nisu urodile plodom te će im i ovdje biti posvećen veći dio narednih poglavlja.

1.1. Povijesni pregled kažnjavanja

Kažnjavanje je moguće pratiti već od najranijih civilizacija, a usporedno s njihovim razvojem, razvijalo se i kazneno pravo, počevši od sustava privatne osвете u najranijim civilizacijama do strogo uređenog kaznenog prava u modernim državama. Stoga se

² Ideja svoje korjene vuče još iz antičke Grčke, u suvremene pravne sustave ušla je preko T. Hobbesa, J. Lockeja i J.-J. Rousseaua, a u novije vrijeme ponovno ju je oživio J. Rawls (1971.). Prema spomenutoj teoriji svaki se pojedinac slobodno i svojevoljno odriče potrebnog dijela slobode u zamjenu za zaštitu od strane države. Kršenjem prava drugoga, prekršen je društveni ugovor, i društvo tada ima pravo kažnjavati (Hobbes, 1651.; Locke, 1689.; Rousseau, 1762.). U samoj je teoriji diskutabilno koliko se zapravo u praksi svaki pojedinac slobodno i svojevoljno odriče dijela slobode. Kritika je usmjerena na činjenicu da je odricanje od dijela slobode i prihvaćanje pravila nametnutih od države zapravo hipotetsko, a ne stvarno. Naime, svaki je pojedinac racionalno i kritički biće te nužno ne mora svojevoljno prihvaćati državne pravne i moralne norme (Frederick, 2013.). U tom smislu Dworkin (1973.) tvrdi da ovdje zapravo ni ne možemo govoriti o bilo kakvom ugovoru.

kaznenopravne odredbe određenog doba mogu promatrati kao odraz postignutog stupnja civilizacije i kulture pojedinog društva (Novoselec, 2009.).

Prvotne zajednice karakterizira plemenski način života u kojem je svu vlast, pa tako i vlast kažnjavanja, imao poglavica ili plemenski starješina (Rebić, 2008.). U sebi su bile čvrsto povezane, red se temeljio se na osjećaju homogenosti među članovima, a eventualne prekršaje kažnjavalo se bez ikakvog formalnog pravnog sustava. Učiniti zločin značilo je destabilizirati zajednicu tako da je zločin pojedinca bio problem cijele zajednice (Gavrielides, 2011.; Panzarella i Vona 2013.).³ Kažnjavalo se na temelju običajnog prava i ovo je razdoblje privatne pravde za koju je posebno karakteristična krvna osveta, koja se ponekad shvaćala i kao sveta dužnost (Rebić 2008.; Novoselec, 2009.). Međutim, postupno prepoznavanje besmislenosti osvete dovelo je do razvoja sustava kompozicije ili otkupnine koji je za cilj imao pružiti zadovoljštinu za počinjeni zločin (Novoselec, 2009.).⁴ Pojavom prvih država nastaju i prvi zakonici među kojima je najpoznatiji Hamurabijev iz 17. st. pr. Kr. Smatra se da je u ovom zakoniku prvi puta izričito propisano načelo taliona, karakteristično za sustav kažnjavanja u starim civilizacijama, ali usporedno s njim prisutan je i sustav kompozicije (Novoselec, 2009.; Gavrielides, 2011.). Cilj je ovoga načela bio uspostaviti pravo povrijeđenoga i u pravilu se primjenjivalo za teže zločine dok su se lakši kažnjavali globom. Također, načelom taliona pokušalo se ograničiti praksu privatne osvete kako ne bi došlo do njene eskalacije. Za to vrijeme, načelo taliona bilo je napredniji i čovječniji oblik kažnjavanja (Panzarella i Vona 2013.). Kazne su uglavnom bile tjelesne, a karakterizirala ih je velika okrutnost: kamenovanje, vješanje, spaljivanje, šibanje (Izrael); piljenje, sječenje na komade (Egipat, Perzija); paljenje živa čovjeka, bacanje u lavlju jamu, potapanje (Babilon) i sl. Glavna i najteža kazna bila je smrtna kazna (Rebić, 2008.; van Loon, 2014.).

Proces prelaska s privatnog na javno pravo donekle možemo pratiti i u antičkoj Grčkoj, iako su izvori prilično šturi. Smatra se da do otprilike 7. st. pr. Kr. u Grčkoj nisu postojali službeni zakoni ili kazne za određene zločine. Kao i u drevnih civilizacija do tada je vladalo privatno pravo obilježeno sustavom osvete. Od 7. st. pr. Kr. počinju se formirati usmeni zakoni, ali zbog njihove raznolikosti u grčkom uređenju gradova – država teško ih je sveobuhvatno promatrati. I nakon prvih poznatih pisanih zakona kazne su ostale prilično

³ Nije se kažnjavalo samo pojedinca koji je učinio prekršaj nego i pripadnike skupine iz koje on dolazi. Zanimljivo je da se ovakav način kažnjavanja u nekim dijelovima svijeta zadržao sve do danas (npr. Korzika i Kosovo) (Novoselec, 2009.).

⁴ Ovakav sustav zapravo je predstavljao simbolizaciju osvete jer se ona pokušala nadomjestiti određenom otkupninom. Ipak, ovime nije nestalo krvne osvete jer se sustav kompozicije temeljio na dobrovoljnosti. Ukoliko nije došlo do dogovora, krajnje rješenje opet je bila krvna osveta (Novoselec, 2009.).

oštre, a zaslugom se grčkih filozofa donekle promijenilo shvaćanje smisla kažnjavanja u smislu isticanja specijalne i generalne prevencije te njezine pedagoške dimenzije (Novoselec, 2009.). Nakon osvajanja Grčke od strane Rimskog carstva službeno je na snagu stupilo i rimsko pravo koje se dalje uvelike razvijalo pod utjecajem grčkih zakona i običaja (Petechuk, 2008.). Počeci rimskog prava također su obilježeni nepisanim običajnim pravom zasnovanim na privatnoj osveti. Značajniji pisani dokument je Zakonik XII ploča koji se smatra početkom rimskog prava kakvo nam je danas poznato. Odredbe Zakonika obuhvaćale su i javno i sakralno pravo, a usmjerile su se na one slučajeve koji bi mogli postati predmetom spora ili su na bilo koji način bili prijeporni (Stein, 2007.). I dalje je najteža bila smrtna kazna, ponekad i s dodatnim mučenjem, ali su dodane i kazne prisilnog rada, tjelesne kazne za niže te kazna trajnog ili ograničenog protjerivanja za više slojeve rimskog društva. Česta je bila i kazna razapinjanja na križ u pravilu rezervirana za prijestupnike koji nisu bili građani Rima. Prvotni cilj kazne bio je zastrašivanje koje je posebno naglašeno njezinim javnim izvršavanjem (Rebić, 2008.; Novoselec, 2009.). U 6. stoljeću car Justinijan proveo je reformu i kodifikaciju rimskog prava te objavio jednu od značajnijih zbirki rimskog prava pod nazivom *Codex Iuris Civilis* koja je regulirala javno i privatno pravo i imala veliki utjecaj na njegov daljnji razvoj (Schmallegger, 2006.).

I rani srednji vijek obilježen je prelaskom privatnog u javno pravo te će javno ostati kroz cijeli srednji vijek. Ono je još uvijek na razini plemenskog uz postupno uvođenje pojedinih kraljevih propisa. Slabljenjem kraljeve moći ono prelazi u ruke velikaša i gradova što je dovelo do njegove partikularnosti, bitnog obilježja srednjovjekovnog prava. Još uvijek se većinom radi o običajnom pravu (Novoselec, 2009.). Također, srednjovjekovno pravo sastojalo se od mješavine raznih vrsta i oblika zakona koji su se ponekad nadopunjavali, ponekad sukobljavali, većinom bez ikakve organizacije i hijerarhijskog ustroja. Kao bitnije možemo izdvojiti lokalno, većinom nepisano običajno pravo u raznim verzijama, kodirano germansko običajno pravo, nepisano feudalno pravo, trgovačko pravo, kanonsko pravo Katoličke crkve te rimsko pravo koje se naučavalo na sveučilištima. Tako su zajedno egzistirale i razne vrste sudova – vlastelinski sudovi, općinski sudovi, trgovački sudovi, crkveni te kraljevski sudovi – ovisno o području i predmetu koji je bio u pitanju (Harding, 2001.; Tamanaha, 2008.). Veliku ulogu u razvoju kaznenog prava u srednjem vijeku imalo je kršćanstvo težnjom da povrede svojih interesa podvrgne javnim kaznama, ali i preko crkvenog kanonskog prava. S jedne strane, taj je utjecaj bio pozitivan jer se više posvetilo pitanjima subjektivnog odnosa počinitelja prema djelu što je pospješilo afirmaciju načela

krivnje, ali se i isticanjem popravljajanja kao svrhe kazne pridonijelo ograničenju smrtne kazne. Nasuprot tome, negativan utjecaj vidljiv je u prihvaćanju okultnih kaznenih djela što je dovelo do spaljivanja vještica. Svrha srednjovjekovnih kazni bila je neutralizacija prijestupnika i zastrašivanje ostalih članova društva pa su i kazne poznate po svojoj okrutnosti. Glavna kazna je i dalje ostala smrtna kazna, ali zbog zastrašivanja izvršavala se javno i uz dodatna mučenja (trganje udova, spaljivanje na lomači i sl.). Uz smrtnu, izricale su se i razne tjelesne kazne, ponižavajuće kazne, protjerivanje, prisilni rad i sl. Situaciju je još težom činila sudačka samovolja omogućena partikularnošću prava i pravnom nesigurnošću (Novoselec, 2009.). Također, razni oblici mučenja upotrebljavani su kao sredstvo za iznudu priznanja određenog zločina što je dovelo do mnogih slučajeva priznanja krivnje i kada je osoba nevinna jer je to priznanje značilo prestanak patnji (Langbein, 1978.). Iz današnje perspektive teško je opravdati ovakvu okrutnost i nehumanost srednjovjekovnih kazni. Razlog njihovoj okrutnosti neki vide u velikoj nesigurnosti i nezaštićenosti građana u to doba ili u prihvaćenom shvaćanju da je kazna dobra za čovjeka i da ga popravlja, što je dovelo i do prakse samokažnjavanja kao sredstva za vlastito duhovno napredovanje (Panzarella i Vona 2013.). Postoje mišljenja i kako je srednjovjekovna okrutnost u velikoj mjeri plod mitova, krivog shvaćanja i nesporazuma (Klementtilä, 2009.).

Težnja prosvjetiteljstva da cjelokupni život utemelji na racionalnoj osnovi i poštivanju ljudskih prava utjecala je i na shvaćanje kaznenog prava. Pravo se počinje promatrati kao ljudska tvorevina utemeljena na razumu koja bi trebala osigurati jednakost svih ljudi pred zakonom. Tim prosvjetiteljskim idejama započinje i razvoj modernog prava (Panzarella i Vona 2013.). Glavni poticaj za reformu srednjovjekovnog kaznenog sustava nije došao od pravnika, nego od istaknutih filozofa toga vremena. Dotadašnja shvaćanja i praksu kažnjavanja prvi je radikalno podvrgao kritici Charles-Louis de Secondat Montesquieu svojim djelom *O duhu zakona*. Kao temelj prava Montesquieu ističe prirodni zakon koji mora imati podršku u pozitivnom zakonu, tj. uloga pozitivnog zakona je pomoći realizaciji prirodnog zakona (Fekete, 2009.). U tom smislu zalaže se ublažavanje kazni, ograničenje smrtne kazne, ukidanje mučenja te traži razmjernost između počinjenog djela i kazne. Na Montesquieuove ideje nadovezuju se Rousseau svojom teorijom društvenog ugovora te Voltaire, zauzevši se za vjersku slobodu, humanizaciju kazni, prekid mučenja te kritizirajući pravosudne zablude svoga vremena (Novoselec, 2009.). Ipak, na polju obnove kaznenog prava najviše se istaknuo Montesquieuov učenik Cesare Beccaria. On je prvi reformator prava koji je sustavno provodio ideje prosvjetiteljstva temeljene na vjeri u moć razuma i čovjeku kao racionalnom biću koji u

miru može s drugima surađivati na obostranu korist (Carpenter, 2010.). Osim u Montesquieuovim idejama, podlogu za svoje čuveno djelo *O zločinima i kaznama* pronašao je u radovima Rousseaua, Locka, Helvetiusa i drugih zapaženih mislilaca (Draper, 2000.). Polazišta su mu teorija društvenog ugovora iz koje izvodi pravo države na represiju te utilitarna etička teorija prema kojoj ispravnost i pogrešnost djelovanja ovise o tome u kojoj mjeri te radnje mogu dovesti do veće sreće pojedinca (Novoselec, 2009.; Carpenter, 2010.; Harcourt, 2013.). Svrha kazne mora biti isključivo preventivna u smislu odvratanja počinitelja od kaznenog djela i utjecaja na građane da se suzdrže u činjenju kaznenih djela. Svojim djelom Beccaria je potaknuo mnoge promjene u daljnjoj praksi kažnjavanja. Konkretno, zalagao se za proporcionalnost zločina i kazne, racionalnu klasifikaciju zločina, vjerodostojnost svjedoka, zabranu tajnih optužbi, ukidanje smrtne kazne, ukidanje pomilovanja i zastare, prestanak torture i sl. (Draper, 2000.; Novoselec, 2009.; Carpenter, 2010.). Direktno je utjecao na mnoge europske mislioce, ali i na sadržaj daljnjih kaznenih zakonika poput toskanskog Kaznenog zakonika iz 1786. i francuskog Kaznenog zakonika iz 1791. Svoje najveće kritičare Beccaria je pronašao u Kantu, Hegelu i Foucaultu. Ovime započinje i razvoj suvremenog kaznenog prava o kojemu ovdje nije potrebno govoriti jer će biti obrađen kroz druge dijelove rada.

2. MORALNO OPRAVDANJE I SVRHE KAŽNJAVANJA – TRADICIONALNE TEORIJE

Gotovo je općeprihvaćeno mišljenje kako kažnjavanje zahtjeva svoje moralno opravdanje.⁵ Međutim, govoriti o (ne)moralnosti kažnjavanja izrazito je kompleksno jer su različiti pogledi na pitanje što kažnjavanjem zapravo činimo prijestupniku. Bentham (1780.) smatra kako je kažnjavanje intrinzično *zlo*, prema Flew – Benn – Hartovom modelu (Hart, 1959.-1960.) kažnjavanje mora uključivati *bol*⁶ ili druge posljedice koje se inače smatraju *neugodnima*, Wellman (2012.) ga shvaća kao *gubitak prava*, a prema Honderichu (2006.) kažnjavanje obuhvaća radnje koje se tradicionalno smatraju kao *patnja*. Nadalje, Boonin (2008.) smatra kako je kaznu najbolje definirati kao nanošenje *štete* prijestupniku u smislu da se kažnjavanjem na neki način pogoršava prijestupnikova pozicija. Također, kazna može biti shvaćena kao *lišavanje dobra* (Mabbott, 1955.), ili u najopćenitijem smislu nanošenje

⁵ Iznimku čine određene struje unutar retributivne filozofije kažnjavanja koje ga shvaćaju kao intrinzično dobro kojem ne treba nikakvo daljnje opravdanje (npr. Kant, Duff i dr.).

⁶ Također, latinski pojam *poena* osim značenja kazne prevodi se i kao *bol*.

prijestupniku radnji koje bi se u drugim slučajevima smatrale *moralno neispravnim* (Dolinko, 1997.). O tome kako definiramo kažnjavanje ovisit će i njegovo moralno opravdanje. Naime, ako kaznu definiramo kao intrinzično zlo s moralne strane vrlo ju je teško ili nemoguće opravdati, dok bol ili patnja nužno ne moraju imati negativno značenje (Ćurić, 1986.). Ipak, generalno gledajući kazna je uvijek percipirana kao nešto negativno i neugodno (za razliku od nagrade).

Pitanje je dakle kako moralno opravdati zlo, patnju, bol, štetu ili bilo koji drugi oblik neugodnosti kojeg kažnjavanjem nanosimo prijestupniku? Važnost i težina ovog pitanja čine moralno opravdanje možda i najtežim dijelom rasprave o kažnjavanju. Ono je do prosvjetiteljstva bilo zanemareno, ali od 18. stoljeća, tj. od utemeljenja Kantove retributivne i Benthamove utilitarističke filozofije kažnjavanja, moralno opravdanje kažnjavanja izaziva velike prijepore koji, kako primjećuje Sverdlik (1988.), „čini se da nemaju kraja“. Konceptije kažnjavanja su im potpuno različite, a do bitnog pomaka u polemici između predstavnika navedenih teorija nije došlo ni do danas. U novije se vrijeme, najviše utjecajem H. L. A. Harta, razvijaju tzv. mješovite teorije koje pokušavaju spojiti retributivne i utilitarističke zahtjeve u sasvim novi model kažnjavanja. Niti jedan se suvremeni kazneni sustav ne oslanja isključivo na čisti retributivni ili utilitaristički model, nego se u suvremene pravne sustave pokušavaju implementirati razni modeli mješovitih teorija u kojima će biti prisutne sve svrhe kažnjavanja ili barem što više njih (Goh, 2013.).

2.1. Retributivno opravdanje kažnjavanja

„Krivnja zaslužuje kaznu poradi pravde.“ (Sadurski, 1985.). Srž je ovo retributivnog opravdanja kažnjavanja izrečena u najsazetijem obliku. Međutim, teorijsko određenje retributivnih teorija mnogo je kompleksije, prvenstveno iz razloga jer službena ili općeprihvaćena definicija retribucije niti ne postoji, a mogući teorijski okviri obuhvaćaju široko područje od poistovjećivanja s načelom taliona (Kant, 1797.), do tvrdnji da su okrenute budućnosti sadržavajući u sebi sve bitne elemente utilitarističkih teorija (Bradley, 2003.). U najširem smislu, retributivnima se smatraju one teorije kažnjavanja koje njegovu svrhu pronalaze u ostvarenju pravednosti, a moralno opravdanje u zasluži.⁷ Međutim, u filozofskom

⁷ „Jer ako propadne pravda, onda više nije vrijedno da ljudi žive na zemlji.“ ističe Kant (1797.) čijoj filozofskoj spekulaciji, zajedno s Hegelom, dugujemo današnje teorijsko utemeljenje retributivnih teorija. Ostvarenje

i pravnom diskursu pojam pravednosti podložan je različitim shvaćanjima (Vuchetich, 2007.; Zenko, 2014.) te nam je ovdje zadatak istražiti što se misli pod pojmom *retributivna pravednost*. Sukladno širokim teorijskim granicama retribucije, niti o retributivnoj pravednosti ne možemo govoriti jednoznačno, ali je ipak zajedničko mišljenje većine retributivno usmjerenih autora kako se ona ostvaruje preko zasluge i proporcionalnosti.

Moralnu podlogu kažnjavanja unutar retributivnih teorija čini zasluga na temelju krivnje (Rachels, 1997.) prema jasno izrečenom Mooreovom (1988.) načelu: „retributivisti kažnjavaju zato, i jedino zato, jer prijestupnik to zaslužuje“.⁸ Prema Gardineru (1958.) ovo je sama bit retributivnih teorija, a ključ svega je zapravo odgovornost jer kazne ne bi ni bilo da nema kršenja zakona (Begum, 2007.; Banks, 2013.). Ovome načelu zapravo je teško išta prigovoriti te se i kritika više usmjerava na načine njegove primjene, nego na njegovo pobijanje. Kritika se dotiče ignoriranja različitih osobnih povijesti te socijalnih i ekonomskih pozicija prekršitelja i nerealne tvrdnje kako su svi pojedinci unutar nekog društva jednako sposobni ponašati se prema zahtjevima zakona (Edney, 2005.). Postavlja se pitanje nije li nepravedno jednako kažnjavati pojedince različitih socijalnih i ekonomskih statusa, tj. zaslužuju li svi jednak odnos kada je u pitanju kažnjavanje iz zasluge? Prema Hudson (1987.; 1993.; 1995.; 1999.), kažnjavanje iz zasluge može biti pravedno jedino ako se u obzir uzmu kontekst i različite socijalne i ekonomske pozicije pojedinaca u društvu što zahtjeva novo shvaćanje pojma odgovornosti koji bi omogućio nijansirani i osjetljiviji odnos prema prekršiteljima. Iako ovakvi zahtjevi imaju svoju pozitivnu stranu u praksi su teško provedivi, a i kritika zahvaća samo manji dio mogućih aspekata na koje bi trebalo paziti prilikom izricanja kazne, kao što su primjerice spol i dob (Edney, 2005.). Ipak, Barton (2004.) zaključuje kako princip zasluge, iako u teoriji osigurava pravedno i nepristrano kažnjavanje, u praksi mora biti pažljivo balansiran uzimajući u obzir specifične okolnosti i društvenu nejednakost prekršitelja.

Princip proporcionalnosti naziva se *zlatnim pravilom kažnjavanja* (Abadee, 2006.) i temeljni je aspekt većine modernih pravnih sustava (Goh, 2013.), a ne mora nužno biti retributivno inspiriran.⁹ Ipak, izravnavanje krivnje za počinjeno djelo s jasnim stavom da kazna ne smije biti niti blaža niti oštrija od učinjenog djela, posebno je važno za retributivnu

pravednosti za Kanta (1797.) je i jedina moguća svrha kažnjavanja te je ono stoga kategorički imperativ, iako je ovakav stav kod suvremenih retributivista ipak donekle ublažen.

⁸ Načelo zasluge najčešće je izraženo u pozitivnom i negativnom smislu, pri čemu pozitivni ističe obvezu kažnjavanja onih koji to zaslužuju, a negativni zabranjuje kažnjavanje nevinih.

⁹ Naime, i glavni predstavnik utilitarističkih teorija J. Bentham tvrdi kako proporcionalnost ima čvrsto utilitarističko utemeljenje i igra centralnu ulogu u utilitarističkim teorijama (Bagarić, 1999.).

filozofiju kažnjavanja (Bradley, 2003.; Bojanić i Mrčela, 2006.) i temelji se na pravnom načelu *culpa poenae par esto* (neka kazna odgovara zločinu) (Novoselec, 2009.). Načelo proporcionalnosti usko je povezano s osjećajem pravednosti ili von Hirschovim (1992.) riječima ono „utjelovljuje, ili se čini da utjelovljuje, pojam pravednosti.“ von Hirsch (1992.) nastavlja: „Ljudi imaju osjećaj da su kazne usklađene s težinom prijestupa pravednije od onih koje to nisu.“ Imajući na umu kako je ostvarenje pravednosti prvotna retributivna svrha kažnjavanja, važnost načela proporcionalnosti unutar retributivnih teorija postaje sasvim jasna. Međutim, princip proporcionalnosti na sebe veže niz poteškoća generalno sažetih u pitanje *kako odrediti kaznu proporcionalnu težini prijestupu?* Iako se na prvu princip proporcionalnosti čini samorazumljivim, ipak se radi o slojevitom pojmu koji zahtjeva niz razjašnjenja kako bi mogao barem donekle biti funkcionalan u praksi. U tu svrhu govori se o dvije skale kojima je nazive dao A. von Hirsch, a kasnije su postali klasični – ordinalna i kardinalna skala proporcionalnosti. Ordinalna proporcionalnost zahtjeva slično kažnjavanje zločina podjednake težine (von Hirsch, 1992.), a kažnjavati treba samo ozbiljnije zločine (Walen, 2015.). Cilj joj je dakle osigurati jednakost u kažnjavanju istih ili sličnih zločina (Ryberg, 2004.; Kirchengast, 2009.). Kardinalna proporcionalnost uređuje odnos između određenog zločina i pripadajuće kazne. Također, ona postavlja limite dopuštene kazne i zahtjeva razuman odnos između sveukupne razine dopuštenih kazni i težine zločina (von Hirsch, 1992.). Drugim riječima, kardinalna proporcionalnost određuje koja ja kazna primjerena određenom zločinu (Ryberg, 2004.). Iako se ovime postiže određena jasnoća, problem proporcionalnosti između zločina i kazne nije niti izbliza riješen. Sasvim je jasno da se kaznom apsolutna metafizička pravednost ne može postići te od države nešto takvo ne možemo niti očekivati (Bojanić i Mrčela, 2006.). Naime, nemoguće je matematički izračunati koja je kazna proporcionalna određenom zločinu i njegovoj težini (npr. silovanju ili prebrzoz vožnji) (Goh, 2013.). Nadalje, Goh (2013.) tvrdi da kazna nikada ne ostvaruje stvarnu proporcionalnost sa zločinom jer je ona samo odraz moralnih vrijednosti prisutnih u određenom društvu. Drugim riječima, proporcionalna kazna ne predstavlja stvarno proporcionalnu kaznu, nego kaznu za koju određeno društvo smatra da je proporcionalna određenom zločinu. U tom smislu, Miethe i Lu (2005.) primjećuju kako je pogrešna pretpostavka da uopće postoji opći konsenzus oko moralne težine određenog djela¹⁰, a Goh (2013.) napominje kako zločin i kaznu niti ne možemo uspoređivati, jer su u svojoj biti one potpuno različite stvarnosti. Stoga se možemo složiti s istim autorom koji princip

¹⁰ Zbog različitih moralnih vrednovanja istoga čina događa se da je isti zločin u određenom društvu moralno prihvatljiv, dok u drugom društvu predstavlja teško kazneno djelo (npr. konzumiranje lakih droga).

proporcionalnosti naziva *nedostižnim idealom* (Goh, 2013.). Sve u svemu, osiguranje pravednosti suočeno je s velikim poteškoćama, a koliko se principom proporcionalnosti ostvaruje pravednost ostat će neodgovoreno, jer ne postoje smjernice prema kojima bi se nešto takvo moglo mjeriti (Goudappanavar, 2013.). Koliko se kažnjavanjem općenito ostvaruje pravednost također ostaje neodgovoreno. Raspravu bi možda bilo najbolje zaključiti Kelsenovim (2005., prema Vuchetich, 2007.) riječima, izgovorenim u drugom, ali sasvim primjenjivim i u ovom kontekstu: „Sada sam, na kraju rasprave, u potpunosti svjestan da nisam odgovorio na ovo pitanje. Moja isprika je da sam u tom pogledu u najboljem društvu. Bilo bi odveć drsko, moje čitatelje uvjeravati, da sam uspio u onome u čemu su i najveći mislioci pogriješili. Uistinu, ne znam i nisam u stanju reći što bi to bila pravednost - apsolutna pravednost, taj divni san čovječanstva. Moram se zadovoljiti s jednom relativnom pravednošću i pritom mogu samo reći, što za mene znači pravednost.“

Pozadina i nužni temelj retributivnog opravdanja kažnjavanja je kantovsko – hegelovsko shvaćanje čovjeka kroz kategorije razumnosti i slobode te jednakosti svih ljudi. Svaki je čovjek samosvrha i nikada ne može služiti kao sredstvo ostvarenja nekih drugih, pa makar i dobrih, ciljeva (Kant, 1797.). Stoga je prema Hegelu (1821.) kazna čovjekovo „vlastito pravo, time se zločinca poštuje kao ono umno“, a zastrašivanje i prevencija kao ciljevi kažnjavanja svode ga na razinu štetne životinje (Hegel, 1821.). Drugim riječima, prijestupnik ima pravo biti kažnjen, a takvo je pravo možda najradikalnije izrekao H. Morris (1968.) konstatirajući ne samo da imamo pravo kažnjavati na osnovi temeljnog ljudskog prava kojim prijestupnika tretiramo kao osobu, nego i da je to pravo prirodno, neutuđivo i apsolutno te bi njegovo poricanje značilo i poricanje svih ostalih moralnih prava i dužnosti. Kazna je svrha samoj sebi (Kant, 1797.) te ne treba nikakvo daljnje opravdanje, jer sadrži unutarnju moralnu vrijednost kao reakcija na počinjeno zlodjelo (Duff, 1996.). U tom smislu, radikalni retributivizam kaznu smatra intrinzičnim dobrom (Levy, 2014.), dok ju pojedini pravci retributivnih teorija ipak opravdavaju instrumentalnim ciljevima poput popravljivanja prijestupnika ili pravedne ravnoteže između prednosti stečenih prijestupom i opterećenja nanesenog kaznom (Bagarić, 1999.).

2.1.1. Kritika retributivnih teorija

Osim kritike temeljnih načela zasluge i proporcionalnosti, retributivne su teorije osporavane i na drugim osnovama. Najširi i osnovni prigovor bazira se na njihovoj okrutnosti (Miethe i Lu, 2005.; Begum, 2007.; Materni, 2013.), tj. optužbi da je njihova bit zapravo osveta ili ih je, najblaže rečeno, teško razlikovati (Zaibert, 2006.). Još teži oblik ovakve optužbe je izjednačavanje retribucije s načelom taliona. Iako Kant, koji je kako smo ranije vidjeli, najzaslužniji za filozofsko utemeljenje retributivnih teorija, nedvojbeno poistovjećuje retribuciju s načelom taliona¹¹, u suvremenih predstavnika retributivnih teorija, barem onih značajnijih, o takvom poistovjećivanju nema govora. Razlika između retribucije i načela taliona je već u tome što načelo taliona zahtjeva da se prekršitelja kazni na isti način na koji je on oštetio svoju žrtvu što kod retributivnosti nije slučaj (Markel, 2005.; Banks, 2013.; Moore, 1997., prema Walen, 2015.). Ona zahtjeva kažnjavanje proporcionalno učinjenom djelu. Naime, niti jedno suvremeno društvo načelo taliona ne primjenjuje doslovno, a i nemoguće ga je provesti u cijelom nizu situacija poput prostitucije, silovanja, zlorabe droga, prebrze vožnje i sl. Stoga je vjerojatnije da su retributivne teorije iz zakona taliona preuzele ideju odmazde¹², ali nikako u doslovnom smislu talionskog načela *oko za oko, zub za zub*. U razgraničenju retribucije i osvete problem predstavlja već sami pojam retribucije. On je izveden od latinske riječi *retribuo* 3. sa značenjem *dati komu ono što ga ide, vratiti dug*, ali i *osvetiti se*. Stoga se i u znanstvenoj literaturi retribucija često poistovjećuje s osvetom ili se navedeni pojmovi koriste kao sinonimi. Ipak, kao i kod načela taliona, činjenica je da suvremeni zastupnici retributivnih teorija rijetko pod retribucijom zapravo misle na osvetu. U skladu s tim, Robert Nozick (1981., prema Markel, 2005.) i Markel (2005.) navode sljedeće razlike između retribucije i osvete (Tablica 1.):

¹¹ Prema Kantovim riječima „tko god je počinio ubojstvo mora umrijeti.“ (Kant, 1797.). Ipak, Finkelstein (2002.) smatra kako i Kant u poistovjećivanju retribucije i načela taliona ipak generalno misli na moralnu, a ne stvarnu jednakost kazne i zločina.

¹² Pojmovi osveta i odmazda danas se također najčešće spominju kao sinonimi te se prema Novoselecu nedovoljno luče (Novoselec, 2009.). Razliku između osvete i odmazde Novoselec (2009.) tumači na sljedeći način: „Osveta je nekontrolirana reakcija nošena mržnjom, oslobađanje potisnute agresije kojoj je strana svaka razmjernost; ona ne može opravdati kažnjavanje jer izaziva protuakciju i stvara začarani krug osvetničkih radnji. Naprotiv, odmazda je racionalna mjera kojom se želi ostvariti pravednost; stoga je u njezinoj biti razmjernost kazne i počinjenog djela.“ Sličnog su stajališta i Bradley (2003.), Banks (2013.) te Walen (2015.).

Tablica 1. Razlike između retribucije i osvete.

<i>Retribucija</i>	<i>Osveta</i>
Nozick, 1981., prema Markel, 2005.	
Prekida krug nasilja.	Još više razvija nasilje.
Ograničava kaznu proporcionalnošću s učinjenim prijestupom.	Po sebi je neograničena.
Nepristrano određena od države.	Osobna stvar.
Traži jednaku primjenu kaznenog prava.	Nema općenitosti u primjeni.
Hladna i bez emocija.	Obilježena zadovoljstvom što drugi pati.
Markel, 2005.	
Uvijek je usmjerena na prekršitelja.	Može biti izvršena i nad prekršiteljevom rodbinom ili saveznicima.
Nije vođena ciljem da prekršitelj pati.	Prekršiteljeva patnja bitna je oznaka osvete.
Pazi na moralni integritet i dostojanstvo prekršitelja.	Ne poštuje dostojanstvo prekršitelja.
Ne isključuje internacionalizaciju osjećaja pravde.	Isključuje internacionalizaciju osjećaja pravde.

I u ovom slučaju do izražaja dolazi sva kompleksnost određenja retribucije. Problem proizlazi iz činjenice da zagovaratelji retributivnih teorija različito shvaćaju retribuciju, od poistovjećivanja s načelom taliona do pronalaženja novih vlastitih modela. Ni za koga ne možemo reći da je u krivu jer službena definicija retribucije, kako smo već ranije naglasili, ne postoji. U tom smislu, ovakve optuže mogle bi pogoditi Kanta, ali sa suvremenim predstavnicima retributivnih teorija nemaju veze. Zato se, promatrajući retributivne teorije u njihovom osnovnom obliku možemo složiti s tvrdnjom S. G. Goudappanavara (2013.) kako retribucija zapravo zamjenjuje privatnu osvetu u prvotnim društvima te predstavlja institucionalizaciju i organizaciju kažnjavanja od strane društva, čime se privatna osveta prekida, a uvodi red u sustav kažnjavanja prijestupnika.

2.2. Utilitarističko opravdanje kažnjavanja

Povijesno gledajući, utilitarističke teorije javile su se kao izraz prosvjetiteljskih zahtjeva za prekidom torture i općenitom humanizacijom kazni (Binder i Smith, 2000.) te su samim time puno mlađe od retributivnih teorija. Pojedine aspekte utilitarističkih teorija nalazimo već u djelima T. Hobbesa te u većoj mjeri kod C. Beccarie, a utemeljiteljem ovih teorija smatra se J. Bentham. Određene tragove utilitarističke filozofije kažnjavanja možemo naći i u povijesnim razdobljima prije prosvjetiteljstva.¹³ Suprotno kantovsko – hegelijanskom

¹³ Najčešće su citirani Platon, i Seneca, koji se referira na Platona, a ističu preventivnu svrhu kažnjavanja. Pojedine aspekte rehabilitacije možemo naći u srednjovjekovnoj pojavi crkvenih i samostanskih zatvora.

teorijskom shvaćanju kazne kao samosvrhe, utilitarističke teorije kažnjavanje shvaćaju kao intrinzično zlo, čije se moralno opravdanje sastoji isključivo u budućem dobru tj. u relaciji prema učincima koji se kaznom postižu prema pravnom načelu *poena relata ad effectum* (kaznom se postižu određeni učinci.) (Novoselec, 2009.). U tom smislu, utilitarističke teorije naglasak ne stavljaju na prekršaj ili zločin koji se dogodio u prošlosti, nego na pozitivne posljedice koje će kazna donijeti u budućnosti, bilo za prijestupnika bilo za društvo. U pozadini im je utilitaristička etika promicanja što veće sreće/dobra/zadovoljstva za što veći broj ljudi koja se temelji na tvrdnjama kako je sreća jedino intrinzično dobro, dok je nesreća jedino intrinzično zlo. Sve drugo je dobro ili loše jedino u relaciji s time producira li nečiju sreću ili nesreću (Glover, 1990.). U tom je smislu i Benthamov (1780.) temeljni aksiom kako je „najveća sreća najvećeg broja (ljudi) mjera dobrog i zlog“ te da je dužnost države „promicati sreću društva, kažnjavajući i nagrađujući.“ Slično tvrdi i Beccaria (1767.) naglašavajući da zakoni trebaju biti vrednovani prema njihovoj sklonosti promicanja „najveće sreće najvećem broju (ljudi).“ Svrhe kažnjavanja prema utilitarističkim teorijama mogu biti prevencija (kroz zastrašivanje), onesposobljavanje i rehabilitacija.

2.2.1. Prevencija (kroz zastrašivanje)

Preventivnu ulogu kažnjavanja spominje već Platon¹⁴, ali kao i drugi utilitaristički ciljevi kažnjavanja bitnu ulogu u kaznenim sustavima dobila je tek prosvjetiteljstvom. Kao cilj kažnjavanja prevencija se temelji na pretpostavci da je počinjeni prekršaj rezultat čovjekovog racionalnog izbora utemeljenog na prednostima i nedostacima izabranog čina (Scott, 2000.). Naime, pretpostavka je da čovjek teži izbjegavanju patnje i traži osjećaj zadovoljstva (Ritchie, 2011.). U to smislu Beccaria (1767.) tvrdi da je „neposredan i učinkovit uzrok ljudskog djelovanja bijeg od patnje i ljubav prema užitku.“ Slično i Bentham (1780.): „Priroda je stavila čovječanstvo pod vlast dvaju suverenih gospodara, patnje i zadovoljstva.“ Prema ekonomskom modelu razumskog izbora, zagovornici prevencije kao cilja kažnjavanja smatraju da ljudi biraju hoće li poštivati ili kršiti zakon tek nakon što uvide prednosti i posljedice određenog načina djelovanja (Steele, 2016.). Ako je kazna stroga, sigurna i brza (Beccaria, 1767.; Bentham, 1780.) zagovornici preventivnog cilja kažnjavanja vjeruju da će se

¹⁴ Najcitiranija je Platonova rečenica iz njegovog djela *Protagora* (1975.): „Tko hoće razumno kažnjavati, ne čini to zbog počinjenog zla, nego zbog budućnosti, kako taj čovjek ubuduće ne bi činio zlo, ali ni netko drugi pošto vidi kako je ovaj kažnjen.“ Na ovu se rečenicu poziva Seneca u svome djelu *O gnjevu* (1928.): „Naime, kao što reče Platon, nitko razuman ne kažnjava zato što se pogriješilo, nego da se ne bi griješilo.“

ljudi, izračunajući prednosti i nedostatke svoga djelovanja, ipak sustegnuti od činjenja prijestupa jer će shvatiti da im se to više isplati. Općenito se smatra da prevenciji zločina više pridonosi sigurnost kazne nego njezina strogost (Mendes, 2004.; Wright, 2010.; Earnhart i Friesen, 2014.). Preventivnu ulogu kazna vrši putem zastrašivanja kojim se pokazuje da se zločin ne isplati. Prema Elliottu (2003.) prevencija ostvaruje tri zasebna efekta: prevenciju putem zastrašivanja, jačanje moralnih načela kroz edukaciju te poticanje ponašanja koje poštuje zakon.

Dva su osnovna tipa prevencije – specijalna i generalna. Specijalna prevencija trebali bi štititi od ponavljanja zločina kod onih koji su ga već počinili jer se smatra da će strogost, sigurnost i brzina kazne odvratiti prijestupnika od novih zločina. Iz tog je razloga važno da kazna bude neugodnija od koristi dobivene zločinom, kako bi zločinac uvidio da mu se ponavljanje zločina ne isplati. Generalna prevencija trebala bi štititi od zločina unutar društvene zajednice u cjelini. Ona se ne odnosi na same prijestupnike, nego više na one koji nisu niti počinili ikakav prijestup. Stoga bi kažnjavanje prijestupnika trebalo služiti kao primjer drugima da takve prijestupe ne čine (Onwudiwe, Odo i Onyeozili, 2005.).

Glavna kritika prevencijske svrhe kažnjavanja usmjerena je na ekonomski model razumnog izbora. Naime, pretpostavlja se da je ljudsko ponašanje rezultat pažljivog razmišljanja (Felson, 1993.), a takva je pretpostavka sama po sebi nerealna. Zanemarena je činjenica subjektivnosti ljudskog djelovanja o kojoj prevencija nužno ovisi. Tako model racionalnog izbora ne uzima u obzir prijestupnike koji u trenutku prijestupa nemaju taj stupanj racionalnosti, pogrešno pretpostavljajući da pojedinci potpuno razumno analiziraju pozitivne i negativne učinke svog djelovanja bez utjecaja subjektivnih doživljaja (Hayward, 2007.). Naime, veliki dio zločina učinjen je pod jakim emocionalnim nabojem (Kennedy, 1983.), ili pod utjecajem opojnih sredstava¹⁵ (Wright, 2010.). Nadalje, prijestupi mogu biti posljedica psihičkih poremećaja ili problema u ponašanju (Ritchie, 2011.). Takvi zločini nisu podložni prevenciji kakvom god kaznom se prijetilo. Također, postavlja se pitanje koliko su pojedinci u trenutku počinjenja prijestupa stvarno svjesni pozitivnih ili negativnih posljedica svoga čina (Wright, 2010.). Iz tog razloga von Hirsch, Bottoms, Burney i Wikstöröm (1999.) tvrde kako prevencija može uspjeti jedino ako potencijalni prijestupnik ispuni sljedeće uvijete: shvati da postoji sankcija za djelo o kojem razmišlja, uzme u obzir rizik izlaganja sankciji kada se odlučuje za prijestup, vjeruje u veliku vjerojatnost da će biti uhvaćen, vjeruje da će mu

¹⁵ Npr. polovica zatvorenika 1997. godine u SAD-u zločine je počinilo pod utjecajem droge ili alkohola (Murnola, 1999.).

sankcija biti nametnuta ukoliko bude uhvaćen te bude voljan (i sposoban) promijeniti svoj izbor u vezi prijestupa zbog prijetnje sankcijom. Nadalje, mnogi autori (npr. Kennedy, 1983.; Rauch, 2005.; Nagin, 2013.) smatraju da preventivno djelovanje putem zastrašivanja nema nikakvo moralno utemeljenje jer je često usmjereno na nehumane (npr. smrtna kazna) ili prekomjerne oblike (npr. doživotni zatvor za blaže oblike prijestupa) kažnjavanja. Ovakva se kritika zaoštava i već poznatim kantovsko – hegelovskim shvaćanjem čovjeka kao samosvrhe, a ne sredstva za druge ciljeve. Naime, prevencija provedena preko zastrašivanja podrazumijeva žrtvovanje pojedinca za dobrobit zajednice. Time se on tretira kao sredstvo preko kojega se ostvaruju pozitivni učinci u društvu, što je po sebi teško moralno opravdati.

Teško je zapravo prikazati koliko prevencija putem zastrašivanja doprinosi smanjenju stope kriminala u određenom društvu. Kako tvrde Nagin, Cullen i Jonson (2009.) prevencija je teorijski prilično jasna, a s druge strane empirijske datosti su potpuno nejasne. U tom je smislu točna Kennedyjeva tvrdnja da je lakše dokazati kako ovakav način prevencije ne donosi, nego da donosi pozitivne rezultate (Kennedy, 1983.). Neučinkovitost prevencije u smanjenju stope kriminala potvrđuju i znanstvena istraživanja. Naime, većina istraživanja koja se bavila utjecajem prevencije na stopu kriminala, otkrila je da je takav utjecaj slab ili ga uopće nema. U meta analizi 700 istraživanja koje se bave generalnom prevencijom Dölling, Entorf, Hermann i Rupp (2009.) došli su do zaključka kako je zastrašivanje imalo prosječno zanemariv i statistički beznačajan utjecaj na generalnu prevenciju. Slab utjecaj zastrašivanja na generalnu prevenciju potvrdili su i Watling, Palk, Freeman i Davey (2010.) te Watson (2004.) proučavajući prometne zakone, a iste rezultate donose i mnoga druga istraživanja (Blumstein, Cohen i Nagin, 1978.; Ten, 1987.; Nagin, 1998. i dr.). Stoga Beyleveld (1979.) zaključuje kako, iako postoje uvjerljivi dokazi da su pojedine pravne norme u određenim područjima izvršile preventivni utjecaj, nema znanstvenih temelja u prilog prihvaćanju učinkovitosti generalne prevencije na smanjenje stope kriminala. Slična je situacija i sa specijalnom prevencijom, a ona je najbolje vidljiva kroz postotak zatvorenika povratnika koji se nakon odslužene zatvorske kazne ponovno vraćaju u zatvor radi novih zločina. Takav je postotak velik što dovodi do zaključka kako zastrašivanje također slabo ili nikako utječe na specijalnu prevenciju (Ritchie, 2011.).¹⁶ Niti veća preventivna uspješnost sigurnosti nad težinom kazne nije bez svojih poteškoća. Naime, kada bi svi zločini bili kažnjeni mogli bismo

¹⁶ Najčešći način prevencije danas je kazna zatvora. Podaci o utjecaju kazne zatvora, kao i smrtna kazna, na generalnu i specijalnu prevenciju biti iznešeni u poglavlju o vrstama sankcija. Ti podaci mogli su biti iznešeni i na ovom mjestu, ali kako bi se izbjeglo ponavljanje o njima će više govora biti kasnije. Bitno je naglasiti kako i ti podaci potvrđuju slab utjecaj generalne i specijalne prevencije na smanjenje stope kriminala.

reći da će to izvršiti preventivni utjecaj na smanjenje zločina u budućnosti. Ipak, činjenica je da mnogi zločini ostaju neprijavljeni ili nerazriješeni što bitno smanjuje uspješnost prevencije (Wright, 2010.). Stoga preventivno djelovanje doživljava slabe rezultate u pravnim sustavima koji nedosljedno primjenjuju sustav zastrašivanja. Drugim riječima, ako određeno društvo obeća određenu kaznu za određeni prijestup, nužno ju mora i provesti ako želi da prevencija uspije.

2.2.2. Onesposobljavanje

Cilj je onesposobljavanja, privremeno ili trajno, sprječavanje prijestupnika u počinjenju novih zločina micanjem iz zajednice ili nekom drugom metodom fizičkog sprječavanja. Time je ujedno i moralno opravdano zlo koje kaznom nanosimo prijestupniku (Barton, 2005.). Najčešće strategije onesposobljavanja su tzv. zakoni „tri prekršaja“ (orig. *three strikes laws* (Doležal, 2009.)) te selektivno zatvaranje.

Srž zakona „tri prekršaja“ je kažnjavanje doživotnim ili dugotrajnim zatvorom nakon trećeg počinjenog delikta, iako su moguće razne varijacije (Brown i Jolivette, 2005.). Zakon se najprije počeo primjenjivati u Kaliforniji, a kasnije ga je preuzelo i dvadesetak drugih saveznih država SAD-a. Nastao je kao odgovor na porast kriminaliteta u prvoj polovici 20. stoljeća (Greenwood, Rydell, Abrahamse, Caulkins, Chiesa, Model i Klein, 1994.; Tomičić i Novokmet, 2012.), ali rezultati zakona nisu bili zadovoljavajući (Kovačević, 2013.). Ipak, 90-ih godina prošlog stoljeća razne varijacije zakona „tri prekršaja“ ponovno uvodi veliki broj američkih saveznih država.

Selektivno zatvaranje bavi se identifikacijom rizika i prijeteće opasnosti od zločina, a cilj mu je zatvoriti one koji predstavljaju ozbiljnu opasnost za društvo (Greenwood i Abrahamse, 1982.). Posljedica ovakve strategije je ogroman porast broja zatvorenika, koji je posebno izražen u SAD-u.

Obje strategije onesposobljavanja opravdano su izložene mnogobrojnim kritikama. Naime, zakoni „tri prekršaja“ ne vode brigu o težini počinjenih djela, nego je bitno da su počinjena tri prijestupa. Time dolazimo do situacije da se doživotnim ili dugotrajnim zatvorom kažnjavanju oni prijestupi koji po svojoj težini nikako ne odgovaraju takvoj vrsti sankcije (Barton, 2005.). U novije se vrijeme ovaj problem pokušava riješiti sastavljanjem

popisa prijestupa koji mogu biti kažnjivi zakonom „tri prekršaja“ (Austin, Clark, Hardyman i Henry, 2000.), ali se na njih i dalje gleda vrlo kritički. Naime, ovakvom se metodom kažnjavanja oduzima i svaka mogućnost ublažavanja kazne prema vrsti i težini kaznenog djela (Tomičić i Novokmet, 2012.). Problem se zaoštrava u slučaju maloljetnih počinitelja gdje se u obzir ne uzima mogućnost nadvladavanja delikventnog ponašanja. Također, počinitelja se ponovno kažnjava za prijašnja kaznena djela (Barton, 2005.). Selektivno kažnjavanje moralno je još problematičnije. Osnovni se problem nalazi u moralnoj upitnosti kažnjavanja nečega što se nije ni dogodilo (Barton, 2005.). Strategija je usmjerena na potencijalne, a ne stvarne prijestupnike i bazira se na kažnjavanju hipotetskih zločina. Međutim, s moralnog gledišta kažnjavanje nevinih nemoguće je opravdati. Naime, moguće je da zločini za koje je netko unaprijed zatvoren, nikada ne bi ni bili počinjeni. Time se potpuno ignorira načelo krivnje na kojemu bi se kazna ipak trebala temeljiti. Na kraju treba naglasiti kako znanstvena istraživanja (npr. Zimring i Hawkins, 1995.; Stahlkopf, Males i Macallair, 2010.) ne potvrđuju niti značajniji utjecaj onesposobljavanja na smanjenje stope kriminala čime navedene kritike samo dodatno dobivaju na težini.¹⁷

2.2.3. Rehabilitacija

Treća tradicionalna utilitaristička svrha kažnjavanja je rehabilitacija prijestupnika. Od svojih začetaka u 19. stoljeću do danas provedena je kroz razne modele te je imala svojih uspona i padova. Sadržaj pojma *rehabilitacija* također je vrlo kompleksan te će mu biti posvećeno cijelo poglavlje. Ovdje je radi cjelovitosti prikaza potrebno istaknuti samo nekoliko osnovnih smjernica. Cilj je rehabilitacije „pretvoriti“ prijestupnika u građanina poslušnog zakonu i dovesti ga u stanje u kojemu više neće činiti nove prijestupe. Od prosvjetiteljstva do 70-ih godina prošlog stoljeća imala je dominantnu svrhu unutar kaznenopravnih sustava, a potpuni je krah doživjela objavljivanjem Martinsonovog (1974.) eseja *What Works? Questions and Answers about Prison Reform*. Međutim, naknadnim istraživanjima potvrđena je mogućnost učinkovite rehabilitacije prijestupnika te se je do danas razvilo nekoliko dominantnih modela. Tako su današnji znanstveni interesi većinom

¹⁷ Najčešća sredstva onesposobljavanja danas su zatvor i smrtna kazna. Stoga će o onesposobljavajućim učincima kažnjavanja više govora također biti u poglavlju o vrstama sankcija. Ovdje je dovoljno reći da niti ta istraživanja ne pokazuju značajnije utjecaje onesposobljavanja na smanjenje stope kriminala.

usmjereni prema otkrivanju učinkovitih principa rehabilitacijskog rada koji bi posljedično doveli do smanjenja stope recidivizma.

2.3. Mješovite teorije

Problemi s kojima su se susrele dvije tradicionalne teorije o svrhama kažnjavanja te nemogućnost njihova prevladavanja dovela je do nastanka mješovitih teorija koje danas prevladavaju u teoriji i praksi (Novoselec, 2009.; Goh, 2013.). Cilj im je premostiti probleme proizašle iz kritike tradicionalnih teorija kroz spajanje njihovih glavnih principa.¹⁸ Naime, kako primjećuje Kaufman (2013.) „dok se retributivizam i utilitarizam zasebno čine problematičnim, čini se da jedno drugo savršeno nadopunjavaju.“ Iako iz današnje perspektive nije tako, smatralo se da će problem kažnjavanja time konačno biti riješen.

Kao i kod retributivnih teorija, teorijsko određenje mješovitih teorija prilično je konfuzno te postoji više njihovih mogućih modela. Generalno gledajući, mješovite teorije od retributivnih preuzimaju princip zaslužene kazne, ali ne u smislu kazne kao samosvrhe nego kao sredstva za ostvarenje drugih ciljeva kažnjavanja. Pritom se ne misli na puko mehaničko zbrajanje pojedinih ciljeva nego na izgradnju sustava s jednim vodećim načelom u kojem će se pojedine svrhe međusobno nadopunjavati (Novoselec, 2009.). Iz tog se razloga često događa da određeni model mješovitih teorija favorizira jednu od tradicionalnih svrha dok su ostale u drugom planu (Bronsteen, 2009.). Temeljna je ideja bila uzeti od svake teorije ono što drugoj nedostaje. U skladu s tim, retributivne teorije osigurale bi zaštitu nevinih kroz načelo zasluge te onemogućile prekomjernu strogost kazni kroz načelo proporcionalnosti. S druge strane, utilitarističke teorije pružile bi pozitivan i vjerodostojan razlog kažnjavanju, prevenciju zločina (Kaufman, 2013.). Više je mogućih teorija unutar mješovitih teorija o svrsi kažnjavanja. Najpoznatija je Hartova, a dotaći ćemo se i teorije L. Crokera i N. Morrisa te teorije M. Bermana.

U formiranju svoje teorije Hart polazi od razdvajanja opravdanja kažnjavanja na dva zasebna pitanja koja su zatim postala ključna i za mnoge druge autore (npr. Sverdlik, Dagger i dr.). Prvo pitanje ticalo bi se općeg opravdanja kažnjavanja na kojeg bi odgovor dale utilitarističke teorije. Dakle, općenito opravdanje kažnjavanja ležalo bi na utilitarističkim

¹⁸ Iz tog razloga Novoselec (2009.) tvrdi kako bi ispravniji naziv bio *sjedinjujuće* teorije u skladu s njemačkim nazivljem. Međutim, i u Hrvatskoj se udomaćio naziv *mješovite* teorije koji će se koristiti i u ovom radu.

temeljima pozitivnih posljedica kažnjavanja. Budući da je ključni problem utilitarističkih teorija mogućnost kažnjavanja nevinih, retributivne teorije bi preko načela zasluge trebale osigurati opravdanje kažnjavanja u pojedinačnim slučajevima (Hart, 1968.). U tom smislu Hart (1968.) tvrdi kako bi općenita svrha kažnjavanja izvedena iz utilitarističkih zahtjeva trebala biti ograničena „principima distribucije koji zahtijevaju kaznu samo za prekršitelja za prijestup.“ Ipak, treba imati na umu da opće opravdanje kažnjavanja ipak pripada utilitarističkim teorijama (Hart, 1968.). U tom se smislu možemo složiti s Bronsteenovom tvrdnjom kako Hart ipak veći naglasak stavlja na utilitarističke teorije (Bronsteen, 2009.). To je ujedno i glavna kritika Hartove teorije kažnjavanja. Naime, kako tvrdi Bronsteen (2009.) Hartov pojam *generalnog opravdanja kažnjavanja* zapravo samo zamjenjuje ono što se do tada nazivalo opravdanjem kažnjavanja. Time retributivni principi kažnjavanja uopće nisu uključeni u njegovo opravdanje. Prema Bronsteenu (2009.) Hart je zanemario temeljne razloge zbog kojih predstavnici tradicionalnih teorija ustraju u svojim zahtjevima nakon čega bi mogao od svake teorije uzeti ono najbolje. Time je propustio zastupnicima retributivnih teorija dati razlog da prihvate njegov srednji put.

Uz razlike u određenim postavkama svojih teorija, L. Crocker i N. Morris pokušali su ispraviti Hartovo favoriziranje utilitarističkih teorija isticanjem jednake uloge retributivnih i utilitarističkih zahtjeva prilikom opravdanja kažnjavanja. Prema njihovom shvaćanju retributivne teorije daju gornju granicu prihvatljive kazne, a ona može biti opravdana jedino ako u tome okviru zadovoljava i utilitarističke zahtjeve pozitivnih posljedica kažnjavanja (Crocker, 1992.). Uz priznanje mnogih pozitivnih elemenata ovakve teorije Bronsteen (2009.) im prigovara nedostatak pojašnjenja zašto retributivne i utilitarističke teorije imaju baš tu ulogu u opravdanju kažnjavanja.

Najmlađa od predstavljenih mješovitih teorija kažnjavanja je ona M. Bermana. Polazište joj je podjela kažnjavanja u dvije kategorije: kažnjavanje stvarnih prijestupnika i pogrešno kažnjavanje onih za koje država misli da su krivi, ali to u stvarnosti nisu. Prva kategorija predstavlja srž kažnjavanja, dok je druga periferna. U tom slučaju retributivne teorije opravdavaju prvu kategoriju kažnjavanja, a utilitarističke drugu (Berman, 2008.). Prema Bermanu (2008.), retribucija podrazumijeva ukidanje prava na nekažnjavanje, tj. ono je ukinuto počinjenjem prijestupa. S druge strane, utilitarizam uključuje nadjačavanje prava na nekažnjavanje, tj. nečije pravo da ne bude kažnjen nadjačano je vrijednostima koje se postižu kaznom. Nedostaci ove teorije lako su vidljivi. Naime, nejasno je kako kažnjavanje nevinih može biti opravdano, a kako primjećuje Bronsteen (2009.), ako i prihvatimo misao da je

opravdano nije jasno zašto bi opravdanje tome trebalo biti utilitarističko. Naime, radi se o kažnjavanju onih za koje država pogrešno misli da su krivi što u sebi podrazumijeva princip zasluge, a ne o namjernom kažnjavanju nevinih.

2.4. Zaključno o moralnom opravdanju i svrhama kažnjavanja

Pitanje moralnog opravdanja kažnjavanja ipak će i dalje ostati neodgovoreno. Uostalom, takvo nešto očekivati je sasvim nerealno. Naime, nije sasvim jasno niti što je kažnjavanje, a kamoli kako ga opravdati. Ono što sa sigurnošću možemo ustvrditi je da do nekakvog općeprihvaćenog opravdanja kažnjavanja vjerojatno nikada neće ni doći. Ipak, uz sve probleme povezane uz ovu temu treba odati priznanje onomu što je do sada napravljeno. U tom smislu, retributivnim teorijama treba priznati utemeljenje načela zasluge kao bitnog elementa kažnjavanja, čime je osigurano i nekažnjavanje nevinih, ali su percipirane kao okrutne. S druge strane, utilitarističke su teorije osigurale kažnjavanju pozitivnu svrhu, ali podrazumijevaju i mogućnost kažnjavanja nevinih. Iz tog razloga ne možemo prednost dati niti jednoj od ove dvije teorije. Naime, retributivna filozofija ne odbacuje nužno pozitivne svrhe kažnjavanja, niti je utilitaristička filozofija lišena brutalnosti. Stoga prevladava stav kako niti jedna od navedenih teorija ne mogu kažnjavanje opravdati u cijelosti. Razlog je to dominacije mješovitih teorija na polju moralnog opravdanja kažnjavanja (Goh, 2013.). Međutim, one podrazumijevaju toliko široki spektar mogućih praktičnih izvedbi da je gotovo nemoguće o njima govoriti kao o nekoj zaokruženoj teoriji. Ipak, tendencija im je provesti sve, ili što je više moguće, svrha unutar postupka kažnjavanja. Time smo zapravo opisali i realnost suvremenih kaznenopravnih sustava kojima je cilj balansirati između ponuđenih svrha kažnjavanja pokušavajući, barem deklarativno, izabrati najpodobnije postupke korisne za prekršitelja i zajednicu. Ipak, često se događa favoriziranje jedne filozofije na štetu druge, a i istraživanja pokazuju neučinkovitost tradicionalnih teorija u smanjenju stope kriminala, a treba imati na umu da se retributivne teorije time niti ne zamaraju. Stoga moralno opravdanje i dalje ostaje otvoreno područje filozofije kažnjavanja. Ono je daleko od bilo kakve općenitosti i vrti se u začaranom krugu tradicionalnih opravdanja kažnjavanja.

3. VRSTE SANKCIJA

Područje kaznenopravnih sankcija prdestavlja izrazito dinamični dio pravne znanosti, podložan stalnoj evoluciji, usavršavanju i korjenitom preispitivanju. Naime, kako tvrdi Novoselec (2009.): „I dok kaznenopravnu dogmatiku karakterizira stanovita stabilnost, područje kaznenopravnih sankcija je vrlo dinamično i na njemu se neprekidno javljaju nove ideje.“ Kako reagirati na kazneno djelo stari je problem, ali i danas izrazito aktualan jer je od ogromnog značaja za one koji su pogođeni sankcijom, a i privlači veliki interes društva čije su vrijednosti povrijeđene (Novoselec, 2009.). Pred kriterijem ljudskog dostojanstva mnoge su kazne – poput progonstva, prisilnog rada, tjelesnih kazni i sl. – danas izgubile gotovo svaki značaj. Općenito je tendencija svakog modernog pravnog sustava promovirati što humanije oblike sankcija (Department of Justice, Equality and Law Reform, 2010.). Prema Novoselcu (2009.): „Pod kaznenim sankcijama razumijevaju se sve državne mjere izrečene u kaznenom postupku počiniteljima kaznenih djela koje se sastoje u gubitku ili ograničenju njihovih prava.“ Sama definicija otvara niz mogućnosti u formiranju i izricanju kaznenih sankcija te je teško napraviti neku sveobuhvatnu klasifikaciju. Većina europskih zakonodavstava temelji se na tzv. dualističkom sustavu sankcija u kojem su one podijeljene na kazne i sigurnosne mjere. Kazne se temelje na krivnji i reakcija su na počinjeno kazneno djelo te su stoga retrospektivne, a uglavnom se dijele na glavne i sporedne (Novoselec, 2009.). S druge strane, sigurnosne su mjere okrenute budućnosti jer se temelje na opasnosti koju žele otkloniti. Cilj je kaznenih sankcija provesti ranije analizirane svrhe kažnjavanja, ovisno o tome kako su one formulirane u pojedinim kaznenim zakonima. Stoga se i vrste sankcija razlikuju između pravnih sustava pojedinih zemalja. Suvremena zakonodavstva najčešće kao glavnu kaznu izriču kaznu zatvora dok se ostali oblici sankcija, izuzev smrtne kazne, stavljaju pod zajednički nazivnik alternativnih sankcija. Važno je naglasiti kako modeli kaznenopravnih sankcija neprestano evoluiraju te se u implementaciji, izricanju i provedbi, ponekad i u velikoj mjeri, razlikuju među zakonodavstvima različitih država. Stoga o pojedinačnim sankcijama nadalje možemo govoriti tek načelno i općenito, ne ulazeći u posebnosti i specifična obilježja njihove primjene u pojedinim državama. Suvremena zakonodavstva najčešće kao glavnu kaznu izriču kaznu zatvora dok se ostali oblici sankcija stavljaju pod zajednički nazivnik alternativnih sankcija. Velike se rasprave još uvijek vode i oko smrtne kazne koju su svojim zakonodavstvima imaju i pojedini suvremeni pravni sustavi, primjerice američki.

3.1. Smrtna kazna

Smrt kao kaznu za određene prekršaje susrećemo, gotovo bez iznimke, u svim civilizacijama i narodima kroz povijest. Ovisno o povijesnom razdoblju i mentalitetu konkretnog društva mijenjali su se i stavovi o potrebi i smislu smrtne kazne. Općenito gledajući, do uspostave modernog društva smrtna je kazna prihvaćena i prakticirana bez većih protivljenja i rasprava. Dakle, bio je potreban dugačak put da bi se počelo raspravljati o njenoj stvarnoj potrebi i korisnosti. U smislu pravne kazne, smrtnu kaznu prvi puta susrećemo u 17. st. pr. Krista u poznatom Hamurabijevom zakoniku (Shah, 2014.). Kažnjavanje smrću susrećemo i ranije, u primitivnim društvenim zajednicama, ali ono nema pravni karakter nego se radi o osveti, svetoj dužnosti ili društvenoj sankciji sakralnog karaktera (Tomašević, 2002.; Rebić, 2008.). U antičkom razdoblju grčke i rimske povijesti smrtna je kazna prvenstveno obiteljska dužnost. Javna vlast rijetko izriče ovakvu vrstu kazne, tj. izriče je samo u slučajevima od javnog značaja (npr. povreda javnog reda ili javna izdaja). Pod utjecajem Platona smrtna se kazna počinje promatrati sredstvom prevencije budućih zločina, posebno kada govorimo o recidivima (Tomašević, 2002.). Srednji vijek poznat je po velikom broju smrtnih kazni koje su ponekad izricane na temelju pravnih propisa, a ponekad voljom nekog od lokalnih moćnika. U stanju pogodovao veliki broj malih srednjovjekovnih država i moćnika (Tomašević, 2002.). Uspostavom modernog društva i jačanjem svijesti o neotuđivim ljudskim pravima, među kojima je temeljno pravo na život, polagano se pokreću i rasprave o opravdanosti smrtne kazne. Prvi korak prema tome načinio je talijanski pravnik Cesare Beccaria 1764. godine javnim pozivom za ukidanjem smrtne kazne. Svoj stav argumentira slabim utjecajem smrtne kazne na prevenciju budućih zločina i velikom mogućnošću pogreške. U Engleskoj njegove ideje prihvaćaju i šire Jeremy Bentham i Samuel Romilly, a u SAD-u Benjamin Rush. Očekivano, u svojim su nastojanjima naišli na oštre kritike i suprotstavljanja. Do prve abolicije od smrtne kazne došlo je tek stoljeće nakon istupa C. Beccarie u Toscani 1865. godine (Tomašević, 2002.). Od kraja 19. stoljeća pa sve do danas traje borba za potpuno ukidanje smrtne kazne koju se sve češće nastoji zamijeniti kaznom doživotnog zatvora. Sve jača svijest o vrijednosti svakog ljudskog života, pa tako i života zločinaca, dovodi do sve većeg broja država koje su potpuno ili samo djelomično ukinuli smrtnu kaznu.

3.1.1. Moralno opravdanje smrtne kazne

Više od svih drugih oblika sankcija, moralno je opravdanje potrebno smrtnoj kazni, najviše zbog njene konačnosti i direktnog napada na temeljnu vrijednost – ljudski život. Stoga se ona najčešće promatra izdvojeno od svih drugih oblika sankcija, jednako s abolističke ili retencionističke pozicije. U pravnim sustavima smrtna bi kazna trebala ispunjavati tri svrhe kažnjavanja – retributivnu, onesposobljavajuću i preventivnu (Radelet i Borg, 2000.; Onyango, 2015.), međutim njezino moralno opravdanje ipak je u svojoj biti retributivno (Radelet i Borg, 2000.). Sami počeci smrtne kazne vezani su uz načelo taliona, a kasnije je, prvenstveno Kantovom zaslugom dobila i svoje filozofsko utemeljenje vjerno sljedeći sva načela retribucije. Iz toga slijedi: smrću se kažnjava prijestupnika jer je to zaslužio, a jedina proporcionalna kazna ubojstvu može biti smrt. Ili Kantovim riječima: „tko god je počinio ubojstvo mora umrijeti“ (Kant, 1797.). U pozadini takvog opravdanja je čovjekova odgovornost, koju posjeduje na temelju svoje razumske prirode, a Primoratz (1990.) ju pobliže pojašnjava: „Ako prekršim prava drugoga, time gubim ta ista prava.“ Ili, kako rezonira Pojman (2004.): „Smrtna kazna nas podsjeća da postoje posljedice za naša djela i da smo odgovorni za ono što činimo, tako da su teške posljedice za nemoralne radnje izrazito prikladne. Smrtna je kazna takav doličan odgovor na zlo.“ Uz pitanje proporcionalnosti Primoratz (1990.) tvrdi: „Klasični predstavnici retributivizma vjerovali su da je to bila, i da to je jedina proporcionalna i stoga dolična kazna, ako je zločin bio ubojstvo – to jest, kazneno ubojstvo počinjeno dobrovoljno i namjerno ili bezobzirno nepoštivanje ljudskog života. U drugim slučajevima, zahtjev proporcionalnosti između zločina i kazne može biti zadovoljen novčanom kaznom ili dugotrajnim zatvorom; zločin ubojstva, međutim, iznimka je od ovog uvažavanja i poziva na doslovnu interpretaciju *lex talionisa*. Jedinstvenost ovog zločina ima veze s jedinstvenošću vrijednosti koja je namjerno ili nemarno uništena.“ Međutim, proporcionalnost se može postići samo načelno, a ne stvarno.¹⁹ Općenita humanizacija kažnjavanja utjecala je na ublažavanje ovako rigoroznih stavova čak i kod velikog broja suvremenih predstavnika retributivnih teorija. Ono se kreće u smjeru moralne zasluge i moralne, a ne stvarne, jednakosti između zločina i kazne. Imajući u vidu distanciranje retributivnih teorija od načela taliona, ne traži se identičnost između počinjenog zločina i pripadajuće kazne, koja bi tražila njegovu doslovnu primjenu, nego moralna jednakost.

¹⁹ Naime, gledajući čisto matematički, je li smrtna kazna proporcionalna u situaciji kada je žrtva bila dijete pred kojim je teoretski cijeli život, a ubojica starac koji je veliku većinu svoga života već proživio ili je k tome pogođen teškom bolešću od koje će ionako vjerojatno skoro umrijeti? Ili, je li pogubljenje jednog čovjeka proporcionalno smrti više ljudi, nekada čak i više desetaka ljudi, koje je osuđenik prouzročio?

Teorija moralne jednakosti zahtjeva da se najteži zločini kažnjavaju najtežim kaznama koje trenutno država izriče (Markel, 2005.), a isti autor nadalje zaključuje: „Ništa od retributivnog odgovora zašto kažnjavamo ne zahtijeva da smrtna kazna bude jedna od opcija koliko kažnjavamo.“ (Markel, 2005.). Talionsko načelo „život za život“ do apsurdna je doveo Quinby (1856.) konstatirajući kako bi njegovo doslovno shvaćanje logički zahtijevalo da se ubije i egzekutora. Moralo bi se zatim ubiti i onoga tko je ubio egzekutora i tako nizom, što bi na kraju završilo sveopćim pokoljem. Neprihvatanje smrtne kazne kod dijela retributivno usmjerenih autora temelji se na još jednom argumentu koji nije isključivo retributivni, ali unutar retribucije ima veliku važnost. Riječ je o mogućnosti, hotimičnog ili nehotimičnog, kažnjavanja nevinih koja je i uz sav razvoj kriminalistike i drugih znanosti još uvijek sasvim realna. Problem se zahuktava uzmemo li u obzir mogućnost barem nekakve naknade štete kod drugih vrsta sankcija, dok je kod smrtne kazne, zbog njezine konačnosti i nepovratnosti, takva opcija sasvim onemogućena. Prema informacijama Death Penalty Information Center-a od 1973. godine u Americi je ukinuta smrtna kazna za 156 osuđenika zbog dokazane nevinosti, a prema Radeletu, Bedauu i Putnamu (1992.) u razdoblju između 1900. i 1990. godine u SAD-u je na smrtnu kaznu krivo osuđeno 416 ljudi od kojih je 23 pogubljeno. Ovaj se argument smatra i najjačim argumentom protiv smrtne kazne uopće, iako je za očekivati da će broj krivo optuženih zbog razvoja tehnologija opadati. Prema Primortzu (1990.) ovo uopće nije argument protiv smrtne kazne nego protiv nesavršenosti sustava kažnjavanja, jer bio ona logički bila opravdana kada bi se otklonila svaka mogućnost pogreške. I ovakav je prigovor logički sasvim točan, ali zaštita nevinih jedno je od temeljnih načela retribucije, a vrlo je vjerojatno da do stopostotne sigurnosti u kažnjavanju nikada neće ni doći. Samim time je i ideja o nepogrešivosti sudstva utopijska. Razumljivo, glavina kritika retributivnom opravdanju smrtne kazne ipak dolazi iz redova ne-retributivista. Ona se sastoji u njezinoj nemoralnosti, neciviliziranosti (Firmant i Geiselman, 1997.) i okrutnosti (Lambert, Clarke i Lambert, 2004.). Glavni argument kritike retributivnog opravdanja smrtne kazne zapravo je identičan glavnom retributivnom argumentu opravdanja smrtne kazne, a sadržan je u temeljnom ljudskom pravu – pravu na život – koje je k tome i apsolutno, sveto i pripada svima. U tom smislu, Ellsworth i Gross (1994.) napominju kako je s moralnog gledišta neprihvatljivo na nasilje odgovarati nasiljem, ali bi se ovakav argument mogao primijeniti i na sve druge oblike nasilnog kažnjavanja. Primoratz (1990.) ukazuje na nedosljednost ovakvoga stajališta na primjerima rata i samoobrane, koji ne poriču pravo na život kao temeljno pravo, ali kao apsolutno i *a priori* nepovredivo svakako da. Ipak, niti ovakva opaska, iako sasvim

logična, ne može moralno opravdati smrtnu kaznu jer se radi o sasvim različitim modelima opravdanja oduzimanja ljudskog života.

Najčešći argument pobornika smrtne kazne izveden je iz utilitarističke filozofije i temelji se na njezinom preventivnom djelovanju, iako je temeljni argument u prvim nastojanjima oko njezina ukidanja bio baš njezina slaba preventivna funkcija (Beccaria, 1767.). U novije je vrijeme preventivni učinak smrtne kazne detaljnije istražen, ali je broj istraživanja zaista golem i nemoguće ih je sve prikazati. Metodologije istraživanja su različite i o njima dosta ovise i rezultati. Zaključci istraživanja variraju i prilično su konfuzni. Određena istraživanja pokazuju nedvojbenu preventivni učinak smrtne kazne (Erlich, 1975.; Pataki, 1998.; Cloninger i Marchesini, 2001.; Dezhbakhsh i Shepherd, 2006. i dr.), druga nedostatak takvog učinka (Dieter, 1998.; Donohue i Wolfers, 2005.; Radelet i Lacock, 2009.), a pojedina čak i povećanje stope ubojstava (Espy, 1980.; Godfrey i Schiraldi, 1998.; Rosenberg, 2002. i dr.). Ipak, većina istraživanja ne pronalazi nikakav preventivni učinak. I vodeći stručnjaci s ovoga područja zastupaju stav kako smrtna kazna nema preventivni učinak ili je on izrazito slab. Izvješće o rezultatima 74 istraživanja provedenih od 1952. do 2003. godine Chana i Oxleya (2004.) pokazuju sljedeće rezultate: 14 istraživanja ili 23 % zaključuje da smrtna kazna ima veze sa smanjenjem stope kriminala, 40 istraživanja ili 66 % zaključuje suprotno, a ostatak istraživanja (11 %) bilo je neuvjerljivo ili je davalo kontradiktorne rezultate. Iako i sami autori ovog izvješća napominju da velika većina ovih istraživanja nije bila podvrgnuta nikakvom kritičkom sudu, ipak ovakav zaključak možemo smatrati vjerodostojnim. Nadalje, analiza 700 provedenih istraživanja pokazuje da čak 70 % njih odbija tezu o smrtnoj kazni kao zastrašivanju (Dölling, Entorf, Hermann i Rupp, 2009., prema Cirkveni, 2011.). Također, analiza relevantnih istraživanja preventivnog učinka smrtne kazne provedena od Cohen-Colea, Durlaufa, Fagana i Nagina (2006.) navela je autore na sljedeći zaključak: „Iz ovog smo istraživanja zaključili da postoji slabi dokaz preventivnog učinka zakona o smrtnoj kazni.“ Studija je važna iz razloga jer: „...smo integrirali veliki broj različitih pristupa u jednu analizu. Istraživanje je izradilo procjenu na osnovi raznih modela i nekoliko različitih konstrukcija podataka.“ (Cohen-Cole i sur., 2006.). Nadalje, pojedina istraživanja pokazuju da je najveća stopa kaznenih djela tamo gdje smrtna kazna postoji u zakonodavstvu (Ricijaš, Balić, Benko, Čubranović, Divanović, Golubović, Manenica, Stergar i Šuk, 2004.). U tom smislu, Donohue i Wolfers (2006.) zaključuju: „Stajalište da smrtna kazna štiti još uvijek je posljedica vjerovanja, ne dokaza.“ Slično zaključuje i Lamperti (2010.): „Oni koji brane preventivnu vrijednost smrtne kazne nude malo sustavnih istraživanja koja bi podržala njihovo stajalište.“

Umjesto toga, oni se oslanjaju na intuitivni osjećaj da bi smrtna kazna trebala biti jedinstveno učinkovita. Kada dostupni dokazi ne podržavaju takav zaključak, oni tvrde da su dokazi nesavršeni. I jesu. No, ako postoje bilo kakvi značajni preventivni učinci smrtne kazne u suvremenim uvjetima u SAD-u istraživanja koje smo anketirali trebale bi ih jasno otkriti. Ali nisu.“

Onesposobljavajući učinak smrtne kazne sljedeći je argument izveden iz utilitarističke filozofije kažnjavanja. Argument se sastoji u tvrdnji da pogubljenjem najtežih zločinaca onemogućujemo nova ubojstva. Time se društvo obranjuje od recidivnih ubojica (Radelet i Borg, 2000.; Mangan, 2015.). Ovakav je argument logički sasvim ispravan, ali empirijski nedokazan. Istraživanje provedeno od strane Marquarta i Sorensena (1989.) pokazalo je da je tek oko 1 % osuđenika na smrt kojima je takva presuda ukinuta tzv. Furmanovom odlukom te su poslije uvjetno otpušteni ponovno učinilo ubojstvo. Iako je onesposobljavajući učinak smrtne kazne nedvojbjen, ili baš zato što je nedvojbjen, kritika ovog argumenta više se usmjerila na moralno područje. Naime, osuđenika se zapravo kažnjava za buduće zločine koji se nisu niti dogodili (Mangan, 2015.). Također, upitna je potreba smrtne kazne kada isti, ili bolji, onesposobljavajući učinak imaju druge sankcije, poput doživotnog zatvora (Bedau, 1982.; Wolfson, 1982.). Ili, kako primjećuju Radelet i Borg (2000.): „...100 zatvorenika bi trebalo biti pogubljeno da onesposobe jednu osobu za koju statistički možemo očekivati da će ponoviti (ubojstvo).“ Stoga dalje zaključuju: „Dok je onesposobljavajući argument možda imao smisla u vremenu kada nije bilo dostupnih zatvora za dugotrajno zatvaranje, empirijski dokazi sugeriraju da današnji zatvori i rasprostranjena dostupnost dugotrajnih zatvora su jednako učinkoviti kao i smrtna kazna u prevenciji ubojica da ponove svoje zločine.“ (Radelet i Borg, 2000.). Stoga se i trendovi suvremenih pravnih sustava, posebno europskih, kreću prema zamjeni smrtne kazne dugotrajnim zatvorom. Ili Manganovim (2015.) riječima: „Čak i tvrdnja o opravdanosti smrtne kazne kao sredstva konačnog onesposobljavanja ne dokazuje njenu moralnu opravdanost s obzirom na to da postoji još jedan način onesposobljavanja koji ispunjava funkciju i zaštite nevinih i oslobađanja visokih troškova smrtne kazne: život bez mogućnosti pomilovanja.“ I ovakva vrsta sankcije ima svoju kritiku te je većinom predviđena za izuzetno opasne zločince. Iz svega navedenog jedino je moguće zaključiti kako smrtna kazna slabo ispunjava i retributivnu i utilitarističke svrhe kažnjavanja. Prevencija i onesposobljavanje ili nisu dokazani, ili su statistički beznačajni, a mogućnost rehabilitacije je sasvim isključena.

Na kraju treba spomenuti još nekoliko *pro* i *contra* argumenata čestih u raspravama o smrtnoj kazni. Dosta je čest argument ekonomske isplativosti smrtne kazne, koja opet nije empirijski dokazana. Pretpostavka je naime da je izvršenje smrtne kazne jeftinije od doživotnog zatvora. Međutim, istraživanja (npr. Kasten, 1996. ; Marceau i Whitson, 2013.; California Commission on the Fair Administration of Justice, 2008., prema Gardner, 2015. i dr.) pokazuju kako je smrtna kazna za državu višestruko skuplja od doživotnog zatvora, prvenstveno zbog duljine postupka (Kasten, 1996.; Ricijaš i sur., 2004.) koji na kraju ne mora završiti izricanjem smrtne kazne (Marceau i Whitson, 1996.; Gardner, 2015.). Treba napomenuti da smrtna kazna može služiti i kao sredstvo diskriminacije stavljajući u nepovoljan položaj siromašne koji imaju smanjene financijske mogućnosti obrane, ali i kao borba protiv nepoželjnih društvenih skupina ili političkih protivnika (Šimonović, 2014.).

3.1.2. Sadašnje stanje i perspektive

Sve jača svijest o vrijednosti svakog ljudskog života, pa tako i života zločinaca, dovodi do sve većeg broja država koje su potpuno ili samo djelomično ukinuli smrtnu kaznu. Prema podacima *Amnesty International*-a smrtnu kaznu u svome je zakonu zadržalo još 57 država svijeta. Ostale države zabranile su je djelomično ili u potpunosti.²⁰ Protiv smrtne kazne oštro se zalaže i Europska unija Protokolima koji se dodaju Konvenciji o pravima čovjeka. Za ovu tematiku važni su Protokol br. 6 i Protokol br. 13. Od svojih članica, kao i od zemalja koje to žele postati, Europska unija zahtjeva ukidanje smrtne kazne. Smrtna kazna ne postoji niti u hrvatskom zakonodavstvu. Od saveznika NATO-a smrtna se kazna redovito izvršava jedino u SAD-u, gdje je uočljiv rast podrške javnosti za ovakvu vrstu kažnjavanja (Ricijaš i sur., 2004.).

3.2. Zatvor

U glavnu kaznenu mjeru zatvor se je profilirao relativno kasno, također utjecajem prosvjetiteljstva. U ranijim razdobljima prednost su imali drugi oblici kaznenih sankcija, najčešće smrtna i razni oblici tjelesnih kazni. Ipak, kaznu zatvaranja susrećemo već kod

²⁰ Usp. https://www.google.hr/search?q=amnesty+international+abolitionist-and-retentionist-countries&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab&gfe_rd=cr&ei=YdNKWfLcMenk8Ae1sZqYAw.
Stranica pregledana 20.4.2017.

najranijih civilizacija. Ona je prisutna u Egiptu, Babiloniji, staroj Grčkoj²¹ i Rimu, a svjedočanstva o njoj pronalazimo i u Bibliji. Svrha zatvorske kazne prije prosvjetiteljske reforme gotovo je uvijek bila privremenog karaktera u smislu čekanja izvršenja neke druge kazne, najčešće smrtne ili raznih oblika tjelesnih kazni (Pollock, 2006.; Roberts, 2006.). Rijetku iznimku činili su srednjovjekovni crkveni zatvori osmišljeni kao mjesta kajanja i popravljanja kroz tišinu, molitvu i žrtvu (Roberts, 2006). Zajednička karakteristika starovjekovnih i srednjovjekovnih zatvora bila je njihova brutalnost, svojstvena uostalom i svim drugim oblicima kažnjavanja. Prvi nagovještaji nadolazećih promjena primjećuju se krajem srednjeg vijeka u povećanoj stopi zatvaranja lakših prijestupnika, a ključnu ulogu u formiranju modernog zatvorskog sustava odigrali su prosvjetiteljski mislioci svojim naporima oko humanizacije kažnjavanja, promijenivši time iz temelja njegovu svrhu i osiguravši filozofsku i pravnu osnovu njegovog daljnjeg razvoja. U tom smislu, Roberts (2006.) naglašava: „Oni zagovaraju zamjenu smrtne i tjelesnih kazni s vremenski određenim, humanim, rehabilitacijski usmjerenim zatvorima kao dijela sistematičnog, nepristranog i promišljenog kazneno – pravog sustava usklađenog s duhom racionalizma karakterističnog za prosvjetiteljstvo.“ Zatvor postaje glavna kaznena mjera, a u skladu s utilitarističkom filozofijom svrhe zatvorske kazne postaju prevencija, onesposobljavanje i rehabilitacija zatvorenika. One su do danas ostale nepromijenjene, a značaj im se mijenjao ovisno o razdoblju i povijesnim prilikama. Naglasak je u početku bio na prevenciji, a kroz drugu polovicu 19. te veći dio 20. st. dominantna je bila rehabilitacijska uloga zatvora, prvotno religijski, a zatim znanstveno usmjerena. Krahom rehabilitacijskog pokreta sredinom 70-ih godina prošlog stoljeća, koji danas doživljava postupni oporavak, dominantne zatvorske svrhe ponovno postaju prevencija i onesposobljavanje, uz novi zamah retributivnih ideala, posebno na području SAD-a.

3.2.1. Moralno opravdanje zatvorske kazne

Razlozi koju su zatvorsku kaznu doveli do statusa glavne kaznene mjere postaju danas glavni argumenti za propitivanje smisla i svrhe suvremenih zatvora. Naime, nehumanost

²¹ Atipično za svoje razdoblje, o zatvorima je detaljnije razmišljao i Platon. U svome djelu *Zakoni* (1975.) opisuje idealni zakonski sustav koji u to vrijeme nije bio prihvaćen, ali svojim opisom različitih nivoa sigurnosti odgovara sustavima koji su se pojavili mnogo stoljeća kasnije. Prema Platonovom opisu lakši prijestupnici odslužili bi kraće kazne u javnim zgradama bilzu tržnice, ozbiljniji ali iskupljivi prijestupnici odsluživali bi duže kazne u obližnjim reformskim centrima, dok bi nepopravljivi prijestupnici bili zaključani u sigurnim zatvorima daleko od grada (Platon, 1975., Roberts, 2006.).

kažnjavanja kojoj se zatvorskom kaznom pokušalo doći na kraj danas postaje glavni argument kritike suvremenog zatvorskog sustava. Zatvor nedvojbeno uzrokuje niz negativnih posljedica zatvoreniku, njegovoj obitelji, a na neki način i cijelom društvu. U sklopu općenitog opravdanja kažnjavanja, potrebno je moralno opravdati i zatvorsku kaznu zbog niza negativnih aspekata koje uzrokuje. Ili riječima Duffa i Garlanda (1994.): „...kazna zahtjeva opravdanje jer je moralno problematična. Moralno je problematična jer uključuje činjenje stvari ljudima koje se čine moralno pogrešnim. Obično je pogrešno zatvarati ljude.“ U tom smislu zatvorsku kaznu Pollock (2006.) smatra „od svih kazni, vjerojatno najkompleksnijom.“ Suvremena je tendencija zatvorskom kaznom ispuniti sve klasične svrhe kažnjavanja, u skladu s dominantnom ulogom mješovitih teorija u modernim pravnim sustavima. Naime, preko načela proporcionalnosti trebala bi osigurati retribucijski zahtjev zaslužene kazne, svojom strogoćom vršiti specijalnu i generalnu prevenciju, onesposobiti prijestupnika za nove zločine, te činiti pogodno mjesto za rehabilitaciju prijestupnika kroz razne rehabilitacijske programe (Mackenzie, 2001.; Kiffer, Hemmenes i Stohr, 2003.; Pollock, 2006.). Zato ju zastupnici obaju teoretskih opravdanja kažnjavanja prepoznaju kao najpogodniju za ispunjenje svojih ciljeva. Međutim, istraživanja pokazuju da se zatvorskom kaznom većina navedenih svrha zapravo niti ne ostvaruje, ili se ostvaruje tek u neznatnoj mjeri. Općenito gledajući, gotovo jedine svrhe kažnjavanja koje zatvor nedvojbeno ispunjava su retribucija i onesposobljavanje, a u tome je i glavni izvor problema suvremenog zatvorskog sustava.

Retribucijski zahtjevi više su zadovoljeni zasluženom kaznom koja se očituje u patnjama koje uzrokuje zatvorska kazna nego u smislu proporcionalnosti. Naime, zatvorska kazna suočava se sa svim ranije izrečenim poteškoćama vezanim uz pitanje proporcionalnosti zločina i zaslužene kazne. Na pitanje *kolika je zatvorska kazna proporcionalna određenom zločinu* ne postoji općeprihvaćen odgovor, niti ga je moguće dati. Svi su ovi problemi ranije obrađeni i nije ih potrebno ponavljati. Veliki dio negativnih utjecaja zatvorske kazne plod je neuređenosti zatvorskog sustava, ali je i sasvim jasno da su pojedini negativni aspekti „urođeni“ zatvorskoj kazni bez obzira na uvijete unutar samih zatvora (npr. odvojenost od obitelji, gubitak posla i sl.). Općenito, zatvorska kazna negativno utječe na gotovo sve aspekte osuđenikovog života. Iako je tjelesno ograničenje slobode prvo što nas asocira na zatvor, negativne posljedice zatvora zapravo su najmanje vidljive na tjelesnom području. Međutim, one su itekako vidljive na psihološkoj razini zbog čega se o zatvoru sve češće govori kao o „psihološkoj kazni“ (Mickunas, 1990.). Istraživanje National GAINS Center-a (1997.) pokazalo je da je stopa ozbiljnih psihičkih oboljenja među zatvorenicima 3 – 4 puta veća nego

u društvu. Prema Jamesu i Glazeu (2006.) u 2005. godini određeni oblik problema s mentalnim zdravljem u SAD-u imalo je 56 % zatvorenika državnih zatvora te 45 % zatvorenika u federalnim zatvorima. Također, 43 % zatvorenika državnih zatvora imalo je simptome koji ispunjavaju kriterije za maniju, oko 23 % ih je prijavilo simptome teške depresije, a 15 % je imalo simptome psihičkog poremećaja (James i Glaze, 2006.). Negativne psihološke posljedice ne uočavaju se kod svih zatvorenika. To je bitno individualna stvar, a i ne možemo sve posljedice zatvorske kazne smatrati patološkim jer su one često sasvim prirodne pojave privikavanja na zatvorsko okruženje (Haney, 2003.). U obzir treba uzeti i činjenicu da nisu svi problemi uzrokovani zatvorskom kaznom te da mogu datirati iz razdoblja prije zatvaranja. Prema već spomenutom istraživanju Jamesa i Glazea (2006.) 18 % zatvorenika državnih zatvora i 10 % zatvorenika federalnih zatvora u SAD-u prijavili su korištenje propisanih medikamenata za mentalne probleme prije zatvaranja. Međutim, i u takvim je slučajevima sigurno kako zatvorsko okruženje pogoršava prijašnje psihičke probleme (Corlett i Foster, 2004.). Ipak, uočeno je niz psiholoških posljedica izravno izazvanih zatvorskim uvjetima: deluzije, nezadovoljstvo životom, klaustrofobija, depresija, panika, bijes, stres, poricanje, noćne more i problemi sa spavanjem, fobije, emocionalna nestabilnost, smanjeni osjećaj vlastite vrijednosti, PTSP (Haney, 2003.; Tomar, 2013.), shizofrenija, bipolarni poremećaji, duševna poremećenost, suicidalne namjere, anksioznost (Hills, Siegfried i Ickowitz, 2004.) i niz sličnih psiholoških teškoća. Također, mogu se pojaviti i kratkotrajne smetnje poput krivnje, srama i straha (Cooper, 1974.; Bolton, Smith, Heskin i Banister, 1976.; Flanagan, 1980.). Općenito, smatra se da je zatvorsko okruženje veoma pogodno za nastanak i razvitak psiholoških poremećaja (Mickunas, 1990., Buško i Kulenović, 1995.; Corlett i Foster, 2004.). Više je razloga tomu: prenapučenost, samoća, nedostatak privatnosti, nedostatak smislene aktivnosti, nesigurna budućnost, trauma odvajanja od doma, proces privikavanja na zatvorske uvjete, nasilna okolina i općenito nepovoljni uvjeti unutar zatvora (WHO, 2007.). Problemi se javljaju i na sociološkom i ekonomskom planu. Naime, zatvor nužno podrazumijeva gubitak radnog mjesta i, zbog stigme bivšeg zatvorenika, bitno smanjuje šanse pronalaska novoga. Iz tog su razloga ekonomskim problemima zahvaćene i obitelji zatvorenika. Općenito, brojna istraživanja pokazuju negativne posljedice zatvora za obitelji zatvorenika. Osim ekonomskog, prisutne su i na drugim područjima. Wildeman (2010.) je dokazao povećanu stopu agresivnog ponašanja kod djece do 5 godina kojima su očevi u zatvoru, Johnson (1995.) te Van de Rakt, Murray i Nieuwebeerta (2012.) povećanu stopu kriminaliteta djece čiji su roditelji u zatvoru, a Wildeman, Schnittker i Turney (2012.) povećanu mogućnost teške depresije kod majki s

malom djecom čiji su očevi u zatvoru. Stigma zatvorenika, ili bivšeg zatvorenika bitno otežava socijalne kontakte, kako zatvoreniku tako i njegovoj obitelji. Ili riječima Cullena, Jonsona i Nagina (2011.): „Kroz dulje razdoblje oni se povezuju s drugim osuđenima, trpe zatvorske patnje, riskiraju fizičko nasilje, odvojeni su od obitelji i prosocijalnih kontakata izvana i suočavaju se sa stigmatizacijom zatvorenika.“ Iako sama definicija kažnjavanja podrazumijeva nanošenje patnje i raznih oblika neugodnosti, pokazuje se da se retributivni zahtjevi u slučaju zatvora ponekad ispunjavaju više slučajno nego ciljano. Naime, nepovoljni zatvorski uvjeti u globalu su više plod nebrige i krivih kaznenih politika nego li ciljanog fokusiranja na ispunjenje retributivnih zahtjeva. Treba ipak naglasiti da se naponi oko poboljšanja zatvorskih uvjeta često odbijaju argumentom kako bi to smanjilo njihov retribucijski i preventivni učinak, iako takvi stavovi nemaju uporište u istraživanjima (Neminski, 2014.).²² Međutim, ovakav argument jasno daje do znanja da se zatvorske patnje često smatraju zasluženom kaznom te u svojoj biti odgovaraju retribucijskim zahtjevima, kako u teoriji tako i u javnom mnijenju.

Uz retribuciju zatvorska kazna nedvojbeno ima onesposobljavajući učinak na zatvorenike. Naime, ograničavanjem fizičke slobode sprječavaju se počinjenja novih kaznenih djela. Glavnu poteškoću kod preciznog mjerenja onesposobljavajućih učinaka zatvorske kazne čini nerazlikovanje preventivnih i onesposobljavajućih učinaka u većini istraživanja. Ipak, većina onih koje razgraničavaju preventivne i onesposobljavajuće učinke (npr. Blumstein, Cohen, Roth i Visser, 1986.; Tarling, 1993.; Weatherburn, Hua i Moffatt, 2006.) sugeriraju da zatvorska kazna vrši značajan učinak na suzbijanje kriminala, iako procjene između studija variraju. U skladu s tim, dulji period zatvorske kazne ima i veći onesposobljavajući učinak na pojedinog zatvorenika (Weatherburn, Hua i Moffatt, 2006.) jer se istraživanje onesposobljavajućeg učinka temelji na procjeni koliko bi kaznenih djela učinio određeni zatvorenik tijekom kriminalne karijere oslanjajući se na procjene učestalosti i vremenskog trajanja kaznenih djela (Ritchie, 2011.). Međutim, problem koji je često zaboravljen je mogućnost počinjenja novih kaznenih djela unutar zatvorskog okruženja (npr. nasilje nad drugim zatvorenima, računalni kriminal i sl.) (Pollock, 2006.). Budući da takvi problemi slabo dotiču, ili često uopće ne dotiču širu društvenu zajednicu, većinom ostaju zanemareni. U takvim slučajevima nema onesposobljavajućeg učinka zatvorske kazne, ili je on bitno smanjen.

²² Istraživanja pokazuju da zemlje koje imaju najuređeniji zatvorski sustav (npr. Švedska i Finska) imaju i najmanji broj recidiva i zatvorske populacije uopće (Tkachuk i Walmsley, 2001.; Walmsley, 2003.).

Nakon kraha rehabilitacijskog ideala prevencija se iskristalizirala kao temeljna i najvažnija svrha kažnjavanja, a u skladu s tim, i zatvorske kazne. Iako pojedina istraživanja ističu snažno preventivno djelovanje zatvorske kazne (npr. Murray, 1997.; Saunders i Billante, 2003.), većina ih pokazuje njezin mali ili nikakav utjecaj na specijalnu i generalnu prevenciju. Nedostatak specijalne prevencije najuočljiviji je u broju povratnika u zatvor nakon izvršenja prethodne zatvorske kazne. Prema Deadyju (2014.) preko 50 % zatvorenika u SAD-u će se vratiti u zatvor unutar 3 godine od oslobođenja, što je u skladu sa stopom recidivizma u svijetu koja se također kreće oko 50 % (Fazel i Wolf, 2015.). U 2005. godini u SAD-u je unutar 3 godine od oslobađanja ponovno uhićeno 67.8 % bivših zatvorenika, a unutar 5 godina 76.6 % (Durose, Cooper, Hoard i Snyder, 2014), što ne znači da je svima izrečena nova zatvorska kazna. Slične stope recidivizma bilježe i europske zemlje.²³ Također, dokazano je da izricanje prve zatvorske kazne povećava vjerojatnost ponovnog uhićenja (Nieuwbeerta, Nagin i Blokland, 2009.) te da duljina i strogost zatvorske kazne nemaju utjecaja na smanjenje broja zločina kod zatvorenika (Green i Winik, 2010.; Drago, Galbiati i Vertova, 2011.; Snodgrass, Blokland, Haviland, Nieuwbeerta i Nagin, 2011.) nego ih čak mogu povećati (Gendreau, Goggin i Cullen, 1999.). Negativni učinci zatvora posebno utječu na zatvorenike koji nisu učinili nasilne zločine. Prema Lermanu (2009.) oni koji su zatvoreni zbog nenasilnih zločina češće se vraćaju u zatvor. Razlozi velike stope recidivizma najčešće su zloraba opojnih tvari, teške obiteljske situacije, prijašnja zlostavljanja, nezaposlenost i financijski problemi, beskućništvo ili psihički problemi (Delves i Norfolk-Whittaker, 2013.). Daljnja istraživanja pokazuju da zatvorska kazna ne samo da nema utjecaja na specijalnu prevenciju nego često i povećava stopu novih zločina kod zatvorenika (Nagin, Cullen i Jonson, 2009.; Bales i Piquero, 2012.). Razlog je tomu tzv. „profesionalizacija zločina“ unutar zatvorskog okruženja kao idealnog mjesta za „usavršavanje“ kriminalnih vještina, a koja bitno utječe i na mogućnosti rehabilitacije. Gotovo je nemoguće istražiti koliko zatvorenik poboljša svoje kriminalne vještine tijekom trajanja zatvorske kazne pa je i broj studija o tome izrazito oskudan. Hutcherson (prema Neminski, 2014.) je potvrdio da su oni zatvorenici koji su se nakon izvršene kazne vratili kriminalnim aktivnostima sposobni zaraditi više novca ilegalnim radnjama nego u periodu prije zatvaranja. Također, primijećeno je i da su zločini poslije zatvora većinom teži nego oni zbog kojih se je vršila zatvorska kazna (Neminski, 2014.). Više

²³ Npr. Francuska, 2002. – 59 % (unutar 5 godina), a ponovno zatvoreno 46 %; Njemačka, 2004. – 48 % (unutar 3 godine), a ponovno zatvoreno 35 %; Velika Britanija, 2013. – 45 % (unutar jedne godine); Škotska, 2009/2010 – 46 % (unutar jedne godine) (Fazel i Wolf, 2015.). Zanimljivo je da neke europske zemlje imaju znatno nižu stopu recidivizma (npr. Norveška, 2005. – 20 % unutar 2 godine; Island, 2005. – 27 % unutar 2 godine) (Fazel i Wolf, 2015.), a glavni razlog tomu je bitno uređeniji zatvorski sustav.

je razloga takvome poboljšanju kriminalnih vještina. Prvotno, zatvor predstavlja okruženje koje je pogodno za međusobnu socijalizaciju zatvorenika (Neminski, 2014; Cullen, Jonson i Nagin, 2011.) koja obuhvaća i komunikaciju o tehnikama kriminala. Nadalje, zatvor je izrazito nasilno okruženje zbog kojega su pojedinci primorani tražiti zaštitu u zatvorskim bandama i klanovima, koje posebno obilježavaju američki zatvorski sustav. Osim što je time osigurana zaštita unutar zatvorskih zidina, često je to i jedini način osiguranja egzistencije nakon izlaska iz zatvora zbog otežanog pronalaska radnog mjesta, siromaštva ili kriminalne okoline (Neminski, 2014.). Utjecaj zatvaranja na generalnu prevenciju relativno je slabo istražen, najčešće zbog velikih poteškoća oko jasnog razgraničenja koliko je smanjenje ili povećanje stope kriminala rezultat zatvaranja, a koliko raznih drugih faktora. Ipak, postojeća istraživanja (npr. Piquero i Blumstein, 2007.; Donohue, 2009.), iako su većinom kritizirana zbog svoje metodologije, pokazuju slabi preventivni učinak zatvorske kazne i na generalnu prevenciju. Općenito, među stručnjacima prevladava stav kako zatvorska kazna slabo ili nikako utječe na specijalnu i generalnu prevenciju, a to potvrđuje i mnoštvo znanstvenih istraživanja. U tom smislu, očito je da zatvorska kazna ne ispunjava glavnu svrhu koja joj je u suvremenom pravu pripisana – ne odvraća prijestupnike od novih zločina niti zastrašivanjem djeluje na druge da ne čine slične zločine. Ipak, ova se činjenica u suvremenim pravnim sustavima sasvim ignorira. Naime, kazneni zakони modernih demokratskih država prevenciju i dalje shvaćaju kao jednu od najbitnijih svrha kažnjavanja, a pokušavaju je provesti mjerama koje su dokazano neučinkovite.

Sve do kraha rehabilitacijskog pokreta sredinom 70-ih godina prošlog stoljeća zatvorska se kazna promatrala neodvojivo od rehabilitacije. Zatvor i danas služi kao mjesto rehabilitacije, zahvaljujući novijim istraživanjima koja su pobila Martinsonovu *nothing works* doktrinu. Kako ćemo kasnije vidjeti, rehabilitacija, ako se provodi po kvalitetnim programima, nedvojbeno ima utjecaj na smanjenje stope kriminala. Ovdje je ključno pitanje koliko je zaista zatvor pogodan za provedbu rehabilitacije? Imajući na umu sve prikazane negativne učinke zatvora možemo se složiti s Rothmanom (1973.) da je zbog svoje nepodobne okoline u zatvoru nemoguća cjelovita rehabilitacija. Ipak, treba reći da znanstvena istraživanja potvrđuju učinkovitost rehabilitacije i unutar zatvora (npr. Lipsey i Wilson, 1993., Cullen i Gendreau, 2000.) iako ona najviše ovisi o samim programima. Međutim, generalno gledajući zatvor ne možemo smatrati pogodnim mjestom za rehabilitaciju, niti možemo reći da ima rehabilitativni učinak, unatoč pozitivnim primjerima.

3.2.2. Sadašnje stanje i perspektive

Zatvorska se kazna danas susreće s nizom ozbiljnih problema – prenapučenost, negativni utjecaji na psihološki, društveni i ekonomski položaj zatvorenika i njegove obitelji, slab utjecaj na specijalnu i generalnu prevenciju, slabi rehabilitacijski potencijal i sl. Razlog je to i sve češćim poticajima za ponovnim promišljanjem ciljeva zatvorske kazne i zatvorskog sustava u cjelini. Mogućnost abolicije zatvorske kazne ne možemo niti uzeti u obzir jer se zatvor „smatra tako „prirodnim“ da je teško zamisliti život bez njega“ (Davis, 2003.). Ista autorica, iako velika pobornica abolicije zatvorske kazne, priznaje: „Zatvorski abolisti su odbačeni kao utopisti i idealisti čije ideje su u najboljem slučaju nerealne i nepraktične, a u najgorem mistificirajuće i glupe.“ (Davis, 2003.). U kojem će se smjeru kretati zatvorska politika u budućnosti zapravo ne možemo ni znati „zbog niza različitih scenarija koji se mogu uzeti u obzir“ (Dornescu, 2016.). Kako primjećuju Tonry i Petersilia (1999.), sa sigurnošću ne možemo objasniti niti trendove koji su se dogodili, a kamoli predvidjeti trendove koji će obilježiti zatvorsku politiku u budućnosti. Naime, unutar relativno kratkog razdoblja zatvor je od sporedne prerastao u glavnu kaznu, dugo vremena bio stup rehabilitacijskog pokreta, zatim glavno sredstvo prevencije i onesposobljavanja te u novije vrijeme postao i glavnim sredstvom retribucije. Stoga je teško reći koje će svrhe zatvorske kazne prevladavati u budućnosti, napose ostavljajući otvorenom i mogućnost neočekivanih i nepredviđenih događaja (Dornescu, 2016.). I današnje stanje zatvorske politike je zapravo vrlo kontradiktorno. S jedne strane zatvor je glavno sredstvo retribucije, dok je s druge strane i glavno mjesto rehabilitacije. Ako država želi osigurati kvalitetno provođenje rehabilitacijskih programa nužno mora poboljšati zatvorske uvijete, ali se tada susreće s kritikom kako time smanjuje njegove retributivne i prevencijske učinke (Neminski, 2014.). Budućnost zatvorskog sustava zapravo ovisi o svrhama koje će njime u budućnosti namjeravati postići, a to dosta ovisi o kaznenim zakonima pojedinih država. Svakako treba naglasiti kako je zatvorska kazna europskom mentalitetu neprirodna (do prosvjetiteljstva nije postojala u ovakvom obliku) u čemu možemo tražiti određene razloge problema s kojima se suočava.

3.3. Alternativne sankcije

Dokazana neučinkovitost zatvorske kazne na gotovo svim područjima – od socijalnog i psihološkog do ekonomskog i kaznenopravnog – potakla je razmišljanje o potrebi novih

kaznenih sankcija koje bi na učinkovitiji način ispunile zadane svrhe kažnjavanja. Takve se sankcije nazivaju alternativnim, a njihova jednoznačna definicija ne postoji te se teorijski modeli razlikuju ovisno o autorima (Tot, 2007.). Prema Totu (2007.): „U najširem smislu, alternativne sankcije su sve one na temelju kojih se osuđene osobe ne upućuju na izdržavanje kazne u zatvor.“²⁴ Nedostatak jasne definicije uzrokovan je mnoštvom različitih aktivnosti koje možemo uvrstiti među alternativne sankcije, a mogući su i različiti modeli njihove podjele (Tablica 2.).

Tablica 2. Razni modeli podjele alternativnih sankcija i njihova prisutnost u Europi

Podjela alternativnih sankcija prema Van Kalmthoutu (1966., prema Tot, 2007.)	Podjela alternativnih sankcija prema Šeparoviću (2003., prema Tot, 2007.)	Alternativne sankcije na području Europe (Albrecht, 2010.)
<i>Sankcije koje samo djelomično ograničavaju slobodu – npr. elektronski nadzor, financijske sankcije</i>	<i>Mjere koje se tiču izvršenja zatvorske kazne – npr. polusloboda, otpuštanje na posao, kućni zatvor</i>	<i>Alternative pritvoru - jamstvo, elektronsko označavanje i praćenje</i>
<i>Sankcije restorativne pravde (osim ograničavanja imaju i pozitivne učinke) – npr. rad za opće dobro</i>	<i>Nezatvorske sankcije – npr. novčana kazna, oduzimanje nekih prava (zabrana upravljanja vozilom, sloboda pod nadzorom, probacija i sl.)</i>	<i>Sankcije usmjerene na cjelovitu zamjenu zatvorske kazne – (dnevne) novčane kazne, potpuna ili djelomična suspenzija zatvorske kazne (uz jasno određene uvijete), rad za opće dobro, naknada ili povrat, kućni pritvor i elektronski nadzor, obvezni tretmani, zabrana i kombinacija alternativnih kazni</i>
	<i>Mjere kojima se izbjegava izricanje kazne – npr. oslobađanje od kazne, odgađanje izvršenja kazne</i>	<i>Sankcije koje za cilj imaju smanjenje trajanja zatvorske kazne (uvjetni otpust) ili smanjenje intenziteta zatvora (odsustvo zbog posla, otvoreni zatvori i sl.)</i>

Preporuka Vijeća Europe Rec (1992.) 16 naglašava važnost alternativnih sankcija ponajviše iz razloga jer „izbjegavaju negativne efekte zatvaranja.“ Daljnje prednosti očituju se u smanjenju prenapučenosti zatvora i smanjenju recidivizma, manjim financijskim troškovima, održavanju veze s obitelji i zajednicom te većoj uspješnosti alternativnih nego zatvorskih programa (Albrecht, 2010.). Najveću poteškoću prilikom formiranja i implementacije alternativnih sankcija predstavlja javno mnijenje koje većinom zagovara starije oblike sankcija, ali i sudska praksa koja često s nepovjerenjem gleda na njih te ih nerado izriče. Također, kod zemalja koji prvi puta uvode pojedine oblike alternativnih sankcija potrebna je revizija cijelog kaznenog zakonodavstva, a kod zemalja koje su to već napravile potrebna je stalna modifikacija kaznenog zakonodavstva kako bi se one pojačale i proširile u zajednici

²⁴ „Alternativnost“ sankcija može se shvatiti u smislu izbjegavanja zatvorske kazne, ali i u smislu izbjegavanja kažnjavanja općenito kroz restorativni pristup (Kurtović Mišić i Krstulović Dragičević, 2014.). U ovom se poglavlju misli isključivo na sankcije alternativne zatvoru.

(Kokić Puce i Kovčo Vukadin, 2006.). Ipak, trendovi pokazuju kontinuirani razvoj alternativnih sankcija praćen mnogobrojnim Kongresima UN-a te raznim Rezolucijama Vijeća Europe.²⁵ Tome u prilog idu i rezultati istraživanja (npr. McVay, Schiraldi, Ziedenberg, 2004.; Albrecht, 2010.; Cooper, 2014.-2015. i dr.) koji nedvojbeno pokazuju veću, ili barem istu, učinkovitost alternativnih sankcija u smanjenju recidivizma u odnosu na zatvorsku kaznu, iako ih moramo uzeti s oprezom jer su njima većinom obuhvaćeni lakši prijestupi, a razlikuju im se i ciljevi i filozofija kažnjavanja (Jones i Connelly, 2001.). Izbor i implementacija alternativnih sankcija u pravne sustave bitno ovisi o pravnoj politici i specifičnim povijesnim trendovima pojedinih zemalja što nas ograničava na njihovo teorijsko određenje u najširem smislu bez ulaženja u specifičnosti pojedinih pravnih sustava.

3.3.1. Probacija i najčešće alternativne sankcije

Pojam *probacija* gotovo je nemoguće prevesti na hrvatski jezik jer obuhvaća niz različitih aktivnosti koje se ne mogu obuhvatiti jednim hrvatskim pojmom (Milivojević i Tomašković, 2011.). Korijen je pojma latinska riječ *probatio* (ispitivanje, dokaz), a u ovom se slučaju može prevesti kao prokušavanje, iskušavanje ili stavljanje na kušnju (Žakman-Ban, Mikšaj-Todorović i Romić, 1994.). Također, niti ovdje ne postoji jedna jasna definicija nego se one razlikuju ovisno o autorima, a i značenje joj je variralo kroz povijest. Od relativno jasnog značenja supervizije počinitelja u uvjetima slobode (McLaughlin i Muncie, 2013.) gdje je probacija služila kao zamjena zatvoru prerasla je u niz mjera neovisno uređenih od pojedinih kaznenih politika i obuhvaća sve aktivnosti vezane uz sve sankcije u zajednici (Kovčo Vukadin, Rajić i Balenović, 2009.). Preporuka Vijeća Europe Rec (2010.) 01 o europskim probacijskim pravilima definira ju kao „...provedbu sankcija i mjera u zajednici definiranih zakonom i izrečenih počinitelju. Ona uključuje niz aktivnosti i intervencija koje uključuju nadzor, usmjeravanje i pomoć s ciljem socijalnog uključivanja počinitelja, kao i doprinosa sigurnosti zajednice.“ Potaknuti nedostatkom sveobuhvatne definicije Hamai, Ville, Harris, Hough i Zvekić (1995., prema Kovčo Vukadin i sur., 2009.) naveli su uvijete prema kojima neki sustav možemo smatrati probacijskim:

²⁵ Za ovu su temu važni su sljedeći dokumenti: *Standardna minimalna pravila UN-a za izvaninstitucionalne mjere* iz 1990. god. (tzv. *Tokijska pravila*), *Europska pravila o sankcijama i mjerama koje se provode u zajednici* (Preporuka Vijeća Europe Rec (1992.) 16) te *Preporuka o unaprijeđenju implementacije Europskih pravila o sankcijama i mjerama koje se provode u zajednici* (Preporuka Vijeća Europe Rec (2000.) 22).

1. posebna organizacija (samostalnost probacijskog sustava unutar kaznenopravnog sustava),
2. sudska funkcija (probacija mora imati sudsku funkciju u kaznenopravnom sustavu i određivanje probacije mora biti rezultat sudske odluke),
3. zakonska ovlast (mora biti osnovana na zakonskoj ovlasti),
4. supervizija (probacija treba implicirati superviziju za počinitelja) i
5. zajednica (osim kontrole počinitelja probacija mu treba pomoći da se prilagodi životu u zajednici).

Budući da svaka država zasebno formira probacijske službe i njihove okvire, unutar Europe zakonski se okvir probacije temelji na nekoliko dokumenta kojima je cilj utvrditi samo temeljne standarde i polazne osnove.²⁶ Najvažnijom se čini Preporuka Rec (2000.) 22 (prema Milivojević i Tomašković, 2011.) koja u Dodatku 2 donosi sljedeće smjernice:

1. zakonski okvir treba obuhvatiti širok spektar alternativnih sankcija uključujući i mogućnost implementacije novih sankcija na probnoj osnovi,
2. preporučuje proširenje korištenja alternativnih sankcija gdje to dopuštaju ustavna načela i pravna tradicija,
3. naglašava važnost uspostave stručnih službi s jasnom političkom izjavom i razrađenim planovima i programima rada,
4. ističe važnost podizanja kredibiliteta alternativnih sankcija kroz medijsko informiranje te inzistira na jasnim kriterijima učinkovitosti provjerljivih evaluacijom.

Kako smo već naglasili, probacija može obuhvaćati široki spektar aktivnosti čiji izbor bitno ovisi o pojedinom kaznenopravnom sustavu. Također, probacija se ponekad shvaća kao posebna alternativna sankcija, a ponekad kao pomoć u provedbi ostalih alternativnih sankcija. Najčešći probacijski poslovi su:

1. izvješće državnom odvjetniku o počinitelju,
2. izvješće sudu te osiguranje prisutnosti/mjere opreza,
3. nadzor izvršavanja obveza,

²⁶ Najvažniji dokumenti su *UN-ova standardna minimalna pravila za izvaninstitucionalne sankcije*, *Preporuka Vijeća ministara Rec (1992.) 16 o europskim pravilima o sankcijama i mjerama u zajednici*, *Preporuka Vijeća ministara Rec (1999.) 22 o zatvorskoj prenapučenosti i inflaciji zatvorske populacije* te *Preporuka Vijeća ministara Rec (2000.) 22 o poboljšanju primjene europskih pravila o sankcijama i mjerama u zajednici*.

4. izvješće sudu prilikom odlučivanja o izboru vrste kaznenopravne sankcije,
5. uvjetna osuda sa zaštitnim nadzorom,
6. izvješće sucu izvršenja – odgoda izvršavanja/ prekid izdržavanja,
7. izvješće kaznionici/zatvoru (pogodnosti, uvjetni otpust),
8. nadzor uvjetno otpuštenog osuđenika,
9. priprema postpenalnoga prihvata (Koceić i Šimpraga, 2013.).

Ponekad unutar sustava probacije, a ponekad neovisno o njoj, sudske vlasti izriču i druge alternativne sankcije. Tablice 3. – 7. donose pregled najčešće izricanih alternativnih sankcija te njihove prednosti i nedostatke.

Tablica 3. Novčana kazna

Teorijsko određenje	Izvorna i temeljna svrha novčane kazne je retribucijska (kroz vraćanje duga društvu), ali je naglašena i specijalna i generalna prevencija (Greene, 1988.; Evans, 2014.). Ona se može izreći kao glavna i sporedna kazna, a u drugom se slučaju izriče u svrhu naglašavanja ciljeva glavne kazne (Novoselec, 2009.).
Vrste	Fiksna novčana kazna: određuje se fiksni iznos novčane kazne, a model je karakterističan za američko područje. Sustav <i>dani – novčana kazna</i> (eng. day- fines): Određuju se dnevni iznosi novčane kazne u minimalnom i maksimalnom iznosu. Dva su modela određivanja dnevnih iznosa: <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>sustav neto dohotka</i> – trenutni prosječni dnevni neto dohodak ili prosječni dnevni neto dohodak koji je počinitelj mogao dostići; 2. <i>sustav gubitka</i> – dnevni iznos mjeri se po gubitku životnog standarda koji se od počinitelja može zahtijevati, a da se ne ugrozi njegova egzistencija. Ovakav je model karakterističan za europske zemlje, iako ima iznimaka u smislu opredjeljenja za model fiksne novčane kazne (Novoselec 2009.).
Prednosti	Otklanjanje negativnih zatvorskih utjecaja poput kriminalne stigme, izloženosti utjecaju drugih delikvenata, ali i zadržavanju posla te ostanku u obiteljskom okruženju. Povoljna je za državu jer osigurava proračunske prihode umjesto gubitaka na zatvorske troškove (Novoselec, 2009.).
Nedostatci	Nejednak položaj bogatih i siromašnih iz perspektive načela pravednosti (može varirati od „nagrađivanja“ (kada se izriče bogatima koji bi inače dobili neku nepovoljniju vrstu sankcije) do izrazito teške kazne koja može ugroziti životnu egzistenciju počinitelja kaznenih djela (kada se izriče siromašnima) (Novoselec, 2009.). Mogući gubitak osobnog karaktera kazne kroz „plaćanje“ zločina od strane drugih osoba, kao npr. roditelja, supružnika i sl. (McDonald, Greene i Worzella, 1992.). postoji opasnost primjene novčane kazne jedino u svrhu punjenja državnog proračuna (Novoselec, 2009.).

Tablica 4. Uvjetni otpust

Teorijsko određenje	Uvjetni otpust označava način provedbe zatvorske kazne kojim se počinitelju omogućava otpuštanje u zajednicu prije izvršavanja cjelokupne zatvorske kazne (Petersilia, 1999., prema Maloić, Ricijaš i Rajić, 2012.). Prema Damjanović, Kokić-Puce i Klarić-Baranović (2004.) „Pod uvjetnim otpustom razumije se otpuštanje osuđenika s izvršavanja kazne lišenja slobode prije nego što je izdržao kaznu do kraja, pod uvjetom dobrog ponašanja na slobodi do isteka vremena na koje je kazna izrečena.“ Osim smanjenja zatvorske populacije svrhe uvjetnog otpusta su promicanje dobrog ponašanja za vrijeme kazne čime se potvrđuje efikasnost kazne (Damjanović i sur., 2004.), poboljšanje uvjeta rehabilitacije micanjem iz zatvorskog okruženja te bolja reintegracija u zajednicu (Department of Correctional
----------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

	Services, 2012.).
Vrste	<p><i>Diskrecijski</i> - raniji otpust o kojem odlučuje nadležni autoritet nakon provedbe određenog dijela kazne u zatvoru.</p> <p><i>Mandatorni</i> - u ovom se modelu uvjetnog otpusta duljina kazne skraćuje sukladno primjerenom ponašanju zatvorenika tijekom izvršenja zatvorske kazne.</p> <p><i>Automatski</i> - najrjeđi oblik uvjetnog otpusta koji podrazumijeva obavezan otpust iz zatvora nakon određenog razmjera određene kazne, uz uvjet da je protekao specificirani minimum (Maloić i sur., 2012.).</p>
Prednosti	<p><i>Diskrecijski</i> - mogućnost individualiziranog pristupa na temelju relevantnih informacija o svakom zatvoreniku, neizvjesnost ranijeg otpusta koja utječe na motivaciju zatvorenika za promjenom ponašanja te sigurnost da će se otpustiti samo one osobe koje ne ugrožavaju sigurnost zajednice.</p> <p><i>Mandatorni</i> - jasni i ujednačeni kriteriji otpusta neovisni o njihovim donositeljima, povezanost otpusta s dobrim ponašanjem zatvorenika čime se postiže kontrola ponašanja tijekom izvršenja kazne i poštivanje zatvorskih pravila te omogućenje integracije u društvo većem broju zatvorenika.</p> <p><i>Automatski</i> - informiranost zatvorenika o točnom periodu kazne, ujednačenost kriterija i njihova neovisnost o donositeljima (Maloić i sur., 2012.).</p>
Nedostatci	<p><i>Diskrecijski</i> - mogućnost različitih odluka istog tijela ili između više tijela te omogućavanje integracije u zajednicu uz superviziju samo manjem broju zatvorenika.</p> <p><i>Mandatorni</i> - ograničen individualni pristup kod donošenja odluke, nepostojanje procjene opasnosti prijestupnika za zajednicu, nepodudarnost dobrog ponašanja tijekom izvršenja sa stvarnom promjenom stavova i odnosa prema žrtvi i zajednici te usmjerenost supervizije na nadzor i kontrolu umjesto na rehabilitaciju.</p> <p><i>Automatski</i> - izricanje težih kazni od strane sudaca, ograničeni individualizirani pristup, smanjena motivacija za razne programe i dobro ponašanje unutar zatvora te povećanje kaznenih djela u zajednici (Maloić, 2012.).</p>

Tablica 5. Rad za opće dobro

Teorijsko određenje	<p>Glavni je cilj ove sankcije davanje obveze osuđeniku da odradi određeni broj sati društveno korisnog rada kao zamjenu za potpuni ili djelomični odustanak od primjene neke druge sankcije (Kurtović Mišić i Krstulović Dragičević, 2014.).</p> <p>Glavne svrhe rada za opće dobro na slobodi su:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. rehabilitacija (kroz pozitivno iskustvo u društvenom radu koje bi kod prijestupnika trebalo razviti empatiju i brigu prema drugima uz vraćanje samopoštovanja i povjerenja preko konstruktivnih socijalnih odnosa i iskustava), 2. retribucija (kao zaslužena kazna koja se očituje u lišavanje određenog dijela slobodnog vremena, ali i kao restitucija u smislu zamjene za novčanu kaznu ili simboličkog vraćanja duga društvu) i 3. obeštećenje (omogućava prijestupniku pružanje odštete za počinjeno zlo kroz koristan rad u zajednici) (Othman, 2013.).
Prednosti	<p>Izbjegavanje štetnih utjecaja zatvaranja.</p> <p>Mogućnost da se na pogodan i častan način kompenzira šteta nastala prijestupom.</p> <p>Prijestupnik pomaže drugima, umjesto da se pomaže njemu.</p> <p>Ostanak u obiteljskom okruženju i poboljšanje uvjeta rehabilitacije.</p> <p>Ekonomska isplativost (Škorić i Kokić Puce, 2009.).</p>
Nedostatci	<p>Upitna retributivnost.</p> <p>Sankcija je preblaga prema počiniteljima i stoga nepogodna za specijalnu i generalnu prevenciju (Škorić i Kokić Puce, 2009.).</p>

Tablica 6. Sigurnosne mjere

Teorijsko određenje	<p>Cilj im je otklanjanje uvjeta koji omogućavaju ili poticajno djeluju na počinjenje novog kaznenog djela i temelje se na opasnosti počinitelja.</p> <p>Svrha im je specijalna prevencija kroz onemogućavanje počinitelja, ali i kroz njegovo</p>
----------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

	popravljanje i resocijalizaciju (Novoselec, 2009.). Izriču se kao dopunska sankcija (Sušić i Pleše, 2006.).
Najčešće vrste	Obvezno psihijatrijsko liječenje, obvezno liječenje od ovisnosti, obvezan psihosocijalni tretman, zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom, zabrana približavanja, udaljenje iz zajedničkog kućanstva, zabrana pristupa internetu i zaštitni nadzor po punom izvršenju kazne zatvora.
Prednosti	Prevenција novih zločina. Mogućnost rehabilitacije i resocijalizacije (Novoselec, 2009.).
Nedostatci	Moguće zadiranje u temeljna ljudska prava provođenjem liječničkih tretmana bez pristanka osobe (Plečić, 2014.).

Tablica 7. Elektronski nadzor

Teorijsko određenje	U najširem smislu, elektronski nadzor „predstavlja tehnologiju koja se koristi u kaznenopravnom sustavu za praćenje i nadzor prijestupnika.“ (Jandrić Nišević, Franić i Rajić, 2015.). Glavne svrhe elektronskog nadzora su poboljšanje uvjeta rehabilitacije, specijalna i generalna prevencija te retribucija (Jandrić Nišević i sur., 2015.).
Opravdanje	Tri su glavna opravdanja ovakve vrste sankcije: <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Zadržavanje</i>. Elektronski nadzor služi kao osiguranje zadržavanja prijestupnika na određenom mjestu. Ovo je bila prvotna svrha elektronskog nadzora, a i do danas je ostala najzastupljenija. 2. <i>Ograničenje</i>. Elektronskim nadzorom osigurava se kretanje prijestupnika u točno određenom području te onemogućava pristup pojedinim ljudima. 3. <i>Nadzor</i>. Zadnja je svrha elektronskog nadzora omogućavanje kontinuiranog praćenja prijestupnika bez ograničavanja njegovog kretanja (Black i Smith, 2003.).
Prednosti	Pridonosi smanjenju zatvorske populacije pod uvjetom da se ovakva sankcija izriče kao alternativa zatvoru, a ne kao alternativa drugim alternativnim sankcijama. Elektronskim se nadzorom poboljšavaju uvjeti rehabilitacije jer prijestupnik ostaje u doticaju s obitelji i zajednicom te izbjegava negativne utjecaje zatvorske kazne (Black i Smith, 2003). U usporedbi sa zatvorskom kaznom smanjeni su troškovi, zaštićenija intima te je omogućen rad preko kojega se može vratiti oštećena žrtvi (Jandrić Nišević i sur., 2015.).
Nedostatci	Glavni negativni aspekt elektronskog nadzora je izostanak onesposobljavanja (prijestupnik teoretski može učiniti novo kazneno djelo prije intervencije nadležnih službi jer nije fizički spriječen) (Nellis, 2015.). Elektronski nadzor često se u javnom mnijenju percipira kao prelaka kazna (Black i Smith, 2003.). Nedostatna zaštita privatnosti koja je ugrožena nadzorom kretanja (u većini kaznenopravnih sustava elektronski je nadzor moguć jedino uz pristanak prijestupnika čime on automatski pristaje na ograničenje slobode kretanja i aktivnosti te praćenje od strane države) (Jandrić Nišević i sur., 2015.; Nellis, 2015.). Daljnji prigovori baziraju se na stigmatizaciji i javnom sramoćenju prijestupnika te promicanju širenja kontrole od strane države (Nellis, 2015.).

3.4. Zaključno o vrstama sankcija i pitanje odmjeravanja kazne

Svrha je kaznenih sankcija ispuniti propisane svrhe kažnjavanja. Težnja modernog zakonodavstva da provede što je moguće veći broj svrha kažnjavanja unutar jednog postupka ima veliki utjecaj na raznolikost mogućih sankcija i njihovo izricanje. Smrtna je kazna suvremenom mentalitetu preokrutna i krši temeljno ljudsko pravo te se moderni

kaznenopravni sustavi u velikoj većini od nje suzdržavaju. Stoga je glavna sankcija modernih zakonodavstava zatvorska kazna iako je unutar judeo – kršćanske kulture ona sasvim neprirodna (Pritikin, 2006.). Također, zbog svojih negativnih posljedica zatvorska je kazna sve češće podvrgnuta temeljitoj kritici i radikalnom propitivanju. Iz mnoštva se pozitivnih razloga moderna zakonodavstva zato sve češće okreću alternativama zatvoru. Naime, istraživanja jasno pokazuju da smrtna i zatvorska kazna ispunjavaju tek mali dio dodijeljenih im svrha. Stoga se one pokazuju izrazito neučinkovitim u smanjenu stope recidivizma. Nešto bolje stoje alternativne sankcije, međutim njihova se primjena toliko razlikuje među raznim zakonodavstvima da je teško precizno reći koliko su uspješne u provođenju zadanih svrha kažnjavanja. Općenito, odmjeravanje kazne vrši se na temelju krivnje, a od ključne je važnosti izabrati takve sankcije koje će najučinkovitije provesti zadane svrhe kažnjavanja. Takvo je nešto nemoguće provesti općim pravilima iako ona, u određenoj mjeri, postoje u svakom zakonodavstvu. Stoga je na ovom području nužno potrebna individualizacija kažnjavanja u smislu prilagodbe kazne svakom prijestupniku. Međutim, takva individualizacija ne smije biti prenaplašena jer u pitanje mogu doći pravednost kažnjavanja i generalna prevencija (Novoselec, 2009.). Uskladiti sve navedene elemente prilikom izricanja kazne zaista je izrazito teško te je stoga odmjeravanje kazne jedno od izazovnijih područja kaznenopravne znanosti.

4. RAZLIČITI ASPEKTI KAŽNJAVANJA

Kompleksnost pojma *kažnjavanje* i njegova ukorijenjenost u svakodnevni život omogućuje nam njegovo promatranje iz raznih područja. Općenito, kažnjavanje je pojava koju proučavaju različite discipline – kriminologija, pravo, psihologija, sociologija, filozofija, teologija i dr. Svaka iz svojega kuta pridonosi jasnijem shvaćanju ovoga fenomena.

4.1. Psihološki aspekti kažnjavanja

Psihologija kažnjavanja najvećim dijelom pokušava odgovoriti na nekoliko ključnih pitanja: što čovjeka motivira na kažnjavanje drugih ljudi, može li kazna promijeniti čovjekovo ponašanje te kakve psihološke posljedice kažnjavanje može uzrokovati prijestupniku?

Zašto čovjek ima potrebu kažnjavati druge? Koja je to unutarnja motivacija koja čovjeka potiče na kažnjavanje onih koji su se ogriješili o određena pravila? Mogućih odgovora je više. Prema Freudu (1930.) kazna proizlazi iz čovjekove potisnute agresije, a Nietzsche (1887.) u kažnjavanju vidi zadovoljenje sadizma uzrokovano osjećajem nadmoći nad drugim. Također, čovjekova motivacija za kažnjavanjem može biti potaknuta i utilitarističkim ciljevima obrane zajednice od budućih zločina (Gabriel i Oswald, 2007.) ili kao izraz obrane društvenih normi i pripadnosti određenoj društvenoj zajednici (Tyler, Boeckmann, Smith i Yuen, 1997., prema Gabriel i Oswald, 2007.). Međutim, čini se kako je ona ipak najčešće potaknuta retributivnim motivima. Naime, psihološka istraživanja pokazuju kako je kažnjavanje više proizvod instinkta i emocija (Berg, 1945.) te teško objašnjive intuicije (Robinson i Darley, 2007., prema Baer, 2012.) negoli prosudbene analize vrijednosti ili razumskog razmišljanja i vođeno je osjećajem pravednosti (von Hirsch, 1992.). Sukladno tome, Carlsmith i Darley (2008.) zaključuju: „Barem u našem društvu, opisi kriminala mobiliziraju reakciju koju smo okarakterizirali kao „moralni bijes“. To je više intuitivna nego razborita reakcija, koja, kako sugerira istraživanje mozga, sadrži i emocionalne i kognitivne elemente. Kada se prikažu specifični scenariji koji opisuju konkretno određene zločine, intuitivne reakcije osobe prvenstveno su vođene pitanjima zasluge. Utilitaristička razmatranja, za razliku od toga, mnogo su manje utjecajna. Kao što je često slučaj s intuitivnim prosudbama, moguće je da procjenitelj odluke mobilizira procese razmišljanja kako bi ispravio i nadjačao intuitivnu prosudbu. Može ih mobilizirati, ali ne uvijek, niti čak često: Čak i kada se procesi razmišljanja mobiliziraju, često se oslanjaju samo na razmatranje zasluge. U nekim istraživanja koje smo naveli ispitanici su koristili proces razmišljanja kako bi došli do njihovih odluka, a ti procesi razmišljanja također su bili vođeni samo pitanjima zasluge.“ Ovakva saznanja, barem donekle, mogu objasniti i slabu uspješnost prevencije kao svrhe kažnjavanja. Naime, kako tvrdi Baer (2012.): „...stupanj sankcije potaknut je moralnim bijesom i različitim kognitivnim predrasudama, a ne znanstvenim kalkulacijama optimalnog odvratanja. Zastrašivanje se može prizivati kao opravdanje kažnjavanja, ali se čini da su intuicije o krivnji i moralnom bijesu nadmašile čimbenike koji bi trebali biti najvažniji u sustavu koji se temelji na zastrašivanju.“ Za uspješnost utilitarističkih ciljeva kažnjavanja stoga postaje ključno pitanje *može li se razumskim razmišljanjem promijeniti intuitivna reakcija na zločin utemeljena na zaslugi?* Prema Carlshmitu (2006., prema Carlsmith i Darley, 2008.) i Darleyu, Carlsmithu i Robinsonu (2000., prema Carlsmith i Darley, 2008.) razumsko promišljanje o kažnjavanju najčešće je vođeno principima zasluge. Prema tome, Carlsmith i Darley (2008.) zaključuju kako je retributivna želja automatska, a proces razmišljanja koji ju

može nadjačati pojavljuje se samo selektivno. Koliko ovakva saznanja imaju utjecaja na politiku kažnjavanja? Nije li zadaća politike osigurati razumski pristup kažnjavanju oslobođen od čovjekovih intuitivnih težnji? Baer (2012.) zaključuje kako se ovakav razumski pristup ostvaruje u samom procesu kažnjavanja, ali ima malo utjecaja na donošenje normi i zakona. Donekle se time može objasniti i rascjep između strogih propisanih kazni i inzistiranja na lakšim sankcijama u sudskoj praksi. Prema tome, možemo zaključiti kako je ljudska motivacija za kažnjavanje izrazito intuitivna, instinktivna, automatska i retributivno obojena te usko povezana s osjećajem pravednosti. Razlog je to zašto su utilitarističke svrhe kažnjavanje često percipirane nepravednim i preblagim.²⁷

Unutar psiholoških analiza mnogo je rečeno o tome može li kazna promijeniti prijestupnikovo ponašanje. Mišljenja su različita. Pojedina istraživanja (npr. Mazur, 2002., Lerman i Vorndran, 2002., prema Shehla, 2014.) pokazuju pozitivne rezultate kažnjavanja u promjeni čovjekovog ponašanja, a ono se posebno važnim čini kada je teško ili nemoguće prepoznati elemente koje pridonose tekućem problematičnom ponašanju (Lerman i Vorndran, 2002., prema Shehla, 2014.). Međutim, ovakvo je mišljenje daleko od općeprihvaćenog. U tom smislu, Andrews i Bonta (2006.) smatraju kako kažnjavanje može funkcionirati u izgradnji određenog ponašanja samo u nekim vrlo specifičnim uvjetima. Prema istim autorima (Andrews i Bonta, 2006.) potrebno je nekoliko elemenata kako bi kazna bila funkcionalna u promijeni ponašanja:

1. kazna mora biti maksimalna, ali se takve kazne rijetko izriču za prvo kazneno djelo,
2. kazna mora biti neposredna jer čekanjem omogućavamo prijestupniku daljnji razvoj delikventnog ponašanja,
3. kazna se mora dosljedno primjenjivati, tj. mora se kazniti svako prijestupničko ponašanje, što je malo vjerojatno, inače postoji opasnost da prijestupničko ponašanje zapravo bude nagrađeno,
4. sve mogućnosti za bijeg moraju biti onemogućene.

Također, kazna može imati i negativne učinke na čovjekovo ponašanje poput naučene bespomoćnosti (Seligman, 1974., prema Andrews i Bonta, 2010.) ili osvetničke agresije (McCord, 1997., prema Andrews i Bonta, 2010.). Kako vidimo, kažnjavanje na promjenu prijestupnikovog ponašanja može utjecati i pozitivno i negativno. Treba imati na umu da je

²⁷ Na temelju istraživanja gotovo je općeprihvaćeno mišljenje kako javnost postojeću praksu kažnjavanja smatra preblagom (Wood i Viki, 2001.). Općenito, javnost podržava strože kažnjavanje (Penal Reform International, 2013.), a strogost radikalno opada kada javnost postane bolje informirana (Roth, 2014.).

uspješnost kažnjavanja u regulaciji ljudskog ponašanja u velikoj mjeri subjektivna stvar (Andrews i Bonta, 2010.) i ovisi o raznim čimbenicima (Solomon, 1964.) te je vrlo teško procijeniti kada će ono voditi popravku prijestupnikova ponašanja. Također, treba naglasiti da teške kazne mogu imati ozbiljne posljedice za psihološko stanje prekršitelja koje smo već spomenuli na primjeru negativnih učinaka zatvorske kazne.

4.2. Sociološki aspekti kažnjavanja

Sociologija kažnjavanja u centar je pažnje došla tek u novije vrijeme jer se kažnjavanju većinom prilazilo s filozofske i penološke strane (Garland, 1991.). Mnoštvo autora smatra kako su se kaznene i civilne sankcije razvile i oblikovale baš utjecajem prevladavajućih društvenih uvjeta (Miethe i Lu, 2005.). Stoga se kažnjavanje sve više promatra i kroz prizmu društvenog fenomena. Jedan od vodećih stručnjaka iz ovoga područja D. Garland sociološke aspekte kažnjavanja sažima u nekoliko pitanja: Kako dolazi do nastanka određenih kaznenih mjera?; Koje društvene funkcije izvršava kažnjavanje?; U kojem su odnosu kaznene i ostale institucije?; Kako one doprinose društvenom poretku, državnoj vlasti, klasnoj dominaciji ili kulturnoj reprodukciji društva?; Koji su neželjeni društveni učinci kažnjavanja, njezini funkcionalni propusti i širi društveni troškovi? (Garland, 1991.). Oko ovih pitanja među sociolozima nema opće suglasnosti i, kako tvrdi Pratt (1994.), odnos između socijalne teorije i institucije kažnjavanja je još uvijek u nesigurnoj fazi. Stoga će se i ovaj pregled socioloških aspekata kažnjavanja bazirati na pregledu promišljanja raznih autora i pravaca imajući u vidu da se o njima raspravljalo već puno ranije ali ne pod zaokruženom sintagmom *sociologije kažnjavanja*.

Emile Durkheim. Smatra se jednim od osnivača sociologije i od njegove sociologije kažnjavanja izložene u djelu *O društvenoj podjeli rada* (1893.) polaze sve daljnje analize socioloških aspekata kažnjavanja. Prema Durkheimu, kažnjavanje je prije svega moralni proces koji služi očuvanju zajedničkih vrijednosti i normativnih konvencija na kojima je društvo utemeljeno (Durkheim, 1893.; Garland, 1991.). U fokusu Durkheimovog interesa je društvena solidarnost koju sačinjavaju zajedničke konvencije, značenja i moralnosti koje drže društvo na okupu. U izgradnji takve solidarnosti kazna igra veliku ulogu (Durkheim, 1893.; Carrabine, Cox, Lee, Plummer i South, 2009.). Prema Garlandovoj (1991.) interpretaciji Durkheima kažnjavanje je prilika za praktičnu realizaciju moralnih vrijednosti koje čine

kolektivnu savjest. U tom smislu, kažnjavanje transformira prijetnju društvenim odredbama u trijumf društvene solidarnosti (Garland, 1991.)

Marksizam. Tipično za marksističku filozofiju, tendencija je i kaznu razmatrati u odnosu na ekonomske strukture te ispitati klasne interese dobivene iz kaznenih postupaka (Carrabine i sur., 2009.). Marksistička filozofija kažnjavanja razrađena je najviše kroz djela Ruschea i Kirchheimera. Prema marksističkom stajalištu, kazna kao društvena institucija igra važnu političku ulogu kao represivni državni aparat. Ona ne služi društvu u cjelini nego zadržava i ojačava položaj vladajuće klase (Carrabine i sur., 2009.).

Michel Foucault. Foucaultov pristup kažnjavanju više je usmjeren analizi instrumenata kažnjavanja nego sveobuhvatnoj sociologiji kažnjavanja. Kažnjavanje je izraz moći i znanja, a trebalo bi ga promatrati kroz prizmu pozitivnih učinaka, a ne samo kroz represivne mehanizme (Foucault, 1977.; Garland, 1991.). Prema Garlandu (1991.) Foucaultovo baziranje na moć i znanje koji konstituiraju kažnjavanje previše zanemaruje druge elemente kažnjavanja, poput moralnih vrijednosti, političke legitimnosti i sl.

David Garland. Trenutno najznačajniji autor s područja sociologije kažnjavanja je D. Garland. Važnost njegova rada nije toliko u formiranju neke vlastite sociologije kažnjavanja nego u analizi filozofija i trendova koji su se dogodili i koji su trenutno aktualni. U svome djelu *The Culture of Control* (2001.) iznio je suvremene trendove iz područja kažnjavanja. Možemo nabrojati nekoliko najvažnijih: slabljenje rehabilitacijske uloge, ponovni povratak kaznenih sankcija, ponovni ulazak žrtava u sustav kaznenog pravosuđa, dominantna uloga zaštite društva, ponovno usmjerenje na zatvorsku kaznu i dr. Uz postojeće kritike, mišljenje je većine autora kako Garlandova analiza oslikava moderni kazneni sustav i objašnjava zablude i ograničenja kaznene reforme (Pratt, 1994.).

4.3. Religijski aspekti kažnjavanja

Pojmovi kao što su *sud, nagrada, kazna, pravednost* svojstveni su religijskom govoru, ipak češće u smislu onostranosti i vječnosti što ne znači da se iz njih ne može iščitati politika kažnjavanja. Ipak, izdvajanje nekih generalnih i univerzalnih religijskih aspekata kažnjavanja otežano je mnogim ograničenjima poput mnogobrojnosti religija, njihove unutrašnje rascjepkanosti na mnoge Crkve, denominacije, sekte i druge oblike religijskih pripadnosti,

međusobne teološke i dogmatske raznolikosti i sl. Razlike u shvaćanju kažnjavanja između raznih religija su velike, od gotovo indiferentizma (npr. budizam) do stroge religijske utemeljenosti kaznenog prava (npr. islam) (Petković, 2012.). Religijski aspekti kažnjavanja imali su izravnog utjecaja i na filozofiju kažnjavanja modernih kaznenopravnih sustava. Primjerice, smatra se da je židovska starozavjetna tradicija imala važnu ulogu u retributivnoj usmjerenosti američkog kaznenopravnog sustava (Pritikin, 2006.), dok je u ortodoksnim islamskim državama pravo utemeljeno na šerijatu (Petković, 2012.), iako takav pravni sustav ne možemo smatrati modernim.

Unutar tri velike monoteističke religije na prvi su pogled jasno vidljiva dva dominantna koncepta kažnjavanja: retributivni (svojtven Starom zavjetu i islamu) te rehabilitacijsko – restorativni (svojtven kršćanstvu na temelju Novog zavjeta). Ipak, ovakav je dojam moguće imati samo na temelju površnog pregleda jer su filozofije kažnjavanja ovih religija ipak puno nijansiranije i dublje. Općenita svrha kažnjavanja u islamskom zakonodavstvu je „osigurati ljudsku dobrobit, održavanje mira i uspostaviti bogobožnost u društvu“ (Ramzan, Akhter i Rubab, 2015.). Međutim, od klasičnih svrha kažnjavanja primarna je retribucija čemu svjedoči niz iskaza islamskih autora.²⁸ Retribucija dakako nije jedina svrha, a Ramzan i sur. (2015.) konstatiraju kako različite vrste sankcija ostvaruju gotovo sve klasične svrhe kažnjavanja. Misao vodilja islamskog zakonodavstva, a ujedno i svrha retribucije, zapravo je uspostavljanje pravednosti u društvu (Ramzan i sur., 2015.) te zaštita društva (Aji Haqqi, 2015.). Vrlo se slično percipira i židovsko pravo utemeljeno na starozavjetnoj tradiciji. Naime, starozavjetna se pravila općenito percipiraju strogim (Petković, 2012.), a pojam *starozavjetna pravednost* postala je sinonimom retribucije (Pritikin, 2006.). Retribucija evidentno igra značajnu ulogu u starozavjetnom zakonodavstvu, međutim Pritikin (2006.) smatra kako je njezina uloga uvelike precijenjena. Prema istom autoru (Pritikin, 2006.) temeljne su starozavjetne svrhe kažnjavanja zapravo restitucija, rehabilitacija i pomirenje. Više je dokaza tomu, a oni postaju vidljivi tek prihvaćanjem teze o nerazdvoživosti Pisane i Usmene Tore (Pritikin, 2006.; DaDon, 2012.). Pritikin (2006.) ovakve teze objašnjava na konkretnim primjerima: „Dakle, „oko za oko“ shvaćeno kroz objektiv Usmenog zakona nikada nije bio shvaćen kao poziv na stvarno sakaćenje prijestupnika. Umjesto toga, zahtijevala se novčana naknada za vrijednost žrtvinog izgubljenog oka. Isto tako, iako je Tora

²⁸ „Ona (kazna) nije namjenjena rehabilitaciji osuđenika nego retribuciji i osveti prema naredbama Allaha.“ (Ramzan i sur., 2015.); kazna je „unaprijed određena retribucija zbog povrede zabrana istaknutih u zakonu“ (Bakhnasi, 1998., prema Yerlanovich, 2001.), ili u konačnici Kur'an („O vjernici! Propisuje vam se odmazda za ubijene: slobodan za slobodna, rob za roba, žena za ženu. 2:178a“).

prepuna djela koje nose smrtnu kaznu, židovski zakon sadržavao je toliko dokaznih i proceduralnih mjera zaštite okrivljenika da je sud rijetko ovlaštavan za provođenje pogubljenja.²⁹ Stoga je kazna u židovskom zakonu puno bliža utilitarističkim nego retributivnoj filozofiji kažnjavanja, iako vlada potpuno drugačija percepcija. Naime, Markel (2014.) tvrdi: „Vizija kazne prema Tori je čišćenje. Kada sud kroz kaznu ne može očistiti pojedinca, on se od kazne suzdržava.“ Kršćansko shvaćanje kažnjavanja prvenstveno se treba gledati kroz kategorije ljubavi i opraštanja, a glavna je pozornost usmjerena na spasenje duše (Murphy, 2003.). Stoga Marshall (2001.) napominje kako je novozavjetni smisao kazne isključivo popravljnje i otkupljenje prijestupnika i oslanja se na Božju pravednost. Dakle, unutar kršćanstva kazna nikada nije u prvom planu. Naime, svakom prijestupniku Isus nudi oprostjenje preko obraćenja i novi početak. Stoga je cilj kazne u kršćanstvu bitno rehabilitacijske i restorativne naravi (Marshall, 2012.). Tome svjedoči i činjenica da su rehabilitacijski, ali i restorativni modeli u svojim početcima bili inspirirani kršćanstvom i većinom su bili pokrenuti od strane kršćanskih Crkava (Roberts, 2006.).

Nekoliko je elemenata zajedničko trima monoteističkim religijama. Prvenstveno, prvotni smisao kažnjavanja je uspostava pravednosti u društvu. Stoga je u prvom planu kaznene politike opće dobro. Krajnji bi cilj kazne trebao biti popravljnje prijestupnika i uspostava pravednosti u zajednici, a ne kažnjavanje radi samoga kažnjavanja. Ipak, ostvarenje idealne pravednosti moguće je samo Bogu. Sukladno tome, govori se i o teokratskom utemeljenju kažnjavanja, tj. kaznene filozofije pojedinih religija temelje se na njihovoj objavi. Ipak, razlike su značajne te ne možemo ne primijetiti npr. surovost kazni u islamu (kako god se opravdavale) kojih u suvremenom židovstvu i kršćanstvu ipak nema. O tome kako su i koliko pojedine religije utjecale na formiranje modernih zakonodavstava mišljenja su različita. Međutim, onih koji smatraju da takav utjecaj ne postoji gotovo pa i nema što ne znači da ne postoje autori koji bi željeli da takvog utjecaja nije bilo jer ga smatraju izrazito negativnim.

4.4. Ekonomski aspekti kažnjavanja

U većini slučajeva kažnjavanje ima negativne ekonomske efekte za pojedinca, ali i za društvo, tj. državu. Stoga se ekonomska analiza kažnjavanja može orijentirati na nekoliko područja – financijsku štetu koju trpi prijestupnik, financijsku štetu koju trpi država te

²⁹ Npr. gradovi skloništa u kojima se prijestupnika štitilo od osvete (Pritikin, 2006.).

usporedbu financijskih troškova između različitih vrsta sankcija. O ekonomskim aspektima i troškovima kažnjavanja možemo govoriti samo općenito jer ovise o mnogim čimbenicima kao što su vrsta sankcije, broj osuđenih, izdvajanja u penalni sustav i sl.

Na primjeru zatvorske kazne prijestupnikov gubitak možemo mjeriti zaradom koju je mogao ostvariti izvan zatvora i vrijednošću koju je u tome razdoblju mogao ostvariti. Takav gubitak može varirati i ovisi o visini zarade koju je prijestupnik mogao ostvariti izvan zatvora te duljini zatvorske kazne (Becker, 1974.). Osim zatvorske kazne, izravni utjecaj na materijalno stanje prijestupnika ima i novčana kazna, a šteta također može varirati ovisno o materijalnom stanju prijestupnika i visini novčane kazne.

Osim novčane kazne, gotovo sve druge vrste sankcija predstavljaju trošak za društvo, odnosno državu. Takvi su troškovi izrazito visoki. Primjerice, 2008. godine u SAD-u je na izvršenje sankcija potrošeno 75 milijuna dolara (Schmitt, Warner i Gupta, 2010.). Najveći je dio troškova rezerviran na zatvorsku kaznu jer je ona najčešća, a i trend porasta zatvorske populacije zahtjeva sve veća financijska izdavanja. Naime, zatvorska kazna podrazumijeva troškove zatvorskih čuvara, zatvorskog osoblja, izgradnje i održavanja zatvora, hrane (Becker, 1974.), ali i često zaboravljene troškove poput gubljenja ljudskih resursa, osiromašenja prijestupnikovih obitelji, smanjenog dohotka i sl. (Mohseni, 2012.). Stoga je trend fokusiranja na alternativne sankcije, između ostalog, potaknut i ekonomskim razlozima.

Kako je već spomenuto, zbog duljine procesa smrtna kazna državu košta višestruko skuplje od doživotnog zatvora. Prema McFarlandu (2016.) američke države prosječno na smrtnu kaznu dnevno troše 112,87 dolara, a na doživotni zatvor 85,72 dolara. Najisplativijima se pokazuju alternativne sankcije jer se gube troškovi povezani uz zatvorski sustav te se ne gube radna mjesta od kojih koristi imaju i prijestupnik i država (Carstensen, McMillen, Weerasinghe, Bhattacharya, Maldonado, Saripalle i Yildirim, 2001.).

Iako je o ekonomskim aspektima kažnjavanja teško govoriti u brojkama, analize govore kako je ono izrazito skupo i nepovoljno za državu te oduzima resurse zajednici. Primjerice, u Brazilu se na jednog zatvorenika mjesečno troši 800 reala, a na jednog studenta 75 reala (Ministry of Justice, Brazil, 2002., van Zyl Smit, 2007.). U tom smislu, države kažnjavanjem gube na više načina – izravno kroz troškove kaznenog sustava, ali i gubitkom radne snage koja uzrokuje i manje državne prihode.

5. REHABILITACIJA

Slično kao i kažnjavanje, rehabilitacija je višeznačan ili McNeillovim (2014.) riječima „zamršen“ pojam. McNeill (2009.) dalje pojašnjava: „Vrlo je teško ustanoviti što rehabilitacija točno znači. Jeli ona pojam, teorija ili praksa? Jeli ona proces – proces rehabilitiranja – ili ishod toga procesa?“ Osim mnoštva definicija i mogućih oblika koji zamagljuju jasno značenje pojma rehabilitacije (Kelder, Holá i van Wijk, 2014.), zamršenom ju čine i moguća poistovjećivanja sa sadržajno bliskim pojmovima poput reforme ili reintegracije (McNeill, 2014). Obično se pojmom rehabilitacija označava uspostavljanje prijašnjeg (ispravnog) stanja.³⁰ Precizniju definiciju, barem u okviru rehabilitacije osuđenika, teško je dati jer je ona u svojoj provedbi kroz povijest sadržavala niz različitih metoda, postupaka i značenja. Kako primjećuju Kelder, Holá i van Wijk (2014.), rehabilitacija je jedan od onih pojmova koji „odbijaju“ preciznu definiciju. Ipak, u najširem smislu možemo reći da rehabilitacija označava različite postupke kojima se kriminalca želi „pretvoriti“ u građanina koji prihvaća zakon (Phelps, 2011.) i pomoći mu da se ponovno uklopi u društvo, tj. vrati svoj prijašnji položaj u društvu (Campbell, 2005.).

Početak rehabilitacijskog pokreta nalazi se u razvoju kaznionica na američkom tlu u prvoj polovici 19. stoljeća koje promiču ideju promjene i popravljavanja u zatvorskom okruženju (Cullen i Gendreau, 2000.; Roberts, 2006.).³¹ Rehabilitacijski programi ovakvih kaznionica u pravilu imaju religijsku pozadinu (Roberts, 2006.), a McNeill (2014.) smatra kako takvim programima bolje pristaje naziv reforma. Temelji ovakvih programa bili su razdvojenost zatvorenika radi razmišljanja i studiranja Biblije, te njihova poslušnost i rad (Crosley, 1986.; Campbell, 2005.; Roberts, 2006.), a zatvor se shvaćao kao „moralna bolnica“ gdje zatvorenici trebaju biti izliječeni od svojih loših navika (Roberts, 2006.). Cilj je bio naučiti zatvorenike onim vještinama koje će među njima promovirati poštivanje zakona i autoriteta (Rothman, 1971.). Iako su ovako utemeljeni programi u tadašnje vrijeme bili dobrodošla i pozitivna novost, tadašnja kritika zahtijevala je poboljšane programe i inicijative koje će zatvorenike ohrabriti da se poprave (Roberts, 2006.) što upućuje na njihovu slabu učinkovitost. Prijelaz u 20. stoljeće donosi sasvim novu paradigmu u rehabilitacijskom radu sa zatvorenicima. Naime, najviše zbog neučinkovitosti dotadašnjih programa, ali i zbog brzog razvoja novih

³⁰ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52281>. Stranica pregledana 20.4.2017.

³¹ Rehabilitacijske ideje sporadično pronalazimo i prije prosvjetiteljstva. Najpoznatiji su primjer srednjovjekovni crkveni zatvori koji su bili zamišljeni kao mjesta popravljavanja kroz molitvu i pokoru, a ne kao, za srednji vijek uobičajeno, mjesta čekanja izvršenja tjelesnih ili smrtne kazne (Roberts, 2006.).

znanstvenih disciplina, posebno psihologije, sociologije i kriminalistike, do tada većinom religiozno bazirani reformacijski programi zamjenjuju se znanstvenim. Kriminalci su shvaćeni kao proizvodi socioekonomskih i psiholoških sila koje su izvan njihove kontrole (Campbell, 2005.), a zatvori kao laboratoriji u kojem se socijalnim i psihološkim metodama rada mijenja njihovo ponašanje (Blackburn, Fowler i Pollock, 2014.). Rehabilitacijski programi oslanjaju se na tzv. medicinski model u kojem je zločin shvaćen kao bolest, a cilj rehabilitacije bio je izliječiti prijestupnika. Ovakav je tretman omogućen individualizacijom programa, klasifikacijom zatvorenika te izricanjem neodređenih kazni (Roberts, 2006.; Blackburn, Fowler i Pollock, 2014.). Kao i u medicini, cilj je medicinskog modela bio utvrditi dijagnozu i plan tretmana za svakog pojedinca posebno. Međutim, niti medicinski model nije bio oslobođen problema niti lišen kritike. Ona se najviše bazirala na dosta česte nehumane metode (npr. psihokirurgija, terapija elektrošokovima, kirurška i kemijska kastracija i sl.) koje su u ime rehabilitacije, uglavnom prisilno, provođene nad prekršiteljima. Završni udarac medicinskom modelu, a ujedno i rehabilitacijskom pokretu uopće, zadala su znanstvena istraživanja o neučinkovitosti dotadašnjih rehabilitacijskih ideja (Campbell, 2005.). Razdoblje entuzijazma u promicanju rehabilitacije kao prvotne svrhe kažnjavanja započeto početkom 20. stoljeća završilo je tako 70-ih godina istog stoljeća pod pritiskom uznapredovale kritike čiji je vrhunac i prekretnica bio esej Roberta Martinsona (1974.) *What Works? Questions and Answers about Prison Reform*, zaključak kojega je bio *ništa ne funkcionira* (eng. *Nothing Works*). Kako ćemo kasnije vidjeti, ovakav je zaključak olako i neopravdano uzet kao gotova stvar. Naime, naknadna istraživanja potvrdila su mogućnost uspješne rehabilitacije zbog čega je fokus prebačen na pitanje *što funkcionira*, a u zadnje vrijeme i *što funkcionira za koga* (Maloić, 2016.). Otkrivanje učinkovitih principa rehabilitacije ostaje tako glavna briga i današnjih stručnjaka.

5.1. Od *ništa ne funkcionira* (eng. *Nothing Works*) prema *što funkcionira* (eng. *What Works*)

„Uz nekoliko izoliranih iznimaka, rehabilitacijski napori koji su do sada prijavljeni nemaju značajnog utjecaja na recidivizam.“ (Martinson, 1974.). Zaključak je ovo evaluacije 231 istraživanja provedenog od 1945. do 1967. u eseju R. Martinsona *What Works? Questions and Answers about Prison Reform* objavljenog 1974. godine, a koji je pokrenuo revoluciju u poimanju rehabilitacije osuđenika neshvatljivu niti s današnjim povijesnim odmakom. Naime,

ovaj je članak ishodište slogana *ništa ne funkcionira*, od samog Martinsona nikada direktno izrečenog, ali iz njegova eseja nedvojbeno vidljivog (Cullen, Smith, Lowenkamp i Latessa, 2009.), koji se pretvorio u doktrinu zaslužnu za potpuni krah tzv. ideala rehabilitacije. Na prvu je čudno kako je cijeli rehabilitacijski pokret proveden i usavršavan desetljećima pao na temelju jednog jedinog eseja? Ipak, gledajući iz današnje perspektive čini se da je Martinson samo u povoljnom povijesnom trenutku rekao ono što se već znalo (Cullen i sur., 2009.). Naime, u razdoblju između 1960. i 1970. godine već je mnoštvo autora zaključilo kako je rehabilitacija neuspjeli pothvat (Cullen i Gendreau, 2000.). Niz istraživanja prije (npr. Kirby, 1954.; Cressey, 1958.; Bailey, 1966. i dr.) te poslije (npr. Greenberg, 1977.; Lundman i Scarpitti, 1978.; Sechrest, White i Brown, 1979. i dr.) Martinsonova eseja svojim su rezultatima izgrađivala *ništa ne funkcionira* doktrinu. U tom smislu, Martinsov je esej zapravo poslužio kao konačni dokaz onoga što se već neko vrijeme bilo jasno (Cullen i Gendreau, 2000.). Ipak, ovakav odjek samoga eseja sigurno nije očekivao niti sam Martinson i čini se da je on više uzrokovan medijskom propagandom i pojednostavljivanjem (Farabee, 2002.), povijesnim okolnostima (Cullen i Gendreau, 2000.) ili društvenom stvarnosti (Cullen i Gendreau, 1989.) nego znanstveno potvrđenim činjenicama. Neovisno o uzroku ovakve popularnosti, činjenica je da su rezultati prihvaćeni zdravo za gotovo iako je i sam Martinson svoje stavove naknadno korigirao (Martinson, 1979.), a novija, metodološki suvremenija, istraživanja nedvojbeno potvrdila mogućnost uspješne rehabilitacije. Godinu kasnije izdano je šire istraživanje *The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Valuation Studies* (Lipton, Martinson i Wilks, 1975.) koje je u stručnoj javnosti prepoznato kao temelj *ništa ne funkcionira* doktrine, a čiji je sastavni dio i Martinsonov esej. Istraživanje je predmet mnogih kritika, a Cullen i Gendreau (2000.) izdvajaju sljedeće ključne nedostatke evaluacije Liptona i sur. (1975.): kritičkom analizom mjera i varijabli pokazalo se da je istraživanje moglo biti relevantno za samo 73 studije, a ne 231 kako je općeprihvaćeno (npr. u tretmane su ubrojani i uvjetni otpust, medicinske metode poput kastracije i sl. koji se zapravo ne mogu smatrati rehabilitacijskim tretmanima), u evaluaciju nisu uključeni kognitivno – bihevioralni programi rehabilitacije koji su prema novijim istraživanjima i najučinkovitiji, u uspješnost rehabilitacije nisu uračunati kolateralni pozitivni učinci poput institucionalne prilagodbe ili obrazovnih postignuća koje Martinson i sam identificira, ali uspješnost rehabilitacije mjeri jedino smanjenjem recidivizma što uistinu i je primarni interes javne politike. Kritika se uglavnom svodi na ozbiljne metodološke nedostatke (Campbell, 2005.) za koje ne možemo u cjelini okriviti Liptona, Martinsona i Wilksa jer su otkriveni tek razvojem znanstvene metodologije. Treba naglasiti kako niti sam Martinson nije tvrdio da ne postoje

istraživanja koja pokazuju učinkovitost rehabilitacije, nego da nije pronašao metode rehabilitacije koje bi pokazivale kontinuiranu učinkovitost (Cullen i Gendreau, 2000.). Ipak, posljedica svega bio je odustanak od rehabilitacijskih napora, a njihov postupni oporavak dugujemo skupini kanadskih psihologa, najzaslužnijih za jasnu formulaciju učinkovitih principa rehabilitacije.

5.2. Dominantni modeli rehabilitacije

Ako u Martinsonovom eseju možemo tražiti nešto pozitivno, onda je to svakako činjenica da je svojom *ništa ne funkcionira* paradigmom inicirao rad na razlučivanju učinkovitih i neučinkovitih principa rehabilitacije. Takav je rad urodio formiranjem nekoliko modela rehabilitacije koji dominiraju u suvremenoj rehabilitacijskoj praksi. Trenutno su tri najdominantnija modela: rizik – potreba – responzivnost model, model kvalitetnih života te model restorativne pravde.

5.2.1. *Rizik – potreba – responzivnost* (eng. Risk – Need – Responsivity Model, RNR Model) model rehabilitacije

Rezultat niza istraživanja u okviru *što funkcionira* paradigme stvaranje je RPR modela rehabilitacije (Maloić, 2016.) razrađenog od skupine kanadskih psihologa između kojih se ističu D. Andrews, J. Bonta i P. Gendreau. Model je predstavljen 1990. godine u radu *Classification for Effective Rehabilitation: Rediscovering Psychology* (Andrews, Bonta i Hoge, 1990.) i prvotno se temeljio na tri principa (riziku, potrebi i responzivnosti) kojima je dodan četvrti (profesionalna diskrecija). Ubrzo je uvedeno i peto načelo (integritet programa) zbog uočene pojednostavljenosti i parcijalnosti provođenja programa (Maloić, 2016.). Ipak, jezgru ovoga modela čine tri osnovna načela:

Rizik. Načelo rizika za cilj ima određivanje intenziteta rehabilitacijskog programa. Naime, intenzitet programa treba biti u skladu sa stupnjem rizika od ponovnog vraćanja kriminalu. U tom smislu, rizičniji prijestupnici zahtijevaju intenzivnije programe, a manje rizični manje intenzivnije programe ili potpuno odustajanje od programa (Andrews i sur., 1990.). Naime, istraživanja potvrđuju kako su rehabilitacijski programi uspješniji kada se provode kod

rizičnijih prijestupnika, a inzistiranje na provođenju programa kod manje rizičnih prijestupnika daje slabije rezultate ili je čak kontraproduktivno (Lowenkamp i Latessa, 2004.). Prvo se načelo dakle usredotočava na procjenu rizika vjerojatnosti od ponovnog počinjenja kaznenog djela kroz prepoznavanje čimbenika koji bi na to mogli utjecati (Cullen, 2012.) i temelji se na činjenici kako se kriminalno ponašanje može predvidjeti (Andrews i sur., 1990.). Takvi čimbenici mogu biti statički (npr. spol i dob) i na njih se ne može utjecati te dinamički (npr. smještaj) na koje možemo djelovati. Prema Dowdenu i Andrews (1999.) programi koji u obzir uzimaju načelo rizika imaju veću vjerojatnost smanjenja recidivizma od onih koji ga zanemaruju.

Potreba. Načelo potrebe odnosi se na ona područja koja bi kod prijestupnika trebalo mijenjati i kod kojih bi rezultat takve promjene bilo smanjenje recidivizma (Andrews i sur., 1990.). Takve potrebe mogu biti nekriminogene i odgovaraju statičkim čimbenicima rizika te kriminogene koje odgovaraju dinamičkim čimbenicima rizika (Cullen, 2012.). U skladu s tim, fokus je usmjeren na kriminogene potrebe prijestupnika, tj. na djelovanje na dinamičke čimbenike rizika. Andrews i Bonta (2010.) identificirali su osam osnovnih kriminogenih rizika te pripadajućih kriminogenih potreba (Tablica 8).

Tablica 8. Kriminogeni rizici i pripadajuće kriminogene potrebe.

Rizični faktor	Dinamička potreba	Primjeri intervencije
Povijest antisocijalnog ponašanja (npr. rana i kontinuirana uključenost u antisocijalne radnje)	Izgraditi nekriminalno ponašanje u visokorizičnim situacijama.	Identificiranje visokorizičnih situacija koje vode u ilegalno ponašanje, vježbanje novih vještina korisnih u visokorizičnim situacijama.
Antisocijalni obrazac osobnosti (npr. slaba samokontrola, agresivno ponašanje)	Treba djelovati na slabu samokontrolu, slabe vještine upravljanja gnjevom te siromašne vještine rješavanja problema.	Učenje i vježbanje strategija samokontrole, učenje i vježbanje socijalnih vještina.
Antisocijalna kognicija (npr. uvjerenja koja podržavaju činjenje kaznenih djela)	Smanjiti antisocijalna razmišljanja i osjećanja, izgrađivati manje rizičan način razmišljanja i osjećanja.	Učenje obično korištenih krivih razmišljanja, učenje i vježbanje identificiranja i ispravljanja krivih razmišljanja.
Antisocijalne veze (npr. bliske veze s osobama koje čine kaznena djela)	Smanjiti povezanost s kriminalnim osobama i poboljšati veze s prosocijalnim osobama.	Povećavanje vremena provedenog u prosocijalnim aktivnostima, korištenje praćenja kako bi se smanjili kontakti s antisocijalnim osobama.
Obitelj i bračni odnosi (npr. slabe emocionalne veze)	Snažno odgojno djelovanje u kombinaciji s praćenjem i nadzorom.	Vježbanje roditeljskog modeliranja prosocijalnih stavova i ponašanja, poboljšanje obiteljskih odnosa kroz razne modele.
Škola/posao (npr. slabi školski uspjeh)	Poticati dobar uspjeh i angažman te nagrade i zadovoljstvo.	Prepoznavanje deficita i usredotočivanje na prednosti, učenje i vježbanje socijalnih vještina potrebnih na poslu.

Slobodno vrijeme i rekreacija (npr. slaba uključenost u aktivnosti slobodnog vremena)	Također, poticati angažman, nagrade i zadovoljstvo.	Poticanje uključivanja u prosocijalne aktivnosti, učenje i vježbanje vještina potrebnih za uključivanje u takve aktivnosti.
Konsumiranje sredstava ovisnosti (npr. konzumiranje alkohola ili droga)	Smanjivati korištenje sredstava ovisnosti te ponašanje i stavove koji to podržavaju.	Identificiranje visokorizičnih situacija i učenje strategija izbjegavanja, upućivanje na tretman ako je to potrebno.

Responzivnost. Responzivnost je temeljno načelo RPR modela rehabilitacije i cilj mu je osmisлити intervenciju koja će prijestupniku pomoći u promjeni (Polaschek, 2012.). Ona može biti:

1. opća – obuhvaća stil i oblik intervencije i okruženje u kojem se ona provodi, a temelji se na kognitivno – bihevioralnim intervencijama koje su se pokazale najučinkovitijim,
2. specifična – odnosi se na individualnu razinu (spol, rasa, motivacija, razina anksioznosti, mentalni poremećaji i sl.),
3. sustavna – podrazumijeva dostupnost intervencija kojima se može odgovoriti na konfiguraciju profila rizika i potreba ((Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles, 1998.; Clark, 2005.; Ricijaš, 2006.; Cullen, 2012.; Ugwudike i Raynor, 2013.; Ricijaš i sur., 2014.; Taxman, 2014.; Bourgon i Bonta, 2014., sve prema Malioć, 2016.).

Dakle, responzivnost bi trebala odgovoriti na pitanje kako promijeniti prijestupnika, a kao najučinkovitija pokazala se kognitivno – bihevioralna metoda utemeljena na modelu socijalnog učenja (Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles, 1998.; Bourgon i Bonta, 2014., sve prema Malioć, 2016.).

RPR model rehabilitacije nametnuo se kao osnovni model u većini modernih kaznenopravnih zakonodavstava, a tome je možda najviše pridonijela činjenica kako je njegova učinkovitost potvrđena nizom istraživanja što nije slučaj s ostalim modelima. Naime, RPR model podvrgnut je mnogim evaluacijama koje su mu osigurale status funkcionalnog modela rehabilitacije. Istraživanja koja pokazuju učinkovitost RPR modela su mnogobrojna, a njihove rezultate sumirali su Looman i Abracen (2013.):

1. pridržavanje RPR načela u razvoju rehabilitacijskih programa dovodi do većeg smanjenja recidivizma,
2. programi koji se bave nekriminogenim potrebama manje su učinkoviti u smanjenju recidivizma, a mogu biti i potpuno neučinkoviti ili voditi povećanju recidivizma,

3. ovi rezultati odnose se na recidivizam općenito, na recidivizam nasilnih i seksualnih zločina, ali i na recidivizam prijestupnica.

U tom smislu, RPR model prepoznat je kao čvrsti rehabilitacijski model „koji dubinski objašnjava zašto programi funkcioniraju, s obzirom da je model izveden iz teorije socijalnog učenja koja je snažno empirijski potkrijepljena“ (Maloić, 2016.). Kroz analizu recentne literature Maloić (2016.) izdvaja i sljedeće prednosti RPR modela:

1. etiološka komponenta jasno naglašava važnost i potrebu razmatranja cjelokupne osobne situacije i socijalne mreže počinitelja prilikom objašnjenja njegovog kriminalnog ponašanja,
2. model ima praktičnu vrijednost u razvoju instrumenata procjene kriminogenog rizika,
3. kroz individualni pristup model otvara prostor implementaciji i onih instrumenata kojima se specifično ne bavi, ali bi mogli imati učinak na ishod intervencije,
4. intervencije utemeljene na RPR modelu financijski su isplative.

Nadalje, Polaschek (2012.) zaključuje kako RPR model ima snažnu „objedinjujuću snagu“, „vanjsku dosljednost“ i „objašnjavajuću dubinu“. Kako smo već napomenuli, RPR model može objasniti zašto su pojedini programi rehabilitacije neučinkoviti (npr. boot kampovi), ali i učiniti uspješnim određene programe rehabilitacije koji to inače nisu (Polaschek, 2012.).

Kritika RPR modela prvenstveno dolazi iz redova T. Warda i njegovih suradnika. Ona se sastoji u tvrdnji kako se model previše usmjerio na rizike i potrebe prijestupnika, a zanemaruje se osoba u cjelini (Ward i Stewart, 2003.). Činjenica je da se načelo responzivnosti u literaturi najmanje spominje, a i istraživanja ovoga načela su prilično zanemarena (Maloić, 2016.). McNeill (2012., prema Maloić, 2016.) smatra kako je ono nedovoljno artikulirano i teorijski nesofisticirano što uzrokuje pojednostavljivanje i pogrešno interpretiranje u praksi. Stoga prevladava stav kako bi RPR model pažnju trebao posvetiti upravo razvoju i poboljšanjima modela responzivnosti. Također, kritičari RPR modela naglašavaju kako se on previše usmjerava na popravljavanje negativnog ponašanja čime zanemaruje prijestupnikove sposobnosti samostalnog odlučivanja i planiranja promjene vlastitog ponašanja (Ward i Stewart, 2003.).

5.2.2. Model kvalitetnih života (eng. *The Good Lives Model*, GLM)

U novije se vrijeme kao alternativa RPR modelu rehabilitacije pokušava profilirati model kvalitetnih života. Sam model još uvijek nije pronašao svoju čvrstu poziciju unutar rehabilitacijske paradigme te ga se ponekad shvaća kao alternativu RPR modelu, a ponekad kao njegovu nadopunu. Za razliku od fokusiranja RPR modela na samu intervenciju, model kvalitetnih života u središte stavlja počinitelja. Naime, model polazi od pitanja zašto pojedini počinitelji kaznenih djela prestaju, a poneki nastavljaju s činjenjem kaznenih djela iako se na njih primjenjuju iste intervencije? (Maloić, 2016.). Stoga se naglasak stavlja na proces promjene s naglaskom na kontinuiranom donošenju odluka na individualnoj razini (Ward i Laws, 2010.; Maloić, 2016.).

Analizom recentne literature Maloić (2016.) izdvaja osnovne značajke modela kvalitetnih života:

1. motivacija počinitelja – ključnim za uspješnost intervencije smatraju se suradnja i spremnost počinitelja na promjenu,
2. usmjerenost na počinitelja i njegove snage – umjesto baziranja na kriminogene potrebe važnije je uvažavanje snage, specifičnih interesa, sposobnosti i težnji pojedinca (naglasak je na počinitelju, a tek posredno na intervenciji),
3. osnovne vrijednosti – usmjeriti se treba prema posvješćivanju osnovnih vrijednosti kod počinitelja i pomoći da ih prevede u konkretne planove i ponašanja,
4. razvoj smislenog životnog plana – uz uvažavanje RNR modela prekršitelju se pokušava pomoći u razvijanju za njega smislenog životnog plana koji isključuje mogućnost daljnjeg činjenja kaznenih djela,
5. promoviranje osnovnih vrijednosti i osobno važnih ciljeva – umjesto ciljeva izbjegavanja treba definirati ciljeve na kojima osoba može i želi raditi,
6. razvoj socijalnog kapitala – naglasak je na jačanju socijalne mreže počinitelja.

Glavna je pretpostavka modela kvalitetnih života kako se prijestupi događaju zbog poteškoća u načinima ostvarenja osnovnih vrijednosti (Willis, Prescott i Yates, 2013.) koje su ukorijenjene u ljudskoj prirodi (Ward i Maruna, 2007.). Osnovne ljudske vrijednosti s mogućim sekundarnim vrijednostima prikazane su u Tablici 9.

Tablica 9. Osnovne vrijednosti i moguće sekundarne vrijednosti (prema Yates, Prescott i Ward, 2010.)

Primarne vrijednosti	Moguće sekundarne vrijednosti
Život (zdrav život i funkcioniranje)	Proviđenje zdrave djeteta, redovita vježba, zarada novca za temeljne potrebe.
Znanje	Pohađanje škole, samostalno učenje, podučavanje drugih.
Izvrsnost u radu i igri	Volontiranje, sudjelovanje u smislenom poslu, baljenje sportom.
Izvrsnost u djelovanju (autonomija i samousmjerenost)	Stvaranje životnih planova, asertivnost.
Unutarnji mir	Meditacija, sve aktivnosti koje pomažu upravljanju emocijama i smanjenju stresa.
Povezanost	Provođenje vremena s obitelji i prijateljima, intimna veza s drugima.
Zajednica	Pripadnost volonterskoj grupi ili sportskom timu.
Duhovnost	Sudjelovanje u religijskim aktivnostima, sudjelovanje u grupama koje dijele iste ciljeve.
Sreća	Socijalizacija s prijateljima, sudjelovanje u uzbudljivim aktivnostima.
Kreativnost	Sudjelovanje u raznim kreativnim poslovima i aktivnostima.

Naglasak je modela kvalitetnih života na pomaganju prijestupniku u formiranju planova organizacije njegova života kako bi ostvario temeljne vrijednosti (Ward i Laws, 2010.).

Dosadašnja istraživanja pokazuju kako model kvalitetnih života može poboljšati učinkovitost RPR intervencija, posebno na području motivacije prijestupnika (Willis i sur., 2013., prema Maloić, 2016.). Međutim, Andrews, Bonta i Wormith (2011.) napominju kako RPR model može ostvariti sve što i model kvalitetnih života ako se provodi dosljedno i kvalitetno. Looman i Abracen (2013.) zaključuju kako se osnovne vrijednosti modela kvalitetnih života uvelike poklapaju s osam osnovnih kriminogenih potreba i rizika.³² Stoga zaključuju kako je razlika zapravo terminološka i očituje se u pristupu tretmanu (Looman i Abracen, 2013.). Iako pobornici modela kvalitetnih života (npr. Wards, Law, Whitehead i dr.) tvrde kako uspješnost modela ima empirijsko utemeljenje i da je uspješniji od RPR modela, takvo je nešto ipak čini se prerano zaključiti. Naime, kako tvrde Looman i Abracen (2013.) za svoje tvrdnje ne daju nikakve dokaze ili su oni slabi. Ipak, modelu kvalitetnih života treba priznati pozitivne učinke stavljanja naglaska na počinitelja i njegove snage (Andrews i sur., 2011.). Za daljnje bi zaključke ipak trebalo provesti dodatna istraživanja (Maloić, 2016.).

³² Npr. osnovna vrijednost znanja poklapa se s potrebom školovanja u RPR modelu, unutarnji mir s antisocijalnim obrascem osobnosti itd. (Looman i Abracen, 2013.)

5.2.3. Restorativna pravda (eng. *Restorative Justice*)

Slaba učinkovitost tradicionalnih pristupa kažnjavanju potaknula je formiranje sasvim nove paradigme u rješavanju problema kriminaliteta. Riječ je o modelu restorativne pravde koji postaje novi trend u borbi protiv kriminala. Koncept restorativne pravde također nije dovoljno razjašnjen i može obuhvaćati različite prakse u različitim fazama kaznenog postupka (Morris, 2002., prema Mirosavljević, 2010.). Također, restorativna se pravda ponekad shvaća kao alternativa tradicionalnim teorijama kažnjavanja, a ponekad kao jedan od rehabilitacijski orijentiranih modela. Kao u nizu slučajeva ranije, uzaludno nam je tražiti neku općeprihvaćenu definiciju. Literatura se najčešće oslanja na Marshallovu (1996.) definiciju prema kojoj je restorativna pravda „proces u kojem se sve stranke uključene u kazneno djelo okupljaju kako bi zajednički riješile kako se nositi s posljedicama kaznenog djela i njihovim posljedicama na budućnost.“ Najveća je novost restorativnog pristupa uključivanje žrtve zločina u kazneni postupak koja u tradicionalnim pristupima kažnjavanju ima tek ulogu svjedoka. Prema Zehru i Goharu (2003.) restorativna je pravda utemeljena na sljedećim principima: kazneno djelo povređuje ljude i interpersonalne odnose, povrede stvaraju obveze, osnovna je obveza ispraviti pogreške. Restorativna pravda dakle kriminalno djelo promatra kao povredu ljudskih odnosa, a ne povredu zakona. Stoga je i fokus prebačen na popravljjanje takvih odnosa, a manje na kažnjavajuću paradigmu. U centru je interesa restorativne pravde žrtva i zajednica u cilju popravljjanja nanesene štete, prevencije budućeg delikventnog ponašanja i osiguranja socijalnog mira (Mirosavljević, 2010.) Kao glavne ciljeve restorativne pravde Zehr i Gohar (2003.) ističu: staviti ključne odluke u ruke onih koji su najviše pogođeni zločinom, učiniti pravdu više transformirajućom, ozdravljajućom i idealnijom te smanjiti vjerojatnost budućih kaznenih djela. Za ostvarenje ovakvih ciljeva potrebno je da su žrtve uključene u proces i njime su zadovoljene, prekršitelj razumije kako su njegova djela utjecala na druge i preuzme odgovornost za svoje radnje, rezultati pomažu u popravljjanju učinjene štete i rješavanju razloga za prijestup (pogađaju žrtvine i prekršiteljeve potrebe), žrtva i prekršitelj imaju osjećaj rješenja problema i reintegriraju se u zajednicu (Zehr i Gohar, 2003.). Umbreit i Coates (1998., prema Ryals, 2004., prema Mirosavljević, 2010.) ističu 6 osnovnih načela restorativne pravde:

1. priroda kaznenog djela je takva da ono narušava društvene odnose, a ne zakon te nanosi štetu i zajednici i žrtvi,

2. cilj pravde je nadoknada štete prouzročene djelom, ali i uspostava socijalnog mira u zajednici,
3. posljedice djela na žrtvu vidljive su u socijalnoj izolaciji, ljutnji, nesigurnosti i anksioznosti, a restorativna pravda daje žrtvama priliku da razriješe te osjećaje,
4. uloga počinitelja proizlazi iz činjenice da je odgovoran za svoje ponašanje,
5. zajednica osigurava resurse fokusirane na postizanje ravnoteže nakon počinjenog djela te prevenciju delikventnih radnji,
6. pravosudni sustav utvrđuje odgovornost počinitelja za počinjeno djelo, ali se više mora usmjeriti na promoviranje pravde u zajednici nego na zatvaranje počinitelja.

U svrhu ostvarenja navedenih ciljeva restorativne pravde razvila su se unutar nje četiri modela čija je zajednička misao ista, ali se razlikuju u načinima i metodama provođenja (Miroslavljević, 2010.):

1. medijacija između počinitelja i žrtve (victim offender mediation),
2. vijeće za reparaciju (community reparative board),
3. obiteljska konferencija (family conference),
4. suđenje u krugu (circle sentencing).³³

Glavne značajke, ciljevi i kritika svakog modela prikazana je u Tablici 10.

Tablica 10. Ciljevi, glavne značajke i kritika modela restorativne pravde

Model	Ciljevi (prema Bazemore i Umbreit, 1999.)	Sudionici	Ostale značajke	Kritika
Medijacija između počinitelja i žrtve	Potporna procesu ozdravljenja žrtava pružanjem sigurnih i kontroliranih uvjeta za njihovo suočavanje i razgovor s prijestupnicima na strogo dobrovoljnoj bazi, omogućavanje prekršiteljima da uče o utjecaju njihovih zločina na žrtve i preuzmu izravnu odgovornost za vlastito ponašanje, omogućavanje žrtvama i prijestupnicima da prihvate obostrano prihvatljiv plan koji se odnosi na štetu uzrokovanu zločinom.	Žrtva, počinitelj, kvalificirani medijator.	Naglasak je stavljen na popravku i nadoknadi štete, pomoći žrtvi uz posljedice kaznenog djela te promjeni prijestupnikovog životnog stila (Zehr, 1990., prema Zernova, 2007., prema Miroslavljević, 2010.). Kao krajnji rezultat ovakvoga modela ne navodi se sklapanje sporazuma nego „postizanje dijaloga uz ojačavanje žrtve, ali i počinitelja da razriješe konflikt“ (Miroslavljević, 2010.). Ideja je medijacijskog modela restorativne pravde	Vrši se utjecaj na umanjeње kazne počinitelju jer se smatra da bi tradicionalnim kaznenim postupkom bio teže kažnjen (Umbreit, Coates i Vos, 2001., prema Miroslavljević, 2010.).

³³ Službeni prijevodi naziva navedenih modela na hrvatski jezik ne postoje te su korišteni prijevodi navedeni u Miroslavljević, 2010.

			osigurati žrtvi susret s prijestupnikom u sigurnom okruženju radi dijaloga, pregovaranja i rješavanja problema (Umbreit i Greenwood, 2000., prema Development Services Group, 2010.)	
Vijeće za reparaciju	Promoviranje pripadnosti kaznenog sustava građanima izravno ih uključujući u pravosudni proces, pružanje prilike žrtvi i članovima zajednice da na konstruktivan način suoče prijestupnika s njegovim ponašanjem, pružanje mogućnosti prekršiteljima da preuzmu osobnu odgovornost i budu izravno odgovorni za štetu koju su prouzročili žrtvi u zajednici, providjeti smislene posljedice u zajednici za kriminalne radnje čime se smanjuje ovisnost o skupom pravosudnom sustavu.	Žrtva, počinitelj, male skupine građana posebno educirane za tu svrhu.	Ovakav model restorativne pravde najčešće se provodi kod lakših i nenasilnih kaznenih djela (Development Services Group, 2010.) koji bi u sudskom procesu vjerojatno bili upućeni na probaciju ili dobili kratkotrajne zatvorske kazne (Zernova, 2007., prema Mirosavljević, 2010.). Glavna je ideja ovoga modela uključiti zajednicu u rješavanje problema delikvencije i jedini je model koji ne uključuje profesionalne medijatore ili voditelje. Model se sastoji od javnih sastanaka naloženih od strane suda i baziraju se na razgovoru s počiniteljem o prirodni prijestupa i njegovim negativnim posljedicama (Development Services Group, 2010.), a program završava sklapanjem sporazuma kojim se nastoji nadoknaditi šteta (Mirosavljević, 2010.).	Nedostatak profesionalnih medijatora (pokazalo se da volonteri koji sudjeluju u ovome modelu često nemaju dovoljno razvijene pregovaračke vještine niti dovoljno znanja o restorativnoj pravdi (Karp i Walther, 2001., prema Zernova, 2007., prema Mirosavljević, 2010.)).
Obiteljska konferencija	Pružanje mogućnosti da se žrtva izravno uključi u raspravu o kaznenom djelu i sudjeluje u odlukama o sankciji, povećanje svijesti počinitelja o utjecaju njegova djela i omogućavanje preuzimanja pune odgovornosti za počinjeno djelo, angažiranje kolektivnog sustava podrške počinitelju za promjenu njegova ponašanja.	Žrtva, prijestupnik, njihove obitelji rodbina i oni koji ih podržavaju, koordinator.	Susrete vodi koordinator i većinom se odvijaju u neformalnom okruženju (Crawford i Newburn, 2003., prema Mirosavljević, 2010.). Susreti se većinom sadrže od opisivanja kaznenog djela od strane prekršitelja te opisivanja utjecaja kaznenog djela na njihove živote od strane žrtve i njezine rodbine. U razgovoru bi trebali sudjelovati svi prisutni kroz izražavanje emocija i postavljanje pitanja, a susreti bi trebali dovesti do izrade zajedničkog plana nadoknade štete i	Širenje mreže socijalne kontrole kroz veliki broj ljudi u nju uključenih (Morris, 2002., prema Mirosavljević, 2010.).

			prevencije delikventnog ponašanja od strane prekršiteljeve obitelji koji se naknadno prezentira ostalima i o kojem se tada raspravlja (Bazemore i Umbeirt, 2001.)	
Suđenje u krugu	Promicanje iscjeljenja za sve pogođene stranke, pružanje prilike počinitelju da se promijeni, osnaživanje žrtava, članova zajednice, obitelji i prekršitelja omogućavajući im da sudjeluju pronalaženju konstruktivnih rješenja, fokusiranje na temeljne uzroke kriminalnog ponašanja, izgradnja osjećaja i sposobnosti zajednice za rješavanje problema, promicanje i dijeljenje vrijednosti zajednice.	Žrtva, počinitelj, njihove obitelji, prijatelji, zainteresirani predstavnici zajednice i predstavnici pravosudnog sustava.	Model je vrlo sličan obiteljskoj konferenciji, a glavna je razlika u pridavanju većeg značaja zajednici (LaPrairie, 1995., prema Crawford i Newburn, 2003., prema Mirosavljević, 2010.). Naglasak je na dijeljenju odgovornosti za pronalaženje rješenja između svih prisutnih, raspravlja se o osjećajima povezanim uz djelo, nadoknadi štete, sprječavanju budućeg delikventnog ponašanja i sl. (Bazemore i Umbreit, 2010.). Rješenje se donosi u skladu s vrijednosnim sustavom dotične zajednice, a naglasak je stavljen na naglašavanje potreba žrtve i ponovno povezivanje počinitelja sa zajednicom (Lilles, 2001., prema Mirosavljević, 2010.).	Nedovoljna zaštita žrtve jer je ona zapravo prisiljena pristati na rješenja zajednice i ne inzistira se na zadovoljenju njenih potreba. Budući da model naglasak stavlja na probleme zajednice može se dogoditi da žrtva dijeli odgovornost za prijestupničko ponašanje (Zernova, 2007.).

Kako smo već naglasili, glavna je novost, ali i prednost restorativne pravde uključivanje žrtava i zajednice u kazneni postupak. Time oni sudjeluju u rješavanju problema delikventnog ponašanja u određenom društvu. Međutim, iako restorativna pravda postaje trend u pravosudnim sustavima mnoštvo je kritika upućeno na njezin račun, kako na teoriju tako i na praktičnu provedbu. Ponajprije, restorativna pravda možda više od svih drugih modela pati od teorijske nedefiniranosti. Naime, kako pojašnjava Popa (2016.): „treba li taj pojam biti jasno definiran ili ga promatrati kao otvoren pojam, treba li biti definiran kao proces ili kao rezultat, treba li sadržavati neki oblik kazne, treba li biti u suprotnosti s retributivnim pristupom pravdi i treba li se smatrati alternativom tradicionalnog kaznenopravnog sustava ili kao njegov integralni dio.“ Oko ovih pitanja ne postoji slaganje što često može dovesti do teorijske, empirijske i političke zbrke (Daly, 2005.). Ipak, glavnina kritike usmjerena je na praktičnu provedbu restorativne prave. Prvenstveno, provedba modela restorativne pravde može biti izrazito traumatično iskustvo za žrtve zločina zbog ponovnog suočavanja s prijestupnikom te

ponovnog proživljavanja zločina kroz razgovor o njemu, a može i pojačati strah od novog zločina (Daly, 2005.). S druge strane, prekršitelj često može biti više izložen sramu nego konstruktivnom razgovoru o uzrocima zločina i svome budućem ponašanju (Braithwaite, 2004.). Također, ako se veći dio pažnje usmjeri na korekciju prekršiteljevog ponašanja, žrtva ne dobiva potrebnu pomoć za nošenje s traumom te može iz cijeloga procesa izaći razočarana jer nisu zadovoljene njezine potrebe (Mika, Achilles, Halbert, Stutzman Amstutz i Zehr, 2004.). Pojedini autori smatraju kako si je restorativna pravda zadala visoke i nerealne ciljeve (Daly, 2005.; Mika i sur., 2004.). Naime, moguće je da počinitelju uopće nije žao zbog počinjenog djela ili žrtva ne želi sudjelovati u kreiranju budućeg prijestupnikovog ponašanja (Mika i sur., 2004.). Općenito, bilo kakav model restorativne pravde nemoguće je, ili vrlo teško, provesti ako žrtva i prekršitelj nisu za to motivirani. Također, iskreno priznanje teško je postići (Daly, 2005.), a otvorena je i velika mogućnost manipulacija od strane počinitelja kako bi se izbjegla teža kazna (Mika i sur., 2004.). Iako je pitanje uspješnosti restorativnih modela kažnjavanja složeno zbog mogućih pozitivnih ishoda na više razina, evaluacija modela uglavnom pokazuje pozitivne rezultate (Miroslavljević, 2010.). U usporedbi s tradicionalnim kaznenim sustavom Sherman i Strang (2007., prema Miroslavljević, 2010.) nabrajaju sljedeće prednosti modela restorativne pravde: povećanje broja kaznenih djela koja su riješena kao diverzija, smanjenje post-traumatskih simptoma kod žrtava, smanjenje potrebe za osvetom, niža razina straha i ekonomska isplativost. Sve u svemu, rezultati evaluacija pokazuju veću uspješnost modela restorativne pravde u smanjenju recidivizma od tradicionalnih pristupa (Miroslavljević, 2010.).

5.3. Zaključno o rehabilitaciji

Iako su suvremeni kazneni sustavi više usmjereni na kažnjavajuću paradigmu, rehabilitacija unutar njih ipak i dalje ima važnu ulogu. Njezin oporavak potaknut je studijama koje su dokazale mogućnost uspješne rehabilitacije. Međutim, treba jasno istaknuti kako i rehabilitacija ima svoja ograničenja i iluzorno je očekivati kako se može rehabilitirati sve prijestupnike. Naime, kako bi rehabilitacija bila uspješna nužno mora biti slobodno prihvaćena i podrazumijeva motivaciju prijestupnika za promjenom (McMurrin i Ward, 2004.). Drugim riječima, ne možemo rehabilitirati onoga tko to ne želi. Nadalje, istraživanja pokazuju kako je rehabilitacija uspješna jedino ako se provodi preko kvalitetnih programa i dosljedno (Mackenzie, 2001.). Tri ovdje obrađena modela pokazala su takav uspjeh. Teško je

reći koji je model najuspješniji, a treba imati na umu da niti jedan model ne može apsolutno vrijediti i biti uspješan kod svih prijestupnika. Pobornici jednog modela kritiziraju postavke drugoga i obrnuto (Maloić, 2016.). Međutim, najrazvijenijim i najraširenijim pokazao se RPR model koji je ujedno i najbolje empirijski potkrijepljen. Što se tiče modela kvalitetnih života, za sada je sigurno jedino da može poboljšati intervencije RPR modela. Za konkretnije zaključke nedostaje istraživanja. Model restorativne pravde, iako u praksi pokazuje pozitivne rezultate, u Europi je prilično zapostavljen i provode ga jedino češke probacijske službe (Maloić, 2016.). Međutim, možda je najveća zasluga ovih modela izdvajanje određenih principa koji su dokazano nužni za uspješnu rehabilitaciju. Analizom postojeće literature, Maloić (2016.) izdvaja sljedeće principe nužne za uspješan rehabilitacijski tretman:

1. individualizirani pristup,
2. usmjerenost na čimbenike rizika i kriminogene potrebe,
3. uvažavanje postignuća, snaga i interesa počinitelja,
4. aktuarska procjena rizika, uz stručnu prosudbu,
5. usklađivanje broja, vrste i intenziteta s procijenjenom razinom rizika,
6. uvažavanje sve tri komponente načela responzivnosti,
7. multimodalne intervencije uz procedure kojima se osigurava kontinuitet unutar i između programa ili drugih aktivnosti,
8. realizacija intervencija u što otvorenijim uvjetima,
9. izgradnja podržavajućeg profesionalnog odnosa, jačanje intrinzične motivacije i ostvarivanje konstruktivne suradnje s počiniteljem,
10. kognitivno-bihevioralni pristup uz pozitivna potkrjepljenja prosocijalnog ponašanja,
11. usvajanje i vježbanje novih vještina,
12. jačanje osobnog i socijalnog kapitala,
13. neposredna podrška u primarnoj zajednici,
14. postojanje mjera kojima se osigurava da se programi/intervencije pružaju kako su i zamišljeni,
15. mjerenje relevantnog procesa/prakse uz pružanje mjerljive povratne informacije,
16. primjerena educiranost probacijskih službenika za procjenu i pružanje različitih oblika intervencija,
17. razvoj organizacijskog konteksta i profesionalne kulture usmjerenih na učinkovito obavljanje probacijskih poslova i smanjenje recidivizma.

Svakako, poboljšanje svih nabrojanih modela je potrebno. U tom smislu, Maloić (2016.) ističe kako je potrebno više radova „u kojima bi autori radova pokušali pobliže sagledati potrebna poboljšanja upravo onog modela koji zastupaju, u smjeru njegovog daljnjeg empirijskog potvrđivanja, kao i u smjeru povećanja mogućnosti učinkovitije primjene tog modela u praksi.“ Time je zacrtan i put kojim bi se rehabilitacijska praksa trebala dalje kretati.

6. PASTORALNI RAD S PRIJESTUPNICIMA

Evangeoski izvještaji jasno svjedoče o Isusovoj brizi prema onima s rubnih krajeva društva, onima kojima je pomoć najpotrebnija. Kako napominje Marshall (2003.): „Biblijski pisci uzastopno proglašavaju Božju nepokolebljivu brigu za siromašne i inzistiranje da se onima s margina zajednice pruži posebna skrb i zaštita.“ Također, Isusovo evanđelje je evanđelje ljubavi i praštanja koje svoj vrhunac ima u zapovjedi „Ljubi svoga bližnjega kao samoga sebe.“ (Mt 22, 39). Iz ovakve ljubavi nitko nije izuzet. Naime, kako pojašnjava Bižaca (1992.): „Bližnji je svaki čovjek kojemu je potrebna tvoja pomoć, koji tu pokraj tebe trpi i čiju patnju si pozvan odstraniti ili ublažiti prema svojim mogućnostima i ne tek iz svog suviška.“ Stoga brigu prema prijestupnicima Crkva prepoznaje kao izraz ljubavi prema Bogu i bližnjemu. Iz tog je razloga odnos prema prijestupnicima bitno obilježen rehabilitacijskim i restorativnim elementima. Naime, kazna nije svrha samoj sebi nego popravljajući narušenih odnosa i rehabilitaciji prijestupnika.

Prije konkretnog govora o pastoralnom radu s prijestupnicima potrebno je izreći nekoliko napomena. Prvenstveno, zapovijed ljubavi prema bližnjemu izrečena je svakome kršćaninu. Stoga se i pastoral prijestupnika ne može ograničiti isključivo na profesionalno djelovanje Crkve, nego je zadaća svakog kršćanina brinuti o svome bližnjemu. Iako će se ovaj prikaz ograničiti na organiziranu brigu Crkve o prijestupnicima, treba imati na umu kako je takva briga zadaća svakog pojedinca u skladu sa svojim mogućnostima. Nadalje, Crkva o prijestupnicima može brinuti kroz razne načine. Veliki se dio takve brige odvija kroz redoviti crkveni pastoral. Ovaj će se rad ipak usmjeriti samo na područja ciljanog pastorala prijestupnika te će stoga naglasak biti stavljen na pastoral zatvorenika i pastoralne mogućnosti sudjelovanja u rehabilitaciji prijestupnika. Također, pastoralna briga Crkve nije usmjerena samo na prijestupnike, nego i na njihove obitelji, ali i žrtve određenog zločina. Ovdje ćemo se

ipak ograničiti prvenstveno na pastoralnu brigu o prijestupnicima, spominjući njihove obitelji i žrtve tek u onoj mjeri koliko to zatijeva cjelovitost prikaza.

6.1. Pastoral zatvorenika

„Jer ogladnjih i dadoste mi jesti; ožednjih i napojiste me; stranac bijah i primiste me; gol i zaognuste me; oboljih i pohodiste me; u tamnici bijah i dođoste k meni.“ (Mt 25,35-36). Nekoliko redaka dalje Isus nastavlja: „Zaista, kažem vam, što god ne učiniste jednomu od ovih najmanjih, ni meni ne učiniste.“ (Mt 25,45). U ovim je Isusovim riječima, između ostalog, sadržan i nalog Crkvi za brigu o zatvorenicima (Müller, 2005.). Naime, kako tvrdi Covert (1995., prema Müller, 2005.) zatvorenicima je prijeko potrebno milosrđe i transformirajuća milost koja se nalazi u Isusu Kristu. Imajući u vidu mnogobrojnost negativnih učinaka zatvorske kazne, pastoralna skrb i briga za zatvorenike posebno dobivaju na važnosti.

Organizirani pastoral zatvorenika u Crkvi provodi se preko zatvorskih kapelana i zainteresiranih volontera i većinom funkcionira na dobrovoljnoj bazi pastoralnih djelatnika, ali i zatvorenika (Akih i Dreyer, 2012.). Prema Webberu (2014.) uobičajene uloge zatvorskih kapelana su sljedeće:

1. religijske uloge – predvođenje bogoslužja, duhovna poduka, duhovno savjetovanje;
2. osobna podrška – savjetovanje, pomaganje problematičnim zatvorenicima, pružanje moralne podrške obiteljima zatvorenika, pružanje podrške bivšim zatvorenicima i njihovim obiteljima;
3. administrativne uloge – zapošljavanje i nadzor volontera, upravljanje i organiziranje vjerskih programa i poduka, uključivanje u administrativne poslove, pružanje obrazovnih programa;
4. političke uloge – zagovaranje provođenja rehabilitacije, promicanje promjena stavova zajednice u svrhu prihvatanja pomirenja i obnove prijestupnika, promicanje restorativne pravde i sl.

Slična je i uloga volontera: voditi vjerske obrede i vjersko obrazovanje, predvođenje molitve, pružanje pomoći članovima obitelji i sl. (O'Connor, 2004., prema Webber, 2014.). Liwag (2008.) smatra kako pastoralna briga o zatvorenicima treba obuhvaćati sljedeće aktivnosti:

1. bogoslužje – sveta misa i sakramenti;
2. formaciju – kateheze, proučavanje Biblije, seminari;
3. druge usluge – savjetovanje i sl.

Prema O'Neillu (2009., citirano u Akih i Dreyer, 2012.) svrha pastoralna zatvorenika je „dati zatvorenicima plan spasenja, način kako nastaviti s njihovim životima, formirati u njima neku vrstu discipline, da mole, čitaju Pismo i ispravno se odnose prema ljudima.“ Allard i Allard (2010., prema Akih i Dreyer, 2012.) smatraju kako je cilj zatvorskog pastoralna fokusirati se na pastoralnu brigu, savjetovanje i službu propovijedanja te slušati i pratiti zatvorenike u njihovom putovanju prema transformaciji i ozdravljenju. U tom smislu, pastoral zatvorenika usmjerava se na čovjeka u cjelini i cilj mu je pružiti zatvoreniku svaku potrebnu pomoć, a ne isključivo duhovnu.

Neke od karakteristika i principa pastoralnog rada sa zatvorenicima su:

1. pastoral – cilja one koji su zatvaranjem odvojeni od društva i usmjerava se na milosrđe, ozdravljenje i pomirenje,
2. holistički pristup – usmjeren je na dobrobit čitave osobe,
3. odvija se unutar *totalne institucije* – zatvor je svijet za sebe u kojem život funkcionira na drugačiji način,
4. pastoralni rad je javan i timski rad,
5. zahtjeva stručnu osposobljenost,
6. zatvorski su kapelani (i volonteri) predstavnici Krista i Crkve – njihov rad predstavlja Božju brigu za prijestupnike,
7. pastoralni rad usmjeren je prema marginaliziranima, onima kojima je potrebno ozdravljenje i promjena.³⁴

Treba naglasiti kako je i pastoralni rad sa zatvorenicima ovisan o raznim uvjetima praksa takvog rada se uvelike razlikuje u svijetu. Ovdje je stoga moguće donijeti samo temeljna načela i osnovne principe takvoga rada. On bi svakako treba voditi prema promjeni osobe kroz obraćenje, a većinom se sastoji u liturgijskom, molitvenom obrazovnom i savjetodavnom radu sa zatvorenicima.

³⁴ Chaplaincy Ministries Study Committee, https://www.crcna.org/sites/default/files/report_1002.pdf

6.2. Pastoralni i rehabilitacija prijestupnika

Već i sami početci rehabilitacije usko su povezani uz religiju (Roberts, 2006.), a mišljenje je mnoštva autora (Rothman, 1995.; Young, Gartner, O'Connor, Larson i Wright, 1995., sve prema Camp, Klein-Saffran, Kwon, Daggett i Joseph, 2006.) kako je religija odigrala veliki utjecaj u formiranju i razvoju modernog zatvorskog sustava. Prema Clear i Coleu (1997., prema Camp i sur., 2006.) religijski su programi najčešći u institucionalnom rehabilitacijskom radu sa zatvorenicima. Međutim, njihov utjecaj na recidivizam u znanstvenim je istraživanjima prilično zapostavljen. Osim toga, utjecaj vjerski orijentiranih programa na recidivizam teško je mjeriti zbog raznolikosti samih programa u kojima se još uvijek nisu iskristalizirali jasni funkcionalni principi. Također, istraživanja koja postoje većinom su ozbiljno kritizirana zbog svojih metodoloških nedostataka (Volokh, 2011.). Stoga sa sigurnošću ne možemo reći koliko su vjerski orijentirani programi uspješni u smanjenju recidivizma. Ipak, mnoštvo istraživanja pokazuje pozitivan utjecaj takvih programa ili nekih dijelova programa te je moguće iznijeti određene činjenice:

- Johnson i Larson (2003.) – tijekom dvije godine nakon oslobođenja 17,3% polaznika vjerski usmjerenog IFI programa je bilo ponovno uhićeno za razliku od 35% iz kontrolne skupine,
- Trusty i Eisenberg (2003.) – tijekom dvije godine nakon oslobođenja 8% polaznika IFI programa je bilo ponovno uhićeno naspram 20% iz kontrolne skupine,
- Johnson (2004.); Johnson, Larson i Pitts (1997.) – polaznici koji su aktivno sudjelovali u programima proučavanja Biblije imali su značajno manju stopu ponovnog uhićenja poslije izlaska iz zatvora,
- Clear, Stout, Dammer, Kelly, Hardyman i Shapiro (1992.) – religija je važna u suzbijanju mnogih prekršaja te smanjuje patnje zatvaranja u smislu suočavanja s krivnjom i nošenja s gubitkom slobode,
- Clear i Sumter (2002.) – veća razina religioznosti povezana je s boljom psihološkom prilagodbom na zatvorsko okruženje,
- Kerley, Matthews i Blanchard (2005.) – religioznost je direktno povezana sa smanjenjem svađa, a indirektno sa smanjenjem tuča među zatvorenicima,
- Young, Gartner, O'Connor i Wright (1995.) – religijski programi mogu doprinijeti dugoročnoj rehabilitaciji određenih vrsta prijestupnika.

Vjerski orijentirani programi rada s prijestupnicima raznoliki su i gotovo da ne postoji nikakva sustavnost, a o službenim programima na razini cijele Crkve ne možemo govoriti. Najpoznatiji je *InnerChange Freedom Initiative Program (IFI)* pokrenut 1997. godine od strane *Prison Fellowship (PF) Ministries* koji se danas provodi u Teksasu, Kansasu, Minnesoti i Arkansasu. Program je usredotočen na biblijska učenja koja naglašavaju osobnu odgovornost, vrijednosti obrazovanja i rada, brigu o drugima te stvarnost novog života u Isusu Kristu. Trajanje programa je 16 – 24 mjeseca unutar zatvora te 6 – 12 mjeseci nakon izlaska iz zatvora. Program se provodi u 3 faze:

1. faza traje oko 12 mjeseci i naglasak je stavljen na unutarnji transformacijski proces kroz izgradnju duhovnih i moralnih filtera. Naglasak je na obrazovanju, radu, grupama za podršku i sl.
2. faza traje 6 – 12 mjeseci unutar kojih se analizira zatvorenikov sustav vrijednosti u stvarnom životu te ga priprema na život nakon zatvora. Veći dio dana zatvorenici provode u izvaninstitucionalnim programima zatvorske službe ili su uključeni u nastavni dio IFI plana i programa.
3. faza traje 6 -12 mjeseci nakon otpuštanja, a naglasak je stavljen na rješavanje stambenog pitanja, zaposlenja i uspostavljanja veza izvan zatvorskog okruženja.

Program se oslanja na mjesne crkvene zajednice koje osiguravaju volontere za pomoć zatvoreniku i obitelji tijekom trajanja programa. Sudionici ovoga programa prijavili su pozitivne učinke u smislu duhovnog rasta, pozitivnog gledanja na život, pozitivnih promjena u osobnosti i sl. (Pettway, 2007.). Pozitivni učinci IFI programa već su izneseni ranije, ali Trusty i Eisenberg (2003.) naglašavaju kako je neophodan veći broj evaluacija kako bismo mogli otkriti jasan odnos između IFI programa i smanjenja recidivizma.

Uloga vjere u rehabilitacijskom radu s prijestupnicima prilično je zanemarena. Stoga je i literatura o istome izrazito oskudna. Ipak, postojeće analize pokazuju uspješnost vjerski orijentiranih programa, iako se većina autora slaže kako bi odnos takvih programa i smanjenja recidivizma trebalo puno detaljnije obraditi. Kao glavna im se prednost spominje veća orijentiranost na holistički pristup od sekularnih programa (Denny, 2006.). O ulozi duhovnosti u RNR i MKŽ modelima rehabilitacije ne postoji nikakva literatura. Međutim, MKŽ model rehabilitacije navodi duhovnost kao jednu od osnovnih vrijednosti iz čega možemo zaključiti kako ona može imati određenu ulogu i unutar ovih programa.

Najviše dodirnih točaka kršćanstvo ima s restorativnom pravdom. Naime, oboje govori o toleranciji, poštivanju, poniznosti, suosjećanju te potiču popravljanje (Van Ness i Strong, 1997., prema Sarre i Young, 2011.), oboje se odnose na mogućnosti ljudske transformacije, pomirenja, obnove i pokajanja (Sarre, 1999., prema Sarre i Young, 2011.). Maruna (2011., prema Sarre i Young, 2011.) njihove dodirne točke pronalazi u reintegraciji kroz oprost. Također, restorativna je pravda duboko ukorijenjena u biblijskoj tradiciji (Sarre i Young, 2011.). Prema Marshallu (2012.) Biblija pred prijestupnika stavlja četiri obveze:

1. priznanje krivnje ili grijeha,
2. pokajanje i odluku za promjenom,
3. restitucija i naknada štete,
4. pomirenje.

Već na prvi pogled vidimo kako se biblijska vizija pravde idealno slaže s restorativnom pravdom, tj. biblijska pravda je restorativna pravda. Koliko se Crkva u rehabilitacijskom radu oslanja na principe restorativne pravde također je potpuno neistraženo. Imajući u vidu značajnost koju restorativna pravda u novije vrijeme dobiva u kaznenopravnim sustavima, jasno je kako su Crkvi restorativnom pravdom otvorene široke mogućnosti pastoralna prijestupnika.

7. ZAKLJUČAK

Već smo u uvodu rada naglasili kako je malo toga u vezi kažnjavanja jasno. Isto možemo ponoviti i u zaključku. Zapravo, možemo reći kako se moderni kazneni sustav nalazi u nekoj vrsti divergencije (Loader, 2007.). Naime, s jedne se strane nalaze težnje za humanim kažnjavanjem koje se očituju u propagiranju alternativnih sankcija, a s druge strane zatvorska populacija izrazito je visoka u gotovo svim europskim, a posebno u američkim državama, i u stalnom je porastu. Prema Cohenu (1981.) suvremena je penalna praksa izrazito kompromisne naravi. Tome svjedoči i dominacija mješovitih teorija kažnjavanja unutar modernih kaznenopravnih sustava. Kažnjavanje bi trebalo unutar istog slučaja vršiti niz svrha, najčešće specijalnu i generalnu prevenciju, retribuciju i rehabilitaciju. Međutim, stvara se dojam da su se ostvarile slutnje izrečene od strane Ouimet Committee – a (1969., prema Cohen, 1981.) kako davanje iste važnosti različitim svrhama kažnjavanja prije neće ispuniti niti jednu svrhu,

nego sve svrhe. U tom smislu, pojedini autori (Cohen, 1981.; Novoselec, 2009.) naglašavaju kako bi ipak trebalo odrediti dominantnu svrhu kažnjavanja, a ostale smatrati popratnima. Nadalje, vjerojatno je najveći problem modernih kaznenopravnih sustava u izboru sankcija kojima bi se navedene svrhe ostvarile. Naime, one se pokazuju potpuno neprikladnima, a samim time i izrazito neučinkovitima. Primjerice, od zatvorske se kazne očekuje rehabilitacija prijestupnika, a većina istraživanja pokazuje kako ona ne samo da ima slabi rehabilitacijski potencijal, nego izrazito nepovoljno djeluju na prijestupnika, njegovu obitelj i čitavo društvo te su u svojoj osnovi izrazito kriminogena. U takvom rascjepu između empirijskih činjenica i ustaljene prakse možemo tražiti uzroke slabe uspješnosti borbe protiv kriminala.

Provedena istraživanja snažno podupiru tezu o mogućnosti uspješne rehabilitacije prijestupnika. Naravno, takva uspješnost ovisi o mnogim faktorima, a velika je zasluga kritike rehabilitacijskog pokreta u iniciranju pronalaženja njezinih funkcionalnih principa. Stoga možemo sa sigurnošću reći kako je rehabilitacija prijestupnika, ako se provodi prema preporučenim principima i dosljedno, moguća. Sasvim je jasno da se ne mogu rehabilitirati svi prijestupnici iz jednostavnog razloga jer pojedini to ne žele. Ipak, čini se kako bi uspješnost rehabilitacije bila veća kada bi se ona makla iz zatvorskog okruženja. Naime, istraživanja pokazuju da više od polovice izrečenih zatvorskih kazni otpada na one u trajanju do 5 godina (Babić, Josipović i Tomašević, 2006.). Imajući u vidu negativne učinke zatvaranja i veću uspješnost alternativnih sankcija na polju rehabilitacije postavlja se pitanje nije li moguće takve kazne zamijeniti povoljnijim. Stoga se sve više ističe kako bi kazna zatvora trebala biti rezervirana samo za najteže prijestupnike. Pozitivni učinci takve politike su raznoliki – smanjenje negativnih utjecaja zatvorske kazne, ekonomska isplativost, negativni utjecaji zatvorske kazne na obitelji zatvorenika i sl.

Treći je cilj ovoga rada bio ispitati mogućnosti pastoralnog djelovanja prema prijestupnicima. Korijene takvoga rada nalazimo u Bibliji, a Crkva ima dugačku povijest brige o prijestupnicima danas najprepoznatljiviju u pastoralu zatvorenika. Iako slabo istražen, utjecaj vjere na rehabilitaciju prijestupnika većinom je potvrđen istraživanjima. Međutim, najveće mogućnosti pastora prijestupnika otvaraju se u okvirima restorativne pravde koja postaje trend suvremenih kaznenopravnih sustava, a ima čvrsto utemeljenje u biblijskoj tradiciji. Stoga Marshall (2012.) tvrdi: „Prepoznavajući Božju pravdu kao vraćanje i obnavljanje pravde, Crkva je dužna prakticirati restorativnu pravdu u svojim redovima i pozivati društvo da krene u tom smjeru. Ne može biti nikakvog opravdanja za naviještanje jednoga o Božjoj pravdi, a zagovaranja suprotnog u svijetu.“

Mišljenja smo kako bi se daljnji razvoj politike kažnjavanja trebao usmjeriti prema jačanju uvjeta kvalitetne rehabilitacije. Prvenstveno se misli na smanjenje zatvorske populacije, daljnje propagiranje alternativnih sankcija te izradu kvalitetnih programa što bi imalo pozitivne učinke za prijestupnika i čitavo društvo. Crkva, kao sastavni dio toga društva, pozvana je dati svoj doprinos, a to joj uostalom nalaže i evanđeoska poruka.

Summary

Punishing is taking part in every field of human life, as well as having an important role in human behaviour. Therefore, it is a substantial element in human relations within social groups. Which social behaviour should one have regarding to those who violate the law is considered an issue of every social system. This paper deals with basic punishment models of delinquency and efficiency analysis of that models by decreasing recidivism rate. Through traditional theories about purposes of punishment, one has crystallized basic approaches that use different kinds of assents towards felons. Contemporary punishment systems are based on several approaches – punishing, preventive, rehabilitative and restorative. Among those, imprisonment is the major penalty. Research results show bad success within punishing and preventive models and have proved efficient rehabilitative work with felons, but only when worked thoroughly and consistently. Restorative models can also bring success and are nowadays trendy in several penal law systems. The most efficient in recidivism decreasing are assents alternative to imprisonment. On the other side, imprisonment is a major assent used in every up to date penal law system. Particularly, imprisonment affronts huge problems. It causes lot of negative sequences for a felon, his family and community in general. Researches have proven that alternative assents improve conditions of rehabilitation and therefore lead to deficiency rate of recidivism. Taking care of felons is an integral part of pastoral church activity. This activity should aim to rehabilitation. Restorative justice models lie on strong biblical foundations, thus are the most efficient ones in pastoral activity, but also in up to date penal law systems. Researches which examine efficiency of religiously aimed programmes in decreasing recidivism rate show the importance of pastoral activity with felons.

Key words: *punishment, sanction, recidivism, rehabilitation, pastoral.*

LITERATURA

1. Abadee, H. A. (2006.). *Sentencing and the Community Politics, Public Opinion & the Development of Sentencing Policy*. Melbourne: The NSW Sentencing Council.
2. Aji Haqqi, A. R. (2015.). Criminal Punishment and Pursuit Justice in Islamic Law. *International Journal of Technical Research and Applications*, Special Issue 15, 1-10.
3. Akih, A. K. i Dreyer, Y. (2012.) Deficiencies in Pastoral Care with Prisoners in Cameroon. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 68 (1), 1-7.
4. Albrecht, H. J. (2010): Sanction Policies and Alternative Measures to Incarceration – European Experiences with Intermediate and Alternative Criminal Penalties. *14ND International Training Course – Effective Countermeasures against Overcrowding of Correctional Facilities*. Fuchu/Tokyo.
5. Andrews, D. A., i Bonta, J. (2006.). *The Psychology of Criminal Conduct*. New York: Lexis Nexis/Matthew Bender.
6. Andrews, D. A., i Bonta, J. (2010.). Rehabilitating Criminal Justice Policy and Practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16 (1), 39-55.
7. Andrews, D. A., Bonta, J., i Hoge, R. D. (1990.). Classification for Effective Rehabilitation: Rediscovering Psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 19 –52.
8. Andrews, D. A., Bonta, J., i Wormith, J. S. (2011.). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38, 735-755.
9. Anić, V. (1994.). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
10. Austin, J., Clark, J., Hardyman, P. i Henry, D. (2000.). *‘Three Strikes and You’re Out’: The Implementation and Impact of Strike Laws*. Washington: US Department of Justice.
11. Babić, V., Josipović, M. i Tomašević, G. (2006.). Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (2), 685-743.
12. Baer, M. H. (2012.). Choosing Punishment. *Boston University Law Review*, 92 (2), 577-641.
13. Bagarić, M. (1999.). In Defence of a Utilitarian Theory of Punishment: Punishing the Innocent and the Compatibility of Utilitarianism and Rights. *Australian Journal of Legal Philosophy*, 24, 95-144.

14. Bailey, W. C. (1966.). Correctional Outcome: An Evaluation of 100 Reports. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 57, 153-160.
15. Bales, W. D. i Piquero, A. R. (2012.). Assessing the Impact of Imprisonment on Recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 8, 71-101.
16. Banks, C. (2013.). *Criminal Justice Ethics: Theory and Practice*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: SAGE.
17. Barton, A. (2004.). Just Deserts Theory. U Bosworth (ur.) *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities*. Thousand Oaks: SAGE.
18. Barton, A. (2005.). Incapacitation Theory. U Bosworth (ur.) *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities*. Thousand Oaks: SAGE.
19. Bazemore, G. i Umbreit, M. (2001.). *A Comparasion of Four Restorative Conferencing Models*. Washington: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
20. Beccaria, C. (1767.). *An Essay on Crimes and Punishments*. Dublin: John Exshaw.
21. Becker, G. S. (1974.). Crime and Punishment: An Economic Approach. U Becker i Landes (ur.) *Essays in the Economics of Crime and Punishment*. Cambridge: NBER.
22. Bedau, H. A. (1982.). *The Death Penalty in America*. New York: Oxford University Press.
23. Begum, S. (2007.). Punishment as a Social and Moral Agency. *Al – Hikmat*, 27, 83-94.
24. Bentham, J. (1948. [1780.]). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. New York: Macmillan.
25. Berg, C. (1945.). The Psychology of Punishment. *Psychology and Psychotherapy*, 20 (3), 295-313.
26. Berman, M. N. (2008.). Punishment and Justification. *Ethics*, 118, 258-287.
27. Beyleveld, D. (1979.). Identifying, Explaining and Predicting Deterrence. *The British Journal of Criminology*, 19 (3), 205-224.
28. Biblija (2015.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
29. Binder, G. i Smith, N. J. (2000.). Framed: Utilitarianism and Punishment of the Innocent. *Rutgers Law Journal*, 32, 115-224.
30. Bižaca, N. (1992.). Tko je moj bližnji? *Crkva u svijetu*, 27 (4), 201-203.
31. Black, M. i Smith, R. G. (2003.). *Electronic Monitoring in the Criminal Justice System*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
32. Blackburn, A. G., Fowler, S. K. i Pollock, J. M. (2014.). *Prisons Today and Tomorrow*. Burlington: Jones & Bartlett Learning.

33. Blumstein, A., Cohen, J. i Nagin, D. (1978.). *Deterrence and Incapacitation: Estimating the Effects of Criminal Sanctions on Crime Rates*. Washington: Panel of Research on Deterrent and Incapacitative Effects.
34. Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J. A. i Visher, C. A. (1986.). *Criminal Careers and Career Criminals*. Washington: National Academy Press.
35. Bojanić, I. i Mrčela, M. (2006.). Svrha kažnjavanja u kontekstu Šeste novele Kaznenog zakona. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (29), 431-449.
36. Bolton, N., Smith, V., Heskin, K. J., Banister, P. A. (1976.). Psychological Correlate of Long-Term Imprisonment: Longitudinal Analysis. *British Journal of Criminology*, 16 (1), 38-47.
37. Boonin, D. (2008.). *The Problem of Punishment*. New York: Cambridge University Press.
38. Bradley, G. V. (2003.). Retribution: The Central Aim of Punishment. *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 27 (1), 19-31.
39. Braithwaite, J. (2004.). Restorative Justice: Theories and Worries. U Cornell (ur.) *Resource Material Series No. 63*. Tokyo: United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders.
40. Braman, D., Kahan, D. M. i Hoffman, D. A. (2010.). Some Realism about Punishment Naturalism. *University of Chicago Law Review*, 77, 1531-1609.
41. Bronsteen, J. (2009). Retribution's Role. *Indiana Law Journal*, 84, 1129-1156.
42. Brown, D. E. (1999.). Human Universals. U Wilson i Keil (ur.) *The MIT Encyclopedia of the Cognitive Sciences*. Cambridge, London: The MIT Press.
43. Brown, B. i Jolivet, G. (2005.). *A Primer: Three Strikes. The Impact After More Than a Decade*. Sacramento: Legislative Analyst's Office.
44. Buško, V. i Kulenović, A. (1995.). Coping with Prison Stress. *Review of Psychology*, 2 (1-2), 63-70.
45. Camp, S. D., Klein-Saffran, J., Kwon, O., Daggett, D. M. i Joseph, V. (2006.). An Exploration into Participation in a Faith-Based Prison Program. *Criminology & Public Policy*, 5, 529-550.
46. Campbell, K. M. (2005.). Rehabilitation Theory. U Bosworth (ur.) *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities*. Thousand Oaks: SAGE.
47. Carrabine E, Cox, P., Lee, M., Plummer, K. i South, N. (2009.). *Criminology. A Sociological Introduction*. London, New York: Routledge.

48. Carlsmith, K. M. i Darley, J. M. (2008.). Psychological Aspects of Retributive Justice. *Advances in Experimental Social Psychology*, 40, 193-236.
49. Carpenter, A. N. (2014.). Beccaria, Cesare: Classical School. U Cullen i Wilcox (ur.) *Encyclopedia of Criminological Theory*. Thousand Oaks: SAGE.
50. Carstensen, F. V., McMillen, S., Weerasinghe, N., Bhattacharya, A., Maldonado, F., Saripalle M. i Yildirim, S. (2001.). A Dynamic Economic Impact Analysis of Alternatives to Incarceration in Connecticut. Storrs: University of Connecticut.
51. Chan, J. i Oxley, D. (2004.). The Deterrent Effect of Capital Punishment: A Review of the Research Evidence. *Contemporary Issues in Crime and Justice*, 84, 1-24.
52. Chaplaincy Ministries Study Committee.
https://www.crcna.org/sites/default/files/report_1002.pdf. Stranica pregledana 31.5.2017.
53. Clear, T. R., Stout, B. D., Dammer, H. R., Kelly, L., Hardyman, P. L. i Shapiro, C. (1992.). *Does Involvement in Religion Help Prisoners Adjust to Prison?* Rockville: National Institute of Justice.
54. Clear, T. R. i Sumter, M. T. (2002.). Prisoners, Prison, and Religion: Religion and Adjustment to Prison. *Journal of Offender Rehabilitation*, 35 (3/4), 127-159.
55. Cloninger, D. O. i Marchesini, R. (2001.). Execution and Deterrence: A Quasy-Controlled Group Experiment. *Applied Economics*, 33, 568-576.
56. Cirkveni, N. (2011.). Zastrahujući učin kazne lišenja slobode. *Zbornik PFZ*, 61 (3), 927-966.
57. Cohen, S. A. (1981.). An Introduction to the Theory, Justifications and Modern Manifestations of Criminal Punishment. *McGill Law Journal*, 27, 73-91.
58. Cohen-Cole, E., Durlauf, S., Fagan, J. i Nagin, D. (2006.). *Reevaluating the Deterrent Effect of Capital Punishment: Model and Data Uncertainty*. Washington: United States Department of Justice, National Institute of Justice.
59. Cooper, H. H. A. (1974.). The All-Pervading Depression and Violence of Prison Life. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 18 (3), 217-226.
60. Cooper, J. (2014.-2015.). Does Alternative Sentencing Reduce Recidivism? A Preliminary Analysis. *Xavier Journal of Politics*, 5, 18-31.

61. Corlett, S. i Foster, S. (2004.). Jean Corston, in the Chair. U The Joint Committee of Human Rights *Deaths in Custody. Third Report of Session 2004 – 2005*. London: The Stationery Office.
62. Cressey, D. R. (1958.). The Nature and Effectiveness of Correctional Tehniques. *Law and Contemporary Problems*, 23, 754-771.
63. Crocker, J. L. (1992.). The Upper Limits of Just Punishment. *Emory Law Journal*, 42, 1059-1110.
64. Crosley, C. (1986.). *Unfolding Misconceptions: The Arkansas State Penitentiary, 1836-1986*. Arlington: Liberal Arts Press.
65. Cullen, F. (2012.). Taking Rehabilitation Seriously. Creativity, Science, and the Challenge of Offender Change. *Punishment & Society*, 14 (1), 94-114.
66. Cullen, F. i Gendreau, P. (1989.). The Effectiveness of Correctional Rehabilitation. U Goodstein i MacKenzie (ur.) *The American Prison: Issues in Research Policy*. New York: Plenum.
67. Cullen, F. T. i Gendreau, P. (2000.). Assessing Correctional Rehabilitation: Policy, Practice and Prospects. U Horney (ur.) *Criminal Justice, Vol. 3*. Washington: United States Department of Justice, National Institute of Justice.
68. Cullen, F. T., Jonson, C. L. i Nagin, D. S. (2011.). Prisons Do Not Reduce Recidivism: The High Cost of Ignoring Science. *The Prison Journal*, 91 (3), 48-65.
69. Cullen, F.T., Smith, P., Lowenkamp, C. T. i Latessa, E. J. (2009.). Nothing Works Revisited: Deconstructing Farabee's Rethinking Rehabilitation. *Victims and Offenders*, 4, 101-123.
70. Ćurić, J. (1986.). O spasonosnom trpljenju. *Obnovljeni život*, 41 (2), 99-122.
71. DaDon, K. (2012.). Pisana i usmena Tora – Može li jedna bez druge? *Nova prisutnost*, 10 (3), 419-442.
72. Daly, K. (2005.). The Limits of Restorative Justice. U Sullivan i Tifft (ur.) *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*. New York: Routledge.
73. Damjanović, I., Kokić – Puce, Z. i Klarić – Baranović, S. (2004.). Uvjetni otpust s izdržavanja kazne zatvora (od 1998. do 2002.). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11 (2), 867-892.
74. Davis, A. Y. (2003.). *Are Prisons Obsolete?* New York: Seven Stories Press.
75. Deady, C. W. (2014.). *Incarceration and Recidivism: Lesson from Abroad. Report*. Rhode Island: Pell Center for Internacional Relations and Public Policy of Salve Regina University.

76. Death Penalty Information Center. <http://www.deathpenaltyinfo.org/innocence-list-those-freed-death-row>. Stranica pregledana 18.4.2017.
77. Delves, F. J. i Norfolk-Whittaker (2013.). *Reducing Reoffending in England and Wales*. Cambridge: The Wilberforce Society.
78. Denny, D. (2006.). *Individual and Organizational Impact of Kairos Horizon, a Faith – Based Adult Learning Program, in Correctional Setting*. Oklahoma: East Central University Ada.
79. Department of Correctional Services (2012.). Placement on Parole and Correctional Supervision: How the Process Affects the Offender. <http://www.dcs.gov.za/docs/landing/Parole%20public%20pamphlet%202012%20Eng.pdf>. Stranica pregledana 3.5.2017.
80. Department of Justice, Equality and Law Reform (2010.). *Criminal Sanctions*. Discussion Document No. 2. Dublin: Department of Justice, Equality and Law Reform.
81. Development Services Group (2010.). *Restorative Justice*. Washington: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
82. Dezhbakhsh, H. i Shepherd, J. M. (2006.). The Deterrent Effect of Capital Punishment: Evidence from a „Judicial Experiment.“ *Economic Inquiry*, 44 (3), 512-535.
83. Dieter, R. C. (1998.). The Death Penalty Is Not an Effective Law Enforcement Tool. U Schonebaum (ur.) *Does Capital Punishment Deter Crime?* San Diego: Greenhaven Press.
84. Doležal, D. (2009.). Kriminalna karijera. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 30 (2), 1082-1107.
85. Dölling, D., Entorf, H., Hermann, D. i Rupp, T. (2009.). Is Deterrence Effective? Results of a Meta-Analysis of Punishment. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 15, 201-224.
86. Dolinko, D. (1997.). Retributivism, Consequentialism, and the Intrinsic Goodness of Punishment. *Law and Philosophy*, 16 (5), 507-528.
87. Donohue, J. (2009). Assessing the Relative Benefits of Incarceration: The Overall Change over the Previous Decades and the Benefits on the Margin. U Raphael i Stoll (ur.). *Do Prisons Make Us Safer? The Benefits and Costs of the Prison Boom*. New York: Russell Sage Foundation.

88. Donohue, J. J. i Wolfers, J. (2005.). Uses and Abuses of Empirical Evidence in the Death Penalty Debate. *Stanford Law Review*, 58. 791-846.
89. Donohue, J. J. i Wolfers, J. (2006.). The Death Penalty: No Evidence for Deterrence. *Economists' Voice*, 3 (5), 1-6.
90. Dornescu, I. (2016.). The Future of the Prison. U Jolderasma (ur.) *Prisons of the Future: Final Report*. Hague.
91. Dowden, C. i Andrews, D. A. (1999.). What Works for Female Offenders: A Meta – Analytic Review. *Crime and Delinquency*, 45 (4), 438-452.
92. Drago, F, Galbiati, R. i Vertova, P. (2011.). The Deterrent Effects of Prison Evidence from a Natural Experiment. *Journal of Political Economy*, 117 (2), 257-280.
93. Draper, A. J. (2000.). Cesare Beccaria's Influence on English Discussions of Punishment, 1764-1789. *History of European Ideas*, 26, 177-199.
94. Duff, R. A. (1996.). Penal Communications: Recent Work in the Philosophy of Punishment. *Crime and Justice*, 20, 1-97.
95. Duff, R. A. i Garland, D. (1994.). Introduction: Thinking about Punishment. U Duff i Garland (ur.) *A Reader on Punishment*. Oxford: Oxford University Press.
96. Durkheim, E. (1933. [1893.]) *The Division of Labor in Society*. New York: Macmillan.
97. Durose, M. R., Cooper, Ph. D., Howard, N. i Snyder, Ph. D. (2014.). *Recidivism of Prisoners Released in 30 States in 2005: Patterns from 2005 to 2010. Special Report*. Washington: Bureau of Justice Statistics.
98. Dworkin, R. (1973.). The Original Position. *Univesity of Chicago Law Review*, 40 (3), 500-533.
99. Earnhart, D. i Friesen, L. (2014.). Certainty of Punishment versus Severity of Punishment: Deterrence and the Crowding Out of Intrinsic Motivation. <https://corporate-sustainability.org/wp-content/uploads/Certainty-of-Punishment.pdf>. Stranica pregledana 18.4.2017.
100. Edney, R. (2005.). Just Deserts in a Post – Colonial Society: Problems in the Punishment of Indigenous Offenders. *Southern Cross University Law Review*, 9, 73-106.
101. Elliott, B. (2003.). Deterrence Theory Revisited. *2003 Road Safety Research, Policing and Education Conference – From Research to Action: Conference Proceedings*. Sydney: NSW Roads and Traffic Authority.

102. Ellsworth, P. C. i Gross, S. R. (1994.). Hardening of Attitudes: American Views on the Death Penalty. *Journal of Social Issues*, 50, 19-52.
103. Erlich, I. (1975.). The Deterrent Effect of Capital Punishment. A Question of Life and Death. *American Economic Review*, 65 (3), 397-417.
104. Espy, M. W. (1980.). Capital Punishment and Deterrence: What the Statistics cannot Show. *Crime and Delinquency*, 26 (4), 537-544.
105. Evans, D. N. (2014.). *The Debt Penalty — Exposing the Financial Barriers to Offender Reintegration*. New York: Research & Evaluation Center, John Jay College of Criminal Justice, City University of New York.
106. Farabee, D. (2002.). Reexamining Martinson's Critique: A Cautionary Note for Evaluators. *Crime & Delinquency*, 48 (1), 189-192.
107. Fazel, S., Wolf, A. (2015.). A Systematic Review of Criminal Recidivism Rates Worldwide: Current Difficulties and Recommendations for Best Practice. *Public Library of Science*, 10 (6), 1-8.
108. Feinberg, J. (1965.). The Expressive Function of Punishment, *The Monist*, 49 (3), 397-423.
109. Fekete, B. (2009.). The Unknown Montesquieu: An Essay on Montesquieu Intellectual Background. *Iustum Aequum Salutare*, 5 (1), 151-159.
110. Felson, M. (1993.). Review of „Choosing Crime: The Calculus of Property Offences“ by K. D. Tunnell. *American Journal of Sociology*, 98 (6), 1497-1499.
111. Finkelstein, C. (2002.). Death and Retribution. *Criminal Justice Ethics*, 21 (2), 12-21.
112. Firment, K. A. i Geiselman, E. (1997.). University Students Attitudes and Perceptions of the Death Penalty. *American Journal of Forensic Psychology*, 15, 65-89.
113. Flanagan, T. J. (1980.). The Pains of Long-Term Imprisonment. *British Journal of Criminology*, 20 (2), 148-156.
114. Foucault, M. (1977.). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York: Random House.
115. Frederick, D. (2013.). Social Contract Theory Should Be Abandoned. *Rationality, Markets and Morals*, 4, 178-190.
116. Freud, S. (1930.). *Civilization and its Discontents*. New York: W. W. Norton.
117. Friedman, S. G. i Brinker, B. (2001.). The Facts About Punishment. *Original Flying Machine*, 4, 1-5.

118. Gabriel, U. i Oswald, M. (2007). Psychology of Punishment. U Clark (ur.) *Encyclopedia of Law and Society*. London: SAGE.
119. Gardiner, G. (1958.). The Purposes of Criminal Punishment. *The Modern Law Review*, 21 (2), 117-129.
120. Gardner, I. J. (2015.). To Live or to Die: Money is not an Option – Cost – Benefit Evidence and Arguments Should Be Held Inadmissible in Capital Case Sentencing. *Linciln Memorial University Law Review*, 2, 77-102.
121. Garland, D. (1991.). Sociological Perspectives on Punishment. *Crime and Justice*, 14, 115-165.
122. Garland, D. (2001.). *The Culture of Control*. New York: Oxford University Press.
123. Gavrielides, T. (2011.). Restorative Practices: From the Early Societies to the 1970s. *Internet Journal of Criminology*, 1-20.
124. Glover, J. (1990.). *Utilitarianism and Its Critics*. New York: Macmillan Publishing Company.
125. Gendreau, P., Goggin, C. i Cullen, F. (1999.). *The Effects of Prison Sentences on Recidivism*. Ottawa: Public Works & Government Services Canada.
126. Godfrey, M. J. i Schiraldi, V. (1998.). The Death Penalty May Increase Homicide Rates. U Schonebaum (ur.) *Does Capital Punishment Deter Crime?* San Diego: Greenhaven Press.
127. Goh, J. (2013.). Proportionality – An Unattainable Ideal in the Criminal Justice System. *The Manchester Review of Law, Crime and Ethics*, 2, 41-72.
128. Goudappanavar, S. G. (2013.). Critical Analysis of Theories of Punishment. *JSS Law College – Online Journal*, 1 (2), 1-14.
129. Green, D. P. i Winik, D. (2010.). Using Random Judge Assignments to Estimate the Effects of Incarceration and Probation on Recidivism among Drug Offenders. *Criminology*, 48 (2), 357-387.
130. Greenawalt, K. (1983.). Punishment. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 74 (2), 343-362.
131. Greenberg, D. F. (1977.). The Correctional Effects of Corrections: A Survey of Evaluations. U Greenberg (ur.) *Corrections and Punishment*. Beverly Hills: SAGE.
132. Greene, J. A. (1988.). Structuring Criminal Fines: Making an 'Intermediate Penalty' More Useful and Equitable. *Justice System Journal*, 3 (1), 37-50.

133. Greenwood, P. W. i Abrahamse, A. (1982.). *Selective Incapacitation*. Santa Monica: RAND.
134. Greenwood, P. W., Rydell, C. P., Abrahamse, A. F., Caulkins, J. P., Chiesa, J., Model K. E. i Klein, S. P. (1994.). *Three Strikes and You're Out. Estimated Benefits and Costs of California's New Mandatory – Sentencing Law*. Santa Monica: RAND.
135. Haney, C. (2003.). The Psychological Impact of Incarceration. Implications for Postprison Adjustment. U Travis i Waul (ur.) *Prisoners Once Removed: The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities*. Washington: The Urban Institute Press.
136. Harcourt, B. E. (2013.). *Beccaria's „On Crimes and Punishment“: A Mirror of the History Foundations of Modern Criminal Law*. Chicago: Coase-Sandor Institute for Law and Economics.
137. Harding, A. (2001.). *Medieval Law and the Foundations of the State*. New York: Oxford University Press.
138. Hart, H. L. A. (1959. – 1960.). Prolegomenon to the Principles of Punishment. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 60, 1-26.
139. Hart, H. L. A. (1968.). *Punishment and Responsibility*. Oxford: Clarendon Press.
140. Hayward, K. (2007.). Situational Crime Prevention and its Discontents: Rational Choice Theory versus the 'Culture of Now'. *Social and Policy Administration*, 41 (3), 232-250.
141. Hegel, G. W. F. (2003. [1821.]). *Elements of the Philosophy of Right*. Cambridge: Cambridge University Press.
142. Hills, H., Seigfried, C. i Ickowitz, A. (2004.). *Effective Prison Mental Health Services. Guidelines To Expand and Improve Treatment*. Washington: National Institute of Corrections.
143. Hobbes, T. (2004. [1651.]). *Levijatan*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
144. Honderich, T. (2006). *Punishment: The Supposed Justifications Revisited*. London: Pluto Press.
145. Hudson, B. (1987.). *Justice through Punishment*. London: Macmillan.
146. Hudson, B. (1993.). *Penal Policy and Social Justice*. London: Macmillan.
147. Hudson, B. (1995.). Beyond Proportionate Punishment: Difficult Cases and the 1991 Criminal Justice Act. *Crime, Law and Social Change*, 22 (1), 59-78.

148. Hudson, B. (1999.). Punishment, Poverty and Responsibility: The Case for a Hardship Defence. *Social & Legal Studies*, 8 (4), 583-591.
149. James, D. J. i Glaze, L. E. (2006.). *Mental Health Problems of Prison and Jail Inmates. Special Report*. Washington: Bureau of Justice Statistics.
150. Jandrić Nišević, A., Franić, N. i Rajić, S. (2015.). Pregled istraživanja učinkovitosti elektroničkog nadzora kao alternativne sankcije. *Kriminologija i socijalna integracija*, 23 (1), 32-50.
151. Johnson, B. R. (2004.). Religious Programs and Recidivism among Former Inmates in Prison Fellowship Programs: A Long Term Follow Up Study. *Justice Quarterly*, 21 (2), 329 – 354.
152. Johnson, D. (1995.). Effects of Parental Incarceration. U Gabel i Johnson (ur.) *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books.
153. Johnson, B. R. i Larson, D. B. (2003.). *The InnerChange Freedom Initiative: A Preliminary Evaluation of a Faith Based Prison Program*. Philadelphia: University of Pennsylvania Center for Research on Religion and Urban Civil Society.
154. Johnson, B. R., Larson, D. B. i Pitts, T. C. (1997.). Religious Programs, Institutional Adjustment, and Recidivism among Former Inmates in Prison Fellowship Programs. *Justice Quarterly*, 14 (1), 145-166.
155. Jones, G. i Connelly, M. (2001.). Prison vs. Alternative Sanctions: Trying to Compare Recidivism Rates.
<http://sentencing.nj.gov/downloads/pdf/articles/alternative1.pdf>. Stranica pregledana 20.4.2017.
156. Kant, I. (1887. [1797.]). *The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right*. Edinburg: T. & T. Clark.
157. Kasten, M. (1996.). An Economic Analysis of the Death Penalty. *University Avenue Undergraduate Journal of Economics*, 1 (1), 1-21.
158. Kaufman, W. R. P. (2013.). *Honor and Revenge: A Theory of Punishment*. Dordrecht: Springer.
159. Kelder, J. M., Holá, B. i van Wijk, J. (2014.). Rehabilitation and Early Release of Perpetrators of International Crimes: A Case Study of the ICTY and ICTR. *International Criminal Law Review*, 14, 1177-1203.

160. Kerley, K. R., Matthews, T. L. i Blanchard, T. C. (2005.). Religiosity, Religious Participation, and Negative Prisons Behaviors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44, (4), 443-457.
161. Kennedy, K. C. (1983.). A Critical Appraisal of Criminal Deterrence Theory. *The Dickinson Law Review*, 1, 1-14.
162. Kifer, M., Hemmenes, C. i Stohr, M. K. (2003.). The Goals of Corrections: Perspectives from the Line. *Criminal Justice Review*, 28 (1), 47-69.
163. Kirby, B. C. (1954.). Mensuring Effects of Treatment of Criminals and Delinquents. *Sociology and Social Research*, 38, 368-374.
164. Kirchengast, T. (2009.). Proportionalitiy in Sentencing and the Restorative Justice Paradigm: 'Just Deserts' for Victims and Defendants Alike? *UNSW Law Research Paper*, 15, 1-25.
165. Klementtilä, H. (2009.). *Cruelty in the Middle Ages*. Jyväskylä: ATENA
166. Koceić, V. i Šimpraga, D. (2013.). Interdisciplinarna suradnja u tretmanu nasilničkog ponašanja u okviru izvršavanja probacijskih mjera i sankcija. *Socijalna psihijatrija*, 41 (3), 197-203.
167. Kokić Puce, Z. i Kovčo Vukadin, I. (2006.). Izvršavanje alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (2), 745-794.
168. Kovačević, M. (2013.). Osnovni modeli maloljetničkog pravosuđa s osvrtnom na ulogu i položaj socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada*, 20 (2), 301-317.
169. Kovčo Vukadin, I., Rajić, S. i Balenović, M. (2009.). Uspostava probacijskog sustava – novi izazov za Hrvatsku? *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16 (2), 711-751.
170. Kur'an Časni (1978.). Zagreb: Stvarnost.
171. Kurtović Mišić, A. i Krstulović Dragičević, A. (2014.). Pravno uređenje i primjena rada za opće dobro nakon reforme materijalnog i izvršnog prava alternativnih sankcija. *Zbornik PFZ*, 64 (5-6), 859-894.
172. Lambert, E. G., Clarke, A. i Lambert, J. (2004.). Reasons for Supporting and Opposing Capital Punishment in the USA: A Preliminary Study. *Internet Journal of Criminology (IJC)*.
173. Lamperti, J. (2010.). Does Capital Punishment Deter Murder? A Brief Look at the Evidence.
https://www.dartmouth.edu/~chance/teaching_aids/books_articles/JLpaper.pdf
Stranica pregledana 18.4.2017.

174. Langbein, J. H. (1978.). Torture an Plea Bargaining. *The University of Chicago Law Review*, 46 (1), 3-22.
175. Lerman, A. E. (2009.). The People Prisons Make: Effects of Incarceration on Criminal Psychology. U Raphael i Stoll (ur.) *Do Prisons Make Us Safer? The Benefits and Costs of the Prison Boom*. New York: Russell Sage Foundation.
176. Levy, S. (2014.). *Retribution as a Sentencing Goal in International Criminal Justice*. Amsterdam: Centre for International Criminal justice.
177. Lipsey, M. W. i Wilson, D. B. (1993.). The Efficacy of Psychological, Educational, and Behavioral Treatment. *American Psychologist*, 49 (12), 1181-1209.
178. Lipton, D., Martinson, R. i Wilks, J. (1975.). *The Effectiveness of Correctional Treatment: A Survey of Treatment Evaluation Studies*. New York: Praeger.
179. Liwag, R. J. (2008.). Community Involvement in the Rehabilitation and Treatment of Offenders.
http://www.unafei.or.jp/english/pdf/philippines_pdf/topic4.pdf. Stranica pregledana 31.5. 2017.
180. Loader, I. (2007.). The Principles and Limits of the Penal System.
<http://howardleague.org/wp-content/uploads/2016/04/The-Principles-and-Limits-of-the-Penal-System.pdf>. Stranica pregledana 31.5.2017.
181. Locke, J. (2013. [1689.]). *Dvije rasprave o vladi*. Zagreb: Naklada Jurčić.
182. Looman, J. i Abracen, J. (2013.). The Risk Need Responsivity Model of Offender Rehabilitation: Is There Really a Need For a Paradigm Shift? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8 (3-4), 30-36.
183. Lowenkamp, C., i Latessa, E. (2004.). Increasing the Effectiveness of Correctional Programming through the Risk Principle: Identifying Offenders for Residential Placement. *Criminology and Public Policy*, 4, 501-528.
184. Lundman, R. J. i Scarpitti, F. R. (1978.). Delinquency Prevention: Recommendations for Future Projects. *Crime and Delinquency*, 24, 207-220.
185. Mabbott, J. D. (1955.). Professor Flew on Punishment. *Philosophy*, 30 (114), 256-265.
186. Mackenzie, D. L. (2001.). *Sentencing and Corrections in the 21st Century: Setting the Stage for the Future*. Baltimore: Department of Criminology and Criminal Justice.

187. Maloić, S. (2016.). Dominantna načela i modeli tretmanskog rada s punoljetnim počiniteljima kaznenih djela u zajednici. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 115-139.
188. Maloić, S., Ricijaš, N. i Rajić, S. (2012.). Povijesni razvoj i modeli ranijeg otpusta zatvorenika: značaj za aktualnu hrvatsku kaznenopravnu praksu. *Kriminologija i socijalna integracija*, 20 (2), 1-89.
189. Mangan, T. (2015.). Capital Punishment: A Philosophical Rejection of Punishment by Death. *Undergraduate Honors Theses*. Paper 816.
190. Marceau J. F. i Whitson, H. A. (2013.). The Cost of Colorado's Death Penalty. *University of Denver Criminal Law Review*, 3, 145-163.
191. Markel, D. (2005.). State, Be Not Proud: A Retribuivist Defense of the Commutation of Death Row and the Abolition of the Death Penalty. *Harvard Civil Rights – Liberties Law Review*, 40, 407-480.
192. Markel, D. (2014.). How Torah Law is Different from Civil Law. <http://www.neirot.com/jewish-prespective-values/how-torah-law-is-different-from-civil-law>. Stranica pregledana 31.5.2017.
193. Marquart, J. W. i Sorensen, J. R. (1989.). A National Study of the Furman – Commuted Inmates: Assessing the Threat of Society from Capital Offenders. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 23, 101-120.
194. Marshall, C. (2012.). *Divine Justice as Restorative Justice*. Center for Christian Ethics.
195. Marshall, C. D. (2001.). *Beyond Retribution: A New Testament Vision for Justice, Crime, and Punishment*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.
196. Marshall, C. D. (2003.). Christian Care for the Victims of Crime. *Stimulus*, 11 (3), 11-15.
197. Marshall, T. F. (1996.) The Evolution of Restorative Justice in Britain. *European Journal on Criminal Policy & Research*, 4 (4), 21–43.
198. Martinson, R. (1974.). What Works? Questions and Answers about Prison Reform. *The Public Interest*, 35, 22-54.
199. Martinson, R. (1979.). New Findings, New Views: A Note of Caution Regarding Sentencing Reform. *Hofstra Law Review*, 7 (2), 243-258.

200. Materni, M. C. (2013.). Criminal Punishment and the Pursuit of Justice. *British Journal of American Legal Studies*, 2, 283-304.
201. McDonald, D.C., Greene, J. i Worzella C. (1992.). *Day Fines in American Courts: The Staten Island and Milwaukee Experiments*. Washington: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice.
202. McFarland, T. (2016.). The Death Penalty vs. Life Incarceration: A Financial Analysis. *Susquehanna University Political Review*, 7 (4), 46-87.
203. McLaughlin, E. i Muncie, J. (2013.). *The SAGE Dictionary of Criminology*. London: SAGE.
204. McMurrin, M. i Ward, T. (2004.). Motivating Offenders to Change in Therapy: An Organizing Framework. *Legal and Criminological Psychology*, 9 (2), 295-311.
205. McNeill, F. (2009). Probation, Rehabilitation and Reparation. *Irish Probation Journal*, 6, 5-22.
206. McNeill, F. (2014.). Punishment as Rehabilitation. U Bruinsma i Weisburd (ur.) *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. New York: Springer.
207. McPherson, T. (1967.). Punishment: Definition and Justification. *Analysis*, 28 (1), 21-27.
208. McVay, D., Schiraldi, V. i Ziedenberg, J. (2004.). *Treatment or Incarceration? Policy Report*. Washington: Justice Policy Institute.
209. Mendes, S. M. (2004.). Certainty, Severity, and Their Relative Deterrent Effects: Questioning the Implications of the Role of Risk in Criminal Deterrence Policy. *Policy Studies Journal*, 32 (1), 59-74.
210. Mickunas, A. (1990.). Philosophical Issues Related to Prison Reform. U Murphy i Dison *Are Prison any Better? Twenty Years of Correctional Reform*. Newbury Park: SAGE.
211. Miethe, T. D. i Lu H. (2005.). *Punishment. A Comparative Historical Perspective*. New York: Cambridge University Press.
212. Mika, H., Achilles, M., Halbert, E., Stutzman Amstutz, L. i Zehr, H. (2004.). Listening to Victims – A Critique of Restorative Justice Policy and Practice in the United States. *Federal Probation*, 68 (1), 52-63.
213. Milivojević, L. i Tomašković, R. (2011.). Sustav probacije u Republici Hrvatskoj i alternative kazni zatvora. *Policija i sigurnost*, 20 (1), 47-58.

214. Mirosavljević, A. (2010.). Modeli restorativne pravde u svijetu za mlade u sukobu sa zakonom i pregled istraživanja njihove učinkovitosti. *Kriminologija i socijalna integracija*, 18 (1), 53-64.
215. Moore, M. S. (1988.). The Moral Worth of Retribution. U Schoeman (ur.) *Responsibility, Character, and the Emotions*. New York: Cambridge University Press.
216. Morris, H. (1968.). Persons and Punishment. *The Monist*, 52 (4), 475-501.
217. Murray, C. (1997.). *Does Prison Work?* London: Coronet Books.
218. Mosheni, R. A. (2012.). The Sociological Analysis of Prison: Costs and Consequences. *Journal of Law and Conflict Resolution*, 4 (1), 13-19.
219. Müller, R. B. (2005.). *Prison Ministry: Narratives of Faith, Healing and Restoration*. Pretoria: University of South Africa.
220. Murnola, C. (1999.). Substance Abuse and Treatment, State and Federal Prisons, 1997. *Bureau of Justice Statistics: Special Report*.
221. Murphy, J. G. (2003.). Christianity and Criminal Punishment. *Punishment and Society*, 5 (3), 261-277.
222. Nagin, D. (1998.). Deterrence and Incapacitation. U Tonry (ur.) *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford: Oxford University Press.
223. Nagin, D. S., Cullen, F. T. i Jonson C. L. (2009.). Imprisonment and Reoffending. *Crime and Justice*, 38, 115-200.
224. Nagin, D. S. (2013.). Deterrence in the Twenty – First Century. *Crime and Justice*, 42 (1), 199-263.
225. National GAINS Center (1997). *The Prevalence of Co-occurring Mental and Substance Abuse Disorders in the Criminal Justice System*. Just the Facts Series. Delmar, New York: National GAINS Center.
226. Nellis, M. (2015.). *Standards and Ethics in Electronic Monitoring*. Strasbourg: Council of Europe.
227. Neminski, M. (2014.). The Professionalization of Crime: How Prisons Create More Criminals. *The Journal of Core Curriculum*, 23, 81-92.
228. Nietzsche, F. (2007. [1887.]). *On the Genealogy of Morals*. New York: Cambridge University Press.
229. Nieuwebeerta, P., Nagin, D. S. i Blokland, A. A. J. (2009.). Assessing the Impact of First-Time Imprisonment on Offender's Subsequent Criminal Career Development: A Matched Simple Comparison. *Journal of Quantitative Criminology*, 15, 227-257.

230. Novoselec, P. (2009.). *Opći dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
231. Onwudiwe, I. D., Odo, J. i Onyeozili, E. C. (2007.). Deterrence Theory. U Bosworth (ur.) *Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities*. Thousand Oaks: SAGE.
232. Onyango, O. J. (2015.). The Capital Offenders' Punishment and Death Sentence Dilemma in Kenya. *International Journal of Research in Social Sciences*, 4 (9), 95-98.
233. Othman, A. (2013.). *The Community Service Order (CSO) in Malaysia: An Exploration of the Perceptions and Experiences of the Youthful Offenders and Supervisors*. Salford: School of Humanities, Languages and Social Sciences.
234. Panzarella, R. i Vona, D. (2013.). *Criminal Justice Masterworks: A History of Ideas about Crime, Law, Police and Corrections*. Durham: Carolina Academic Press.
235. Pataki, G. E. (1998.). The Death Penalty Is a Deterrent. U Schonebaum (ur.) *Does Capital Punishment Deter Crime?* San Diego: Greenhaven Press.
236. Penal Reform International (2013.). *Crime and Punishment: Public Perception, Judgment and Opinion*. London: Penal Reform International.
237. Petechuk, D. (2008.). Crime and Punishment in Ancient Greece. U Bogucki (ur.) *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*. New York: Ancient and Medieval History Online.
238. Petković, K. (2012.). Kako kažnjavaju velike religije? Prilog čitanju kaznene politike svetih tekstova. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19 (1), 209-253.
239. Pettway, C. (2007.). *Best Practices Tool-Kit: Faith-Based Programming, Reentry and Recidivism*. Ohio Department of Rehabilitation and Correction.
240. Phelps, M. S. (2011.). Rehabilitation in the Punitive Era: The Gap between Rhetoric and Reality in U.S. Prison Programs. *Law & Society Review*, 45 (1), 33-68.
241. Platon (1975.). *Protagora/Sofist*. Zagreb: Naprijed.
242. Platon (1975.). *Zakoni*. Zagreb: Naprijed.
243. Pleić, M. (2014.). Izvršenje sigurnosnih mjera obveznog psihijatrijskog liječenja i obveznog liječenja od ovisnosti s aspekta zaštite prava zatvorenika s duševnim smetnjama. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 21 (2), 467-508.
244. Piquero, A. R. i Blumstein, A. (2007.). Does Incapacitation Reduce Crime. *Journal of Quantitative Criminology*, 23, 267-285.

245. Pojman, L. (2004.). A Defense of the Death Penalty. U Cohen i Wellman (ur.) *Issues in Applied Ethics*. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Wiley – Blackwells.
246. Polaschek, D. L. L. (2012.). An Appraisal of the Risk–Need–Responsivity (RNR) Model of Offender Rehabilitation and its Application in Correctional Treatment. *Legal and Criminological Psychology*, 17, 1–17.
247. Pollock, J. M. (2006.). The Rationale of Imprisonment. U Pollock (ur.) *Prisons: Today and Tomorrow*. Boston: Jones and Barlett Publishers.
248. Popa, C. N. (2016.). Restorative Justice: A Critical Analysis. *International Journal of Law and Jurisprudence Online Semiannually Publication*, Volume VI, Special Issue.
249. Pratt, J. (1994.). Understanding Punishment: Beyond „Aims and Objectives...“. *Current Issues in Criminal Justice*, 5 (3), 301-308.
250. Primoratz, I. (1990.). *Justifying Legal Punishment*. New York: Humanity Books.
251. Pritikin, M. H. (2006.). Punishment, Prisons, and the Bible: Does „Old Testament Justice“ Justify Our Retributive Culture? *Cardoso Law Review*, 28 (2), 715-778.
252. Quinby, G. W. (1856.). *The Gallows, the Prison and the Poor-House: A Plea for Humanity: Showing the Demands of Christianity in Behalf of the Criminal and Perishing Classes*. Cincinnati: G. W. Quinby Publisher.
253. Rachels, J. (1997.). Punishment and Desert. U LaFollette (ur.) *Ethics in Practice*. Oxford: Basil Blackwell.
254. Radelet, M. L., Bedau, H. A. i Putnam C. E. (1992.). *In Spite of Innocence*. Boston: Northeastern University Press.
255. Radelet, M. L. i Borg, M. J. (2000.). The Changing Nature of Death Penalty Debates. *Annual Review of Sociology*, 26, 43-61.
256. Radelet, M. L. i Lacock, T. (2009.). Do Executions Lower Homicide Rates: The Views of Leading Criminologists. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 99 (2), 489-508.
257. Ramzan, S., Akhter, N. i Rubab, A. (2015.). Punishment from Islamic Perspective. *Journal of Social Sciences*, 9 (1), 53-56.
258. Rauch, J. (2005.). *Crime Prevention and Morality. The Campaign for Moral Regeneration in South Africa*. Pretoria: Institute for Security Studies.

259. Rawls, J. (1971.). *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press.
260. Rebić, A. (2008.). *Biblijske starine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
261. Ricijaš, N., Balić, S., Benko, D., Čubranić, T., Divanović, D., Golubović, S., Manenica, R., Stregar, M., Šuk, J. (2004.). Stavovi studenata Zagrebačkog sveučilišta prema smrtnoj kazni. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 40 (2), 209-218.
262. Ritchie, D. (2011.). *Sentencing Matters: Does Imprisonment Deter? A Review of Evidence*. Melbourne: Sentencing Advisory Council.
263. Roberts, J. W. (2006.). The History of Prisons. U Kurian (ur.) *World Encyclopedia of Police Forces and Correctional Systems*. Detroit: Thomson Gale.
264. Rosenberg, P. H. (2002.). The Death Penalty Increases the Violent Crime Rate. U Williams (ur.) *Opposing Viewpoints: The Death Penalty*. San Diego: Greenhaven Press.
265. Ross, A. (1975.). *On Guilty, Responsibility and Punishment*. California: University of California Press.
266. Roth, L. (2014.). *Public Opinion on Sentencing: Recent Research in Australia*. NSW Parliamentary Research Service.
267. Rothman, D. (1971.). *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*. Boston: Little, Brown.
268. Rothman, D. (1973.). Decarcerating Prisoners and Patients. *Civil Liberties Review*, 1, 8-30.
269. Rousseau, J.-J. (1998. [1762.]). *The Social Contract*. London: Wordsworth Editions.
270. Ryberg, J. (2004.). *The Ethics of Proportionate Punishment: A Critical Investigation*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.
271. Sadurski, W. (1985.). *Giving Desert Its Due*. Dordrecht: Reidel.
272. Sarre, R. i Young, Y. (2011.). Christian Approaches to the Restorative Justice Movement: Observations on Scripture and Praxis. *Contemporary Justice Review*, 14 (3), 345-355.
273. Saunders, P. i Billante, N. (2003.). Does Prison Work? *Policy*, 18 (4), 3-9.
274. Schmalleger, F. (2006.). *Criminal Law Today: An Introduction with Capstone Cases*. New Jersey: Prentice Hall.
275. Schmitt, J., Warner, K. i Gupta, S. (2010.). *The High Budgetary Cost of Incarceration*. Washington: Center for Economic and Policy Research.

276. Scott, J. (2000.). Rational Choice Theory. U Browning, Halcli i Wester (ur.) *Understanding Conterporary Society: Theories of the Present*. London: SAGE.
277. Sechrest, L., White, S. O. i Brown, E. D. (1979.). *The Rehabilitation of Criminal Offenders: Problems and Prospects*. Washington: National Academy of Sciences.
278. Seneca, L. A. (1928.). *On Anger*. London: W. Heinemann.
279. Shah, R. (2014.). Norms on Capital Punishment. *Asian Journal of Humanities and Social Sciences*, 2 (4), 116-124.
280. Shehla, F. (2014.). Behavior Modification through Punishment: Does it Works? *Excellence International Journal of Education and Research*, 2 (1), 42-51.
281. Snodgrass, G. M., Blokland, A. A. J., Haviland, A., Nieuwbeerta, P. i Nagin, D. S. (2011.). Does the Time Couse the Crime? An Examination of the Relationship Between Time Served and Reoffending in the Netherlands. *Criminology*, 49 (4), 1149-1194.
282. Solomon, R. L. (1964.). Punishment. *American Psychologist*, 19, 239–253.
283. Stahlkopf, C., Males, M. i Macallair, D. (2010.). Testing Incapacitation Theory. *Crime & Delinquency*, 56 (2), 253-268.
284. Stein, P. (2007.). *Rimsko pravo i Europa*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
285. Steele, R. (2016.). How Offenders Make Decisions: Evidence of Rationality. *British Journal of Community Justice*, 13 (3). 7-20.
286. Stephen, J. F. (1863.). *A General Wiew of the Criminal Law of England*. London: MacMillan.
287. Sušić, E. i Pleše, S. (2006.). Aktualni problemi primjene i provođenja sigurnosne mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (2), 915-932.
288. Sverdlik, S. (1988.). Punishment. *Law and Philosophy*, 7 (2), 179-201.
289. Šimonović, I. (2014.). Introduction: An Abolitionist's Perspective. U Šimonović (ur.) *Moving Away from the Death Penalty: Arguments, Trends and Perspectives*. New York: United Nations.
290. Škorić, M. i Kokić – Puce, Z. (2009.). Nova uloga rada za opće dobro na slobodi. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16 (2), 687-709.
291. Tamanaha, B. Z. (2008.). Understanding Legal Pluralism: Past to Present, Local to Global. *Sydney Law Review*, 30 (375), 375-411.

292. Tarling, R. (1993.). *Analysing Offending: Data, Models and Interpretations*. London: Office Research and Planning Unit.
293. Ten, C. L. (1987.). *Crime, Guilt, and Punishment: A Philosophical Introduction*. Oxford: Clarendon Press.
294. Tkachuk, B. i Walmsley, R. (2001.). *World Prison Population: Facts, Trends and Solutions*. Helsinki: The European Institute for Crime Prevention and Control, Affiliated with the United Nations.
295. Tomar, S. (2013.). The Psychological Effects of Incarceration on Inmates: Can We Promote Positive Emotion in Inmates. *Delhi Psychiatry Journal*, 16 (1), 66-72.
296. Tomašević, L. (2002). Crkva i smrtna kazna. *Crkva u svijetu*, 37 (3), 280-295.
297. Tomičić, Z. i Novokmet, A. (2012.). Nagodbe stranaka u kaznenom postupku – dostignuća i perspektive. *Pravni vjesnik*, 28 (3-4), 149-190.
298. Tonry, M. i Petersilia, J. (1999.). Prisons Research at the Beginning of the 21st Century. U Tonry i Petersilia (ur.) *Prisons*. Chicago: University of Chicago Press.
299. Tot, B. (2007.). Alternativa kazni zatvora – rad za opće dobro na slobodi. *Policija i sigurnost*, 16 (1-2), 21-39.
300. Trusty, B. i Eisenberg, M. (2003.). *Initial Process and Outcome Evaluation of the InnerChange Freedom Initiatives: The Faith Based Prisons Program and TDCJ*. Criminal Justice Policy Council.
301. Van de Rakt, M., Murray, J. i Nieuwbeerta, P. (2012.). The Long-Term Effects of Paternal Imprisonment on Criminal Trajectories of Children. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 49 (1), 81-108.
302. Van Loon, A. J. (2014.). *Law and Order in Ancient Egypt: The Development of Criminal Justice from the Pharaonic New Kingdom until the Roman Dominate*. Leiden: Leiden University.
303. van Zyl Smit, D. (2007.). *Handbook of Basic Principles and Promising Practices on Alternatives to Imprisonment*. Vienna: United Nations – Office on Drugs and Crime.
304. Volokh, A. (2011.). Do Faith – Based Prisons Works? *Alabama Law Review*, 63 (1), 43-95.
305. von Hirsch, A. (1992.). Proportionality in the Philosophy of Punishment. *Crime and Justice*, 16, 55-98.

306. von Hirsch, A., Bottoms, A. E., Burney, E. i Wikstöröm, P. O. (1999.). *Criminal Deterrence and Sentence Severity: An Analysis of Recent Research*. Oxford: Hart Publishing.
307. Vuchetich, L. (2007.). Pravednost i pravičnost u filozofiji prava. *Pravnik*, 41 (85), 47-76.
308. Walen, A. (2015.). Retributive Justice. U Zalta (ur.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/justice-retributive/>. Stranica pregledana 10.4.2017.
309. Walmsley, R. (2003.). Global Incarceration and Prison Trends. *Forum on Crime and Society*, 3 (1-2), 65-78.
310. Ward, T. i Laws, D. (2010.). Desistance from Sexual Offending: Motivating Change, Enriching Practice. *International Journal of Forensic Mental Health*, 9, 11–23.
311. Ward, T. i Maruna, S. (2007.). *Rehabilitation: Beyond the Risk Assessment Paradigm*. London: Routledge.
312. Ward, T., i Stewart, C. A. (2003.). Criminogenic Needs and Human Needs: A Theoretical Model. *Psychology, Crime, and Law*, 9, 125–143.
313. Watling, C. N., Palk, G. R., Freeman, J. E. i Davey, J. D. (2010.). Applying Stafford and War's Reconceptualization of Deterrence Theory to Drug Driving: Can It Predict Those Likely to Offend. *Accident Analysis and Prevention*, 42, 452-458.
314. Watson, B. (2004.). How Effective Is Deterrence in Explaining Driver Behaviour: A Case Study of Unlicensed Driving. *Proceedings, Road Safety Research, Policing and Education Conference*, Perth.
315. Weatherburn, D., Hua, J. i Moffatt, S. (2006.). How Much Crime does Prison Stop? The Incapacitation Effect of Prison on Burglary. *Contemporary Issues in Crime and Justice*, 93, 1-12.
316. Webber, R. (2014.). *'I was in Prison...'* An Exploration of Catholic Prison Ministry in Victoria. Melbourne: Catholic Social Services Victoria and CatholicCare.
317. Wellman, C. H. (2012.). The Rights Forfeiture Theory of Punishment. *Ethics*, 122 (2), 371-393.
318. Wildeman, C. (2010.). Paternal Incarceration and Children's Physically Aggressive Behaviours: Evidence from the Fragile Families and Child Wellbeing Study. *Social Forces*, 89 (1), 285-310.

319. Wildeman, C., Schnittker, J. i Turney, K. (2012.). Despair by Association? The Mental Health of Mothers with Children by Recently Incarcerated Fathers. *American Sociological Review*, 77 (2), 216-243.
320. Willis, G., Prescott, D. S. i Yates, P. M. (2013.). The Good Lives Model (GLM) in Theory and Practice. *Sexual Abuse in Australia and New Zealand: An Interdisciplinary Journal*, 5 (1), 3 – 9.
321. Wood, J. L. i Viki, G. T. (2001.). Public Attitudes to Crime and Punishment: A Review of the Research.
<https://kar.kent.ac.uk/4591/1/Attitudes%20to%20Crime%20and%20Punishment%20Esmee%20Fairbairn%20-%20FV.pdf>. Stranica pregledana 3.5.2017.
322. Wolfson, W. (1982.). The Deterrent Effect of the Death Penalty Upon Prison Murder. U Bedau (ur.) *The Death Penalty in America*. New York: Oxford University Press.
323. World Health Organization (2007). *Mental Health in Prisons*. Geneva: Department of Mental Health and Substance Abuse.
324. Wright, V. (2010.). *Deterrence in Criminal Justice. Evaluatin Certainty vs. Severity of Punishment*. Washington: The Sentencing Project.
325. Yates, P. M., Prescott, D. S. i Ward, T. (2010.). *Applying the Good Lives and Self Regulation Models to Sex Offender Treatment: A Practical Guide for Clinicians*. Brandon: Safer Society Press.
326. Yerlanovich, T. M. (2001.). Punishment in the Islamic Law.
<https://cyberleninka.ru/article/v/punishment-in-the-islamic-law>. Stranica pregledana 31.5.2017.
327. Young, M. C., Gartner, J., O'Connor, T. i Wright, K. N. (1995.). Long-Term Recidivism Among Federal Inmates Trained as Volunteer Prison Ministers. *Journal of Offender Rehabilitation*, 22 (1-2), 97-118.
328. Zaibert, L. (2006.). Punishment and Revenge. *Law and Philosophy*, 25, 81-118.
329. Zehr, H. i Gohar, A. (2003.). *The Little Book of Restorative Justice*. Pennsylvania: Good Books.
330. Zenko, F. (2014.). Nova i stara pravednost? *Nova prisutnost*, 12 (3), 442-452.
331. Zernova, M. (2007). *Restorative Justice: Ideals and Realities*. Hampshire: Ashgate Publishing.
332. Zimring, F. E. i Hawkins, G. (1995.). *Incapacitation: Penal Confinement and the Restraint of Crime*. Oxford: Oxford University Press.

333. Žakman-Ban, V., Mikšaj-Todorović, Lj. i Romić, P. (1994.). Mogućnosti probativnog pristupa u okvirima alternativnih sankcija u Republici Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 2, 77-86.

SADRŽAJ

0. UVOD.....	1
1. KAŽNJAVANJE – PROBLEM DEFINICIJE I KRATKI POVIJESNI PREGLED.....	5
1.1. Povijesni pregled kažnjavanja.....	6
2. MORALNO OPRAVDANJE I SVRHE KAŽNJAVANJA – TRADICIONALNE TEORIJE.....	10
2.1. Retributivno opravdanje kažnjavanja.....	11
2.1.1. Kritika retributivnih teorija.....	15
2.2. Utilitarističko opravdanje kažnjavanja.....	16
2.2.1. Prevencija (kroz zastrašivanje).....	17
2.2.2. Onesposobljavanje.....	20
2.2.3. Rehabilitacija.....	21
2.3. Mješovite teorije.....	22
2.4. Zaključno o moralnom opravdanju i svrhama kažnjavanja.....	24
3. VRSTE SANKCIJA.....	25
3.1. Smrtna kazna.....	26
3.1.1. Moralno opravdanje smrtne kazne.....	27
3.1.2. Sadašnje stanje i perspektive.....	31
3.2. Zatvor.....	31
3.2.1. Moralno opravdanje zatvorske kazne.....	32
3.2.2. Sadašnje stanje i perspektive.....	38
3.3. Alternativne sankcije.....	38
3.3.1. Probacija i najčešće alternativne sankcije.....	40
3.4. Zaključno o vrstama sankcija i pitanje odmjeravanja kazne.....	44
4. RAZLIČITI ASPEKTI KAŽNJAVANJA.....	45
4.1. Psihološki aspekti kažnjavanja.....	45
4.2. Sociološki aspekti kažnjavanja.....	48
4.3. Religijski aspekti kažnjavanja.....	49
4.4. Ekonomski aspekti kažnjavanja.....	51
5. REHABILITACIJA.....	53
5.1. Od ništa ne funkcionira (eng. Nothing Works) prema što funkcionira (eng. What Works).....	54
5.2. Dominantni modeli rehabilitacije.....	56

5.2.1. <i>Rizik – potreba – responzivnost</i> (eng. Risk – Need – Responsivity Model, RNR Model) model rehabilitacije	56
5.2.2. Model kvalitetnih života (eng. <i>The Good Lives Model</i> , GLM)	60
5.2.3. Restorativna pravda (eng. <i>Restorative Justice</i>)	62
5.3. Zaključno o rehabilitaciji	66
6. PASTORALNI RAD S PRIJESTUPNICIMA	68
6.1. Pastoral zatvorenika	69
6.2. Pastoralni i rehabilitacija prijestupnika	71
ZAKLJUČAK	73
LITERATURA.....	76
SADRŽAJ	100